

SUOMESSA ASUVIEN MUSLIMIEN SUHTAUTUMISESTA PERHEARVOIHIN JA PERHELAINSÄÄDÄNTÖÖN

Ihmisoikeusliitto ry:n selvitys
Kristiina Kouros
Lokakuu 2007

Kiitokset

Selvityksen on laatinut Ihmisoikeusliiton pääsihteeri OTK Kristiina Kouros, joka on ollut selvityksen laatimista varten tutkimusvapaalla pääsihteerin tehtävästä. Ihmisoikeusliitossa korkeakouluharjoittelijoina toimineet Vilja Junka, Johanna Latvala ja Sanna Mustasaari ovat olleet suureksi avuksi aiheeseen liittyvän taustatiedon keräämisessä. Mustasaari valmisteli osittain samaan aikaan tämän selvityksen kanssa omaa pro gradu -työtään. Kyselylomakkeen kysymyksiä kanssani laativat ja niitä kommentoivat projektiasiantuntija Saido Mohammed ja rasismien vastaisen työn koordinaattori (tutkimusvapaalla) Aysu Shakir Ihmisoikeusliitosta sekä kasvatustieteiden väitöskirjatutkija Khalil Gholami, oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija Päivi Honkatukia ja psykologian maisteri Fereshteh Najafi. Selvityksen islamilaista perheoikeutta käsittelevät osiot perustuvat ennen kaikkea mainittuihin kirjallisiin lähteisiin. Niitä on lisäksi englanninkielellä kommentoinut Joensuu yliopistossa väitöskirjaansa valmisteleva Mohamed Ezzaouyi. Ihmisoikeusliiton tiedottaja Susan Villa on ollut suureksi avuksi selvityksen rakenteellisten ja ilmaisullisten kysymysten osalta. SPSS-aulukoinnin teki Eveliina Lepistö. Esitän tässä yhteydessä heille kaikille sydämellisen kiitoksen.

Koraanin käännökset ovat Jaakko Hämeen-Anttilan, jota tahdon tässä yhteydessä kiittää siitä mittavasta työstä, jonka hän on tehnyt saattaakseen islamilaisuutta koskevaa tietoa suomalaisille ja suomenkielelle. Lisäksi tahdon kiittää Helsingin yliopiston/Erik Castrén instituutin tutkijaa, kansainvälisen oikeuden yliopistolehtori Jarna Petmania ja emeritusprofessori Lars D. Eriksonia arvokkaista kansainväliseen oikeuteen ja oikeusteoriaan liittyvistä kommenteista, vaikka aihepiirin käsittely tältä kannalta rajattiinkin tästä selvityksestä pois. Lopuksi tahdon vielä kiittää Alexandra Boethiusta, Tuomas Martikaista ja jotka kommentoivat selvitystä sen luonnosvaiheessa sekä Tuija Sarvea, joka käänsi alun perin englanninkielellä kirjoitetun III-osion.

Selvityksen puutteista vastaa luonnollisesti kirjoittaja itse. Mainittakoon niistä tässä puutteet arabian kielen kirjoitusasussa. Kirjoitustyön helpottamiseksi pitkiä vokaaleja ei ole merkitty lainkaan. Arabiankielen termien määrä voi näyttäytyä joissain kohdissa liiallisena ja joissain kohdissa puolestaan liian vähäisenä. Termien tarkoituksena on auttaa lähinnä arabiaa osaavia ja toisaalta aiheeseen syvällisemmin perehtyneitä lukijoita käsitteiden avaamisessa ja toisaalta tutustuttaa lukijoita islamilaisen oikeuden keskeisiin käsitteisiin.

Selvitys on tehty Suomen Kulttuurirahaston Ihmisoikeusliitto ry:lle vuonna 2006 myöntämän tuen turvin.

Helsingissä 24.10.2007
Kristiina Kouros
pääsihteeri, Ihmisoikeusliitto

SISÄLLYSLUETTELO

I SELVITYKSEN LÄHTÖKOHDAT 5

1. SELVITYKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET	5
2. MUSLIMIT SUOMESSA	10
3. ISLAMILAINEN LAKI	12
4. ISLAMILAISEN LAIN SUHTEESTA MUIHIN OIKEUSJÄRJESTELMIIN	17
5. KYSELYJEN TOTEUTUKSESTA	18
6. VASTAAJISTA JA ANALYYSISTÄ	20

II PERHEOIKEUDET JA ASENTEET 23

1. PUOLISON VALINTA, SEURUSTELU JA AVIOLIITTO YLEISESTI	23
A. Suomen lain kannalta	23
B. Islamilaisen lain kannalta	24
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	25
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 1–6 (Suhtautuminen avioliittoon yleisesti) ja 7–9 (Puolison valinta)	26
2. AVIOLIITON VAHVISTAMINEN	27
A. Suomen lain kannalta	27
B. Islamilaisen lain kannalta	28
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	28
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymykseen 10 (Avioliiton vahvistaminen)	28
3. JÄRJESTETYT JA PAKKOAVIOLIITOT	29
A. Suomen lain kannalta	29
B. Islamilaisen lain kannalta	29
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	30
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 11–14 (Suhtautuminen järjestettyihin avioliittoihin ja pakkoavioliittoihin)	30
4. AVIOITUMISIKÄ	31
A. Suomen lain kannalta	31
B. Islamilaisen lain kannalta	31
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	32
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 15–17 (Avioitumisikä)	32
5. MORSIUSRAHA	33
A. Suomen lain kannalta	33
B. Islamilaisen lain kannalta	33
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	34
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 18–19, 21 ja 38 (Suhtautuminen morsiusrahaan)	34
6. OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET AVIOLIITTOSSA, SUKUPUOLTEN VÄLINEN TASA-ARVO	35
A. Suomen lain kannalta	36
B. Islamilaisen lain kannalta	36
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet	40

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 20, 22–37, 39–44, 46 ja 48 (Oikeudet ja velvollisuudet avioliitossa)	41
7. LAKIEN RISTIRIITA	43
A. Suomen lain kannalta	43
B. Islamilaisen lain kannalta	46
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet.....	47
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 45, 60 ja 61 (Suhtautuminen lakien ristiriitaan).....	47
E. Mahdollisia selitysmalleja ristiriitaisille vastauksille.....	50
8. AVOLIITTO	52
A. Suomen lain kannalta	52
B. Islamilaisen lain kannalta	52
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 47 (Suhtautuminen avoliittoon).....	53
9. YKSIN ASUMINEN ENNEN AVOLIITTOA	53
A. Suomen lain kannalta	53
B. Islamilaisen lain kannalta	53
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 49 ja 50 (Yksinasuminen ennen avioliittoa)	53
10. NEITSYYS.....	54
A. Suomen lain kannalta	54
B. Islamilaisen lain kannalta	54
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 51, 52 ja 53 (Neitsyys).....	54
11. MONIAVIOISUUS	54
A. Suomen lain kannalta	54
B. Islamilaisen lain kannalta	55
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet.....	55
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 54–57 (Suhtautuminen moniavioisuuteen).....	56
12. AVOLIITTO MUSLIMIN JA EI-MUSLIMIN VÄLILLÄ	56
A. Suomen lain kannalta	56
B. Islamilaisen lain kannalta	57
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 58 ja 59 (Avoliitto muslimin ja ei-muslimin välillä).....	57
13. TALOUDELLISET SUHTEET	57
A. Suomen lain kannalta	57
B. Islamilaisen lain kannalta	58
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet.....	58
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 62–68 ja 70–71 (Taloudelliset suhteet)	59
14. PERINNÖNJAKO	61
A. Suomen lain kannalta	61
B. Islamilaisen lain kannalta	61
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 72 (Perinnönjako)	62
15. AVIOERO	62

A. Suomen lain kannalta	62
B. Islamilaisen lain kannalta	63
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet.....	64
D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 78–81 (Avioero)	64
16. LASTEN HUOLTAJUUS, ELATUSVELVOLLISUUS JA TAPAAMISOIKEUS AVIOEROSSA ...	67
A. Suomen lain kannalta	67
B. Islamilaisen lain kannalta	68
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 82–84 (lasten huoltajuus, tapaamisoikeus ja elatus avioerossa).....	69
17. LASTEN FYYSINEN KURITUS	69
A. Suomen lain kannalta	69
B. Islamilaisen lain kannalta	70
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 85 (Fyysinen kuritus lastenkasvatuksessa)	71
18. SÄILÖTYN RINTAMAIKON ANTAMINEN MUSLIMIVANHEMPIEN VAUVALLE.....	71
A. Suomen lain kannalta	71
B. Islamilaisen lain kannalta	72
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 86 (Säilötyn rintamaidon antaminen muslimivanhempien vauvalle)	72
19. AVIOLIITON ULKOPUOLELLA SYNTYNYT LAPSI	72
A. Suomen lain kannalta	72
B. Islamilaisen lain kannalta	73
C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 87 (Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi).....	73
 III TAPAUSTUTKIMUS: SHARI'A-TUOMIOISTUIN TORONTOON?	74
1. SHARI'A-TUOMIOISTUIMEN PERUSTAMINEN ONTARIOON.....	74
2. USKONTOON POHJAUTUVAN SOVITTELUN OIKEUDELLINEN VIITEKEHYS TORONTOSSA	77
3. OIKEUSISTUINTEN PUUTTUMINEN VÄLIMIESMENETTELYSOPIMUKSIIN JA VÄLITYSTUOMIOIHIN.....	81
4. ISLAMILAISEN SOVITTELULAUTAKUNNAN PERUSTAMISTA PUOLTAVIA JA VASTUSTAVIA NÄKÖKOHTIA	82
5. USKONTOON POHJAUTUVAN SOVITTELUN LOPPU?	85
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	87
 IV YHTEENVETO.....	89

I SELVITYKSEN LÄHTÖKOHDAT

1. SELVITYKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Ihmisoikeusliitto selvitti syksyn 2006 aikana Suomessa asuvien muslimien suhtautumista perhearvoihin ja perhelainsäädäntöön haastattelemalla 75 Suomessa asuvaa muslimia. Haastattelut ovat keskeinen osa tätä selvitystä, jossa esitellään Suomen lain ja islamilaisen lain pääpiirteitä perhelainsäädäntöön liittyen ja pohditaan lakien välistä suhdetta ja rinnakkaiseloja.

Haastattelujen taustalla oli muun muassa kansainvälisessä muslimien integraatiota ja islamin ja ihmisoikeuksien suhdetta koskevassa kirjallisuudessa esitetyt väitteet siitä, että perhearvoihin liittyvät kysymykset muodostaisivat muslimisiirtolaisten identiteetin ”kovan ytimen”, josta ei oltaisi valmiita luopumaan silloinkaan, kun integraation on muutoin arveltu toteutuneen hyvin.¹ Toisaalta Ihmisoikeusliitto järjesti keväällä 2005 sarjan tapaamisia seitsemän pääkaupunkiseudulla toimivan imaamin ja kolmen aktiivisen musliminaisten kanssa, ja näissä keskusteluissa tuli esille arvio siitä, että monet perheisiin ja erityisesti lastenkasvatukseen liittyvät kysymykset koetaan kotoutumisen kannalta ongelmallisiksi.

Lisäksi Ihmisoikeusliiton tietoon oli jo vuoden 2003 aikana tullut ongelma, joka liittyi nimenomaan suomalaisen ja islamilaisen perheoikeuden suhteeseen. Kyse oli siitä, että eräät Suomessa asuvat musliminaiset eivät olleet saaneet islamilaista avioeroa, vaikka heille oli myönnetty avioero suomalaisessa tuomioistuimessa. Tällaisen tilanteen syntymiseen johtivat saamiemme tietojen mukaan seuraavat syyt: Ensinnäkin imaami, jolta avioeroa oli pyydetty, saattoi arvioida, ettei pariskunnalla tai avioeron hakijalla ole islamilaisen lain mukaista perusteltua syytä avioerolle. Toisaalta islamilaisissa maissa avioeron myöntää pääsääntöisesti islamilaisen lainopillisen koulutuksen saanut henkilö, tuomari tai imaami, ja tähän seikkaan vedoten Suomessa asuva lainopillista koulutusta vailla oleva imaami saattoi olla haluton ottamaan vastuulleen avioerojen myöntämistä siinäkin tapauksessa, että siihen hänen arvionsa mukaan olisi ollut hyväksyttävä peruste. Kolmanneksi tuli esiin väite, jonka mukaan eräät imaamit taipuivat näissä tapauksissa väkivaltaisen aviomiehen painostukseen, eivätkä myöntäneet avioeroa, vaikka aviomies itse saattoikin elää jo uudessa parisuhteessa. Sitäkin oli tapahtunut, että imaami oli useasti kutsunut miehen tapaamiseen, jossa avioeroa olisi käsitelty, mutta mies ei saapunut paikalle. Imaameilla ei ole mitään keinoa pakottaa ketään tapaamiseen vastoin tämän tahtoa. Motiiveina tällaiselle toiminnalle naiset esittivät koston ja katkeruuden. Kieltäytymällä myöntämästä tai myötävaikuttamasta avioeroon, muslimimies pystyy rajoittamaan vaimon elämää varsinaisen parisuhteen päättymisen jälkeen.²

¹ Esim. AN-NA'IM ABDULLAHI (toim.), *Islamic Family Law in Changing World: A Global Resource Book*. London: Zed Books 2002.

² Vastaavia tapauksia on myös Ruotsissa, Iso-Britanniassa, Saksassa ja Ranskassa, ks. ROALD, ANNE SOFIE, 'Muslim Women in Sweden', *Tidsskrift för kirke, religion og samfunn*, 17:1, 2004, ROHE, MATHIAS, 'Ap-

Selvityksen taustalla on myös tieto siitä, että maahanmuuttajien parissa työtätekevillä on jo pitkään ollut epäilyksiä ja tietoaakin maahanmuuttajien järjestetyistä avioliitoista ja pakkoavioliitoista sekä tilanteista, joissa Suomessa asuva maahanmuuttajamies elää moniavioisessa suhteessa, jossa yksi vaimoista on Suomen lain mukaan vaimo ja toinen/muut vaimot ovat ”tyttöystävän” asemassa. Nämä, nykyiselle suomalaiselle avioliittokäytännölle ja lainsäädännölle vieraat tavat mielletään usein nimenomaan islamiin liittyviksi.

Edelleen selvityksen taustalla oli tieto siitä, että sekä Euroopassa että Kanadassa muslimit ovat toivoneet islamilaisen perheoikeuden soveltamista muslimien kohdalla. Joissain maissa muslimiryhmät ovat ryhtyneet toimiin oman islamilaisen perhetuomioistuimen tai sovitteluelimen perustamiseksi. Ilman virallista statusta tapahtuvaa islamilaisen perheoikeuden tosiasiallisesta soveltamisesta on myös runsaasti viitteitä. Näihin aloitteisiin ja tietoihin on vastattu vaihtelevasti. Ääripäinä ovat assimilaatioon, toisessa ääripäässä segregaatioon tähtäävät strategiat.³ Isossa-Britanniassa islamilainen shari’a-lautakunta (council) on sovittellut muslimien perheasioita ilman virallista statusta vuodesta 1982 lähtien. Kreikassa ja Espanjassa islamilaista perheoikeutta voidaan soveltaa suoraan tiettyin edellytyksin ja rajoituksin muslimeihin. Saksan muslimineuvosto on puolestaan antanut Saksan valtion ja muslimien suhteita koskevan julistuksen⁴, jossa neuvosto vakuuttaa, että muslimit kunnioittavat Saksan maallisia lakeja. Kanadassa islamilaista perheoikeutta oli tarkoitus ryhtyä soveltamaan Kanadan lain sallimalla sovittelumenettelyllä, josta seikkaperäisesti tämän selvityksen kolmannessa osassa.

Suomalaisen avioliittolainsäädännön näkökulmasta kaikki vieraiden kulttuurien perhekäsityksen tai -oikeuden poikkeamat eivät välttämättä ole ongelmallisia. Perheoikeutemme on laajalti dispositiivista, tahdonvaltaista, joka tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että asioista voidaan sopia myös toisin. Sinänsä sopimusvapauden piiriin kuuluva tapa voi silti olla oikeusjärjestelmän vastainen, mikäli sen katsotaan olevan yleisen oikeusjärjestyksen (ordre public) vastainen.⁵ Sopimusvapaus ei merkitse myöskään sitä, etteivätkö sopimusvapauden piiriin kuuluvat asiat voisi olla ongelmallisia jostain muusta kuin lainkäytön näkökulmasta. On oletettavaa, että suomalainen perheoikeus on rakentunut tietylle, enemmän tai vähemmän tiedostetulle, arvopohjalle. Yhteiskunnan arvomuutosten myötä lainsäädäntöä on uusittu, eikä esimerkiksi tietyn sukupuolimoraalin ylläpitämistä lainsäädännöllisesti ole enää pidetty yhteiskunnassamme järkevänä. Parisuhteen muodostamiseen ja avioliittoon liittyy kuitenkin monia yleisiä käsityksiä, joista poikkeaminen koetaan oudoksi, jopa ”vääräksi”.

plication of Shari’a rules in Europe – scope and limits’, *Die Welt des Islams*, 44:3, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2004 ja ALWALL, JONAS, *Muslim Rights and Plights, The Religious Liberty Situation of a Minority in Sweden*. Lund: Lund University Press, 1998.

³ ROHE, MATHIAS, ‘Application of Shari’a rules in Europe – scope and limits’, *Die Welt des Islams*, 44:3, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2004.

⁴ Englanninkielinen versio Saksan muslimineuvoston julkistuksesta (charta) löytyy internetistä osoitteesta: www.islam.de.

⁵ Ks. MIKKOLA, TUULIKKI, ‘Islamilaisesta perheoikeudesta Suomen kansainvälisen avioliitto-oikeuden valossa: erityisesti ehdottomuusperiaatteen (ordre public) soveltamisen kannalta.’ *Defensor Legis*, N:o 2, 2007.

Islamilaisen perheoikeuden säännöt poikkeavat monessa kohtaa Suomen perhelainsäädännöstä. On myös oletettavaa, että muslimien perheeseen liittyvät arvot ovat osin erilaiset kuin (nykyiset) länsimaiset arvot. Muslimisiirtolaisten kohdalla länsimaisissa yhteiskunnissa joudutaan yhä useammin tilanteisiin, joissa perheoikeusjärjestelmät ovat ristiriidassa. Kansainvälisen yksityisoikeuden ja prosessioikeuden säännöt pystyvät ratkaisemaan joitain ongelmatilanteita osoittamalla, mitä lainsäädäntöä missäkin tilanteessa noudatetaan silloin, kun kyseessä on kansainvälinen oikeussuhde. Pysyvästi maahan muuttaneiden kohdalla ei näin enää ole. Heidän kohdallaan lainsäädäntömme ei pysty vastaamaan kaikkien muslimien tarpeisiin, saati toiveisiin. Edelleen on todennäköistä, että osa muslimista jää suomalaisen perheoikeudellisen sääntelyn kannalta näkymättömiin ja oikeudellisten instituutioiden ulkopuolelle. Kysymys kuuluukin, haluaako lainsäätäjät saattaa kaikki tällä tavoin ulkopuolelle jääneet ryhmät oikeudellisen sääntelyn piiriin, ja jos haluaa niin, miksi? Onko riittävä syy se, että kyseinen ryhmä/ryhmät eivät anna Suomessa voimassa olevalle säätelylle hyväksyntäänsä, toisin sanoen eivät noudata sitä? Edelleen on syytä pohtia, minkälaisia arvoja ja tavoitteita lainsäätäjät haluaa heidän osaltaan toteutettavan? Kysymys on erityisen kiperä niiden asioiden osalta, joita suomalainen perheoikeus ei tällä hetkellä säätele ja joiden osalta voitaisiin ajatella lainsäätäjän olevan välinpitämätön tai salliva. On syytä pohtia, halutaanko suomalaiselle oikeusjärjestykselle ja yhteiskunnalle vieraat tavat ”kitkeä pois” tai saattaa ne valtiokontrollin piiriin vain, koska ne edustavat joitain toisia arvoja, vai onko näiden tapojen salliminen meille ongelmallista jostain muusta syystä. Voisiko kyseeseen tulla jonkinasteinen islamilaisen lain tunnistaminen esimerkiksi lainvalintasopimusten tai vapaaehtoisen islamilaisen sovittelun tai välimiesmenettelyn kautta?⁶

Suomalaisen perhelainsäädännön ja islamilaisen perheoikeuden suhteen pohtiminen on merkityksellistä ainakin yksilön oikeussuojan kannalta. Jos ja kun Suomen lainsäädäntö ei tunnista muslimien tiettyjä perheoikeudellisia käytäntöjä, on ongelmatilanteissa vaikeaa tarjota tehokasta suojaa. Näin esimerkiksi avioerojen osalta. Se ettei Suomessa asuva musliminainen saa islamilaista eroa, ei ole ongelma suomalaisen lainkäytön kannalta: nainenhan saa/on saanut käräjäoikeuden myöntämän avioeron. Musliminaisen kannalta asialla voi olla suurikin merkitys. Mikäli hän haluaa pitää kiinni uskonnostaan, ei hän voi katsoa eronneensa, eikä yhteisö katso hänen eronneen, ennen kuin hänelle on myönnetty islamilainen avioero. Tämä puolestaan tarkoittaa muun muassa sitä, ettei hän voi solmia uutta (islamilaista) avioliittoa ja että hänen entinen miehensä voi edelleen puuttua hänen elämäänsä monin tavoin. Matkustaminen islamilaiseen maahan tai islamilaisesta maasta voi osoittautua ongelmalliseksi, koska osassa muslimimaista aviomies voi rajoittaa vaimon liikkumavapautta, jopa estää tämän maasta poistumisen.

Toinen esimerkki oikeussuojan riittämättömyydestä liittyy morsiusrahaan. Periaatteessa kaikissa islamilaisissa avioliitoissa sovitaan ”morsiusrahasta” (*máhr*). Tällaisella sopimuksella voidaan muun muassa pyrkiä turvamaan vaimon taloudellinen asema mahdollisen hänestä riippumattoman avioeron varalle (joskaan tämä ei ole sopimuksen yleinen sisältö). Miehen tai hänen perheensä tällaisissa tilanteissa maksettavaksi sovittu summa voi olla huomattava. Koska Suomen lainsäädäntö ei tunnista morsiusrahajärjestelmää, jää

⁶ Ks. YILMAZ, IHSAN, *Muslim Laws, Politics and Society in Modern Nation States: Dynamic Legal Pluralisms in England, Turkey and Pakistan*. London: Ashgate 2004.

mahdollisen tulevan oikeuskäytännön varaan, miten tuomioistuimet suhtautuisivat sitä koskevaan kanteeseen. Selvityksen kolmannessa osiossa on käsitelty lyhyesti Kanadassa esillä olleita kahta tapausta, joissa eri osavaltioiden tuomioistuimet päätyivät morsiusrahasopimuksen vahvistamista koskevien kanteiden osalta päinvastaisiin ratkaisuihin.

Nostettaessa esille näitä oikeudellisia eroavaisuuksia on kuitenkin syytä muistaa, että muslimimaahanmuuttajiin ja islamiin uskontona liittyy Suomessa paljon tietämättömyyttä ja ennakkoluuloja. Muslimit nähdään herkästi yhtenä yhtenäisenä ja erittäin uskonnollisena ryhmänä, vaikka Suomessa asuvat muslimit edustavatkin monia eri taustoja. Maantieteellisesti muslimeita on Suomeen saapunut uuden maahanmuuttosukupolven myötä niin Afrikasta, Lähi-idästä kuin Kaakkois-Aasiasta. Joukossa on lukuisia sellaisia henkilöitä, jotka ovat asuneet suurimman osan elämästään jossain länsimaassa ja niitä jotka ovat syntyneet länsimaissa. Islamilainen kulttuuri on monimuotoinen ja islamilaisen lain tulkinnat ja käytännöt vaihtelevat. Todennäköisesti tässä selvityksessä esille nostetut ristiriidat eivät kosketa kaikkia täällä asuvia muslimeita. He noudattavat Suomen lakia ja mikäli haluavat sen lisäksi noudattaa jotain islamilaisen lain määräystä, jättävät jälkimmäisen ”seremonialiselle” tasolle. Joillekin islamilaisen lain määräyksen noudattaminen voi olla jopa vain ”välttämätön paha”, vaikkapa matkustusasiakirjojen saamiseksi. Lukijan on syytä muistaa, ettei elämä ole juridiikkaa muslimilla sen enempää kuin kristitylläkään. Parisuhteet muodostetaan, tähänkin kyselyyn vastanneiden keskuudessa, ennen kaikkea rakkaudesta.

Selvityksen lähtökohdaksi otettiin Suomen lain ja islamilaisen lain kuljettaminen rinnakkain. Lähtökohta on ongelmallinen sikäli, ettei islamilainen laki ole yksiselitteisesti luettavissa mistään eikä islamilaista perheoikeutta noudateta sellaisenaan missään maailman maassa. Käsite islamilainen laki on ainakin jossain määrin hypoteettinen. Kiistanalaista on sekin, missä määrin islamilainen laki määrittää muslimia tai ”muslimiutta”. Onko islamilaisen lain noudattaminen edellytys sille, että henkilö on muslimi? Entä jos muslimit, niin kuin oletettavasti suurin osa, noudattavat islamilaista laki vain osittain, katsotaanko heidän silti olevan muslimeita? Entä kuinka tarkkaan niin kutsutun tavallisen muslimin pitäisi islamilainen laki tuntea, sillä islamilainen laki oppiaine, johon muslimijuristit voivat perehtyä vuosikymmeniä.

Voidaan perustellusti esittää, että olisi tarkoituksenmukaisempaa vertailla Suomen lakia yksittäisen muslimivaltion lainsäädännön kanssa. Erityisesti islamin ulkopuolelta katsottuna saattaa olla houkuttelevaa ja perusteltuakin puhua monikossa islamilaisista laeista viitaten joko muslimivaltioiden kansallisiin lakeihin tai islamilaisen lain eri tulkintoihin. Tulkinnoilla voidaan puolestaan viitata joko islamilaisiin lakikoulukuntiin tai lakikoulukunnista riippumattomiin tulkintoihin, esimerkiksi joihinkin yksittäisiin reformistisiin islamilaisen lain tulkitsijoihin/tutkijoihin. Tulkinnat liittyvät laajasti kysymykseen siitä, kenellä on oikeus tulkita islamilaista lakia.⁷

Maakohtaisten lakien, lakikoulukuntien tai muiden tulkintojen ottaminen vertailun systemaattiseksi lähtökohdaksi olisi paisuttanut selvityksen monikymmenkertaiseksi. Tähän

⁷ Vastaavasta kritiikistä ABU-ODEH, LAMA, ‘The Politics of (Mis)recognition: Islamic Law Pedagogy in American Academia,’ *The American Journal of Comparative Law*, vol. 52, 2004.

ei ollut resurssit huomioon ottaen mahdollisuutta. Selvityksessä päädyttiin siis keskittyä sinänsä siis kuvitteelliseen ”islamilaiseen perheoikeuteen”. Tätä voi pitää perusteltuna ainakin kahdesta näkökohdasta: islamin piirissä viitataan vahvasti ”yhteen ja yhtenäiseen” islamilaiseen lakiin erityisesti perheoikeuden osalta ja useimpien muslimimaiden perheoikeus rakentuu tunnustetusti islamilaiselle laille. Mainittakoon tässä yhteydessä, että kukaan vastaajista ei ilmoittanut kokevansa asetelmaa Suomen laki ja islamilainen laki ongelmallisena.

Islamilaisen lain lähteinä on käytetty selvityksessä mainittuja (alaviite 9) kirjallisia lähteitä, joista on koottu islamilaisen perheoikeuden yleinen esitys huomioiden jossain määrin lakikoulukuntien näkemyserot. Lähteistä keskeisimmät (Nasir ja Hallaq) ovat laajasti arvostettuja islamilaisen keskuudessa. Jonkin verran on pyritty myös esittelemään reformistisia tulkintoja. Lähteitä ei pääsääntöisesti ole erikseen mainittu alaviitteissä.

Ihmisoikeusliitto on vuosien varrella selvittänyt ja tehnyt työtä monien Suomessa asuvien vähemmistöjen hyväksi. Ihmisoikeusnäkökulmasta Suomessa asuviin muslimeihin liittyvät kysymykset ovat mielenkiintoisia monelta kannalta. He ovat usein alttiita joutumaan syrjinnän kohteiksi etnisen taustansa vuoksi, joskaan aina syrjinnässä ei ole kysymys etnisestä taustasta. Musliminaiset, jotka käyttävät huivia tai huntua erottautuvat enemmistöstä riippumatta etnisestä taustastaan, ja joutuvat uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi muun muassa nimittelyn kohteeksi. Syrjintää on käsitelty laajasti Ihmisoikeusliiton kesäkuussa 2006 julkaisemassa teoksessa *Syrjintä Suomessa* (toim. Outi Lepola ja Susan Villa). Syrjintä ei ole kuitenkaan ainoa teema, joka koskettaa Suomen muslimivähemmistöä. Uskonnonvapaus, oikeus omaan kulttuuriin ja toisaalta oikeus sukupuolten väliseen tasa-arvoon ovat monisyisiä ja haastavia kysymyksiä, joita muslimivähemmistön suhteen ei ole vielä riittävästi pohdittu.

Edellä esitettyjä taustoja vasten tuntui perustellulta selvittää Suomessa asuvien muslimien suhtautumista perhearvoihin ja perhelainsäädäntöön. Tutkimustapana haastattelu oli luonteva ja perusteltu vaihtoehto, vaikka siihen liittyikin omat haasteensa. Resurssien vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle sen työstämisvaiheessa rajattiin teoreettinen osuus erilaisten oikeusjärjestelmien luonteesta ja ”juridisesta pluralismista” sekä toisaalta vertaileva osuus siitä, miten eurooppalaiset valtiot ovat ratkaisseet islamilaisen lain ja kansallisen lain ristiriidasta esiin nousseita käytännön tilanteita. Jossain määrin materiaalia näihin kysymyksiin liittyen kerättiin selvityksen aikana ja on toivottavaa, että näihin kysymyksiin voitaisiin Suomessa tulevaisuudessa paneutua.

Selvitys on jatkoa Ihmisoikeusliiton aiempaan työhön aihepiiriin liittyen. Vuonna 2003 liitto julkaisi yhteistyössä Liken kanssa teoksen *Ihmisoikeudet ja islam* (toim. Kristiina Kouros ja Susan Villa), vuonna 2005 liitto teki selvityksen viranomaisten muslimeita koskevista ohjeista ja käytännöistä⁸ (Isra Lehtinen) ja samaisena vuonna liitto järjesti sarjan tapaamisia pääkaupunkiseudulla toimivien imaamien ja aktiivisten musliminaisten kanssa (Kristiina Kouros ja Isra Lehtinen).

⁸ Julkaistu verkkolehdestä Uskonnotutkija.fi, 1/2007.

Toivomme, että selvityksestä on hyötyä erityisesti muslimimaahanmuuttajiin liittyvien kysymysten kanssa työskenteleville tahoille sekä politiikkalinjausten valmistelijoille ja tekijöille. Selvitys on tarkoitettu myös Suomessa asuville muslimille, ja erityisesti heitä ajatellen siihen on sisällytetty Suomen lainsäädännön esittelyä toivottavasti helposti ymmärrettävässä muodossa.

2. MUSLIMIT SUOMESSA⁹

Suomessa asuu arvioiden mukaan noin 35 000–40 000 muslimia. Muslimit kuuluvat Suomessa pääasiallisesti väestörekisteriin, joka ei sisällä tietoa henkilön uskonnosta. Muslimien lukumääräinen arvio perustuu vahvasti kansallisuus- ja äidinkieli-tietoihin, jotka selviävät väestörekisteristä. Näiden lisäksi lähteenä ovat rekisteröityjen islamilaisten yhdyskuntien jäsenmäärät, mutta nämä eivät kerro yhdyskuntien tavoittamien muslimien määräästä, sillä jäsenyys tietyssä moskeijassa on vieras ajatus muslimimaissa. Arvio muslimien määräästä ei siten kerro vielä mitään muslimien suhteesta uskontoon. Aihetta ei ole vielä merkittävästi tutkittu Suomessa.

Suomen muslimit on hyvin hajanainen ryhmä etnisiltä taustoiltaan. Ensimmäiset Suomeen muuttaneet muslimit olivat yksittäisiä henkilöitä, jotka saapuivat Suomeen jo 1700- ja 1800-luvun taitteessa. Turkinsukuiset tataarit alkoivat muuttaa maahan Venäjältä lähinnä 1800-luvun loppupuolella. He olivat kauppiaita, jotka onnistuneiden kauppamatkojen jälkeen päättivät asettua asumaan suurimpiin kaupunkeihin ja taajamiin. Tataarit perustivat Suomeen Helsingin musulmaanien hyväntekeväisyysseuran vuonna 1915, ja virallisesti rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan vuonna 1925 nimellä Suomen muhammediläinen seurakunta. Nimi muutettiin vuonna 1963 Suomen Islam -seurakunnaksi. Seurakunta ei ole ainoastaan uskonnollinen vaan samalla tiivis yhtenäinen kielellis-kulttuurinen yhteisö. Tänä päivänä tataareita on Suomessa noin kahdeksansataa.

Enemmistö Suomessa asuvista muslimista on maahanmuuttajia (yleensä ensimmäisen ja jossain määrin toisen sukupolven). Islaminuskoisia maahanmuuttajia on tullut Suomeen jo toisen maailmansodan jälkeen, aluksi lähinnä yksittäisinä siirtolaisina ja opiskelijoina, jotka jäivät maahan lähinnä avioliiton ja jossain määrin myös työn kautta. 1980-luvulta lähtien maahan on tullut muslimia pakolaisina, turvapaikanhakijoina ja siirtolaisina etenkin Pohjois-Afrikasta, Lähi-idästä ja Somaliasta. Mikään yksittäinen etninen ryhmä ei kuitenkaan muodosta Suomessa asuvien muslimien enemmistöä.

Osa Suomessa asuvista muslimista on käännynnäisiä – islamiin palanneita, kuten he itse sanovat. Käännynnäisten määrä on Suomessa asuvan käännynnäisen, islamilaisen An-Nur -lehden päätoimittajan Isra Lehtisen arvioiden mukaan noin tuhat henkeä. Hekään

⁹ Muslimista Suomessa ks. MARTIKAINEN, TUOMAS, *Muslims in Finland* (tulossa), LARSSON, GÖRAN (toim.), *Islam and Nordic and Baltic Countries*. London: Kegan & Paul, 2007, LEITZINGER, ANTERO, 'Muslimit Suomessa', teoksessa Allehwedi, Helena – Hallenberg, Helena (toim.), *Islamin porteil-la*. Jyväskylä: Tammi 2002, TIILIKAINEN, MARJA, 'Somalialaiset muslimit Suomessa', teoksessa Kourous, Kristiina – Villa Susan (toim.), *Ihmisoikeudet ja Islam*. Helsinki: Like 2004, LEHTINEN, ISRA, 'Suomalaiset muslimit: käännynnäiset tai islamiin palanneet', teoksessa Kourous, Kristiina – Villa Susan (toim.), *Ihmisoikeudet ja Islam*, Helsinki: Like 2004.

eivät ole yhtenäinen ryhmä siinä mielessä, että heillä ei ole omaa moskeijaa, vaan kukin käy valitsemassaan yhdyskunnassa.

Toimivia moskeijoita on 30–40, joista suurimmat sijaitsee Helsingissä. Suomen Islam-seurakunta muodostuu yksinomaan tataareista, ja sen toiminta keskittyy Helsinkiin ja Tampereelle. Suomen suurin maahanmuuttajamuslimien yhdyskunta Suomen Islamilainen Yhdyskunta perustettiin vuonna 1987. Sillä on moskeija Helsingin keskustassa. Varsinaisia jäseniä on noin viisisataa, mutta toimintaan osallistuu noin tuhat henkeä, lähinnä arabeja ja suomalaisia käännynnäisiä. Yhdyskunta julkaisee omaa lehteä, ylläpitää koraanikoulua sekä arabian- ja somalikielen opetusta. Helsingin Islam-keskus (Helsinki Islamic Center) on perustettu 1990-luvun alussa. Myös Helsingin Islam-keskuksella on moskeija Helsingin keskustassa. Jäseniä on noin 150 jäsentä, mutta toimintaan osallistuu noin viisisataa henkeä, lähinnä länsiafrikkalaisia siirtolaisia. Suomen Islam-keskus (Finnish Islamic Center) on perustettu vuonna 1997, jäseniä sillä on parisataa, lähinnä aasialaisia maahanmuuttajia. Myös Suomen Islam-keskuksella on moskeija Helsingin keskustassa. Pääkaupunkiseudulla toimii lisäksi ainakin viisi muuta islamilaista yhdyskuntaa, joilla on oma moskeija. Näistä Resalat-yhdyskunta kokoaa yhteen shiia-traditiota noudattavat muslimit, jotka ovat etupäässä iranilaisia tai afganeja.

Mualla Suomessa moskeijoita/rukoushuoneita on ainakin Tampereella, Turussa, Lahdessa, Lohjalla, Jyväskylässä, Kuopiossa, Vaasassa, Seinäjoella, Lappeenrannassa, Joensuussa, Oulussa, Kajaanissa, Kemissä ja Rovaniemellä. Rekisteröityjen yhdyskuntien lisäksi on olemassa rekisteröimättömiä islamilaisia yhdyskuntia ja tavallisia yhdistyksiä (rekisteröimätön tai rekisteröity) toimivia muslimien yhteenliittymiä.

Viimeaikaisesta kehityksestä mainittakoon Suomen Islamilaisen Neuvoston (Finnish Islamic Council) perustaminen marraskuussa 2006. Neuvosto on ensimmäinen rekisteröity (maaliskuussa 2007) yritys perustaa Suomen muslimeita laajasti edustava elin. Se syntyi vähemmistövaltuutetun avulla, ja vielä tässä vaiheessa on aikaista sanoa, mikä sen rooli ja vaikutusvalta on tulevaisuudessa Suomen muslimien parissa.

Viimeaikaisista keskustelunaiheista mainittakoon keskustelu islamilaisen hautausmaan tarpeesta. Suomessa on tällä hetkellä ainakin neljä islamilaista hautausmaata sekä muslimille erotettuja hautausmaan osia. Helsingissä ja Turussa on Suomen Islam-seurakunnan omistamat ja ylläpitämät hautausmaat seurakunnan omia jäseniä varten. Lisäksi Turun kaupunki perusti muslimille oman hautausmaan 1990-luvun alussa. 1990-luvulla avattiin hautausmaan osia muslimivainajia varten Kirkkonummella, Järvenpäässä, Kuopiossa, Oulussa, Rovaniemellä ja Tampereella. Muslimit saavat näiltä hautausmailta hautapaikan maksua vastaan. Muslimien käytössä olevat hautapaikat ovat riittämättömiä ja parhaillaan työryhmä etsii sopivaa paikkaa muslimien omaa hautausmaata varten. Ajoittain valtaväestöä on puhututtanut muun muassa moskeijoiden rakentamishankkeet, joskin yhtäkään varsinaista moskeijarakennusta ei Suomeen ole rakennettu johtuen enemminkin taloudellisten resurssien puutteesta kuin yleisen mielipiteen vastustuksesta. Sinänsä jo pelkkä aie rakentaa moskeija on aiheuttanut kielteisen reaktion valtaväestön keskuudessa esimerkiksi Turussa 1990-luvun alkupuolella ja nähtäväksi jää, millainen keskustelu asiasta nousee, jos rakennusaiheet jonain päivänä toteutuvat.

1990-luvulla keskustelua herätti myös niin kutsutut rituaaliteurastus-tapaukset, joissa kyse oli siis islamilaisen lain mukaisesta teurastustavasta, johon liittyy veren vuodattaminen eläimestä pois yleensä kaulavaltimoiden katkaisulla. Julkitulleessa tapauksessa yksittäinen muslimi oli suorittanut toimenpiteen omassa huoneistossaan tietämättä Suomen lain määräyksistä, jotka eivät kyseistä tapaa salli. Tänä päivänä teurastuskysymykset eivät liene enää niin ongelmallisia, sillä erityisesti pääkaupunkiseudulla on saatavilla islamilaisittain teurastettua *halal*-lihaa (myös kotimaista).

Suomalaisten asenteet muslimit kohtaan ovat vähäisten tutkimusten valossa varsin kielteisiä. Kirkon tutkimuskeskuksen selvitysten (2003) mukaan vain kymmenen prosenttia suomalaisista suhtautuu islamiin myönteisesti, kun taas yli puolet suhtautuu siihen negatiivisesti. Tulos on samansuuntainen Magdalena Jaakkolan etnisiä ryhmiä koskevien asennetutkimusten kanssa. Muslimikansallisuudet eivät ole suosittuja suomalaisten keskuudessa. He kuuluvat niin kutsutun etnisen hierarkian alapäähän. Kielteisimmin heihin suhtautuvat maalla asuvat iäkkäät ja vähän koulutetut miehet.

3. ISLAMILAINEN LAKI¹⁰

Islamilainen laki, *sharí'a*, on uskontoon pohjautuvana oikeusjärjestelmänä selkeästi arvoperustainen. Vaikka siihen usein viitataan yksikössä, voidaan puhua myös islamilaiseen lakiin perustuvista oikeusjärjestelmistä, sillä samaan tapaan kuin roomaans-germaanisissa oikeusjärjestelmissä on eroja, on niitä myös muslimimaiden islamiin perustuvissa oikeusjärjestelmissä. Yhteisestä historiallisesta ja uskonnollisesta perustasta huolimatta, islamilaisen lain nykyaikaiset sisällöt vaihtelevat suurestikin muslimimaissa. Näin on erityisesti muilta kuin perheoikeuden osilta. Teologisista lähtökohdista voidaan toki väittää, etteivät muslimimaiden lainsäädännöt edusta islamilaista oikeutta siten, kuin niiden pitäisi, ja että on olemassa vain yksi ainoa islamilainen laki. Näin ahdas näkemys on ongelmallinen ainakin siitä jo mainitusta syystä, etteivät muslimimaiden todellisuudet vastaa, eivätkä ole koskaan vastanneet sitä: lakia on sovellettu hyvin eri tavoin.

Ongelma islamilaisen lain määrittelyssä on läheisessä yhteydessä kysymykseen siitä, mikä merkitys islamilaiselle laille ja sen noudattamiselle annetaan yksittäisen muslimin tai muslimivaltion identiteetin kannalta. Onko muslimi vain se henkilö, joka noudattaa isla-

¹⁰ Islamilaisesta laista ja perheoikeudesta yleensä ks. HALLAQ, WAEL B., *The Origins and Evolution of Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press 2005, NASIR, JAMAL J., *The Islamic Law of Personal Status*. London: Graham & Thotman, 2nd ed. 1990, EL ALAMI, DAWOUD – HINCHCLIFFE, DOREEN, *Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World*. London: Kluwer Law International 1996, EDGE, IAN (toim.), *Islamic Law and Legal Theory*. The International Library of Essays in Law & Legal Theory, Legal Cultures 7, Dartmouth 1996, AN-NA'IM, ABDULLAHI A., *Islamic Family Law in a Changing World*. Palgrave Macmillan, 2004, BARLAS, ASMA, "Believing Women" in *Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qu'ran*, University of Texas Press, 2002. MERNISSI, FATEMA, *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. Basic Books, 1991, DAHL, TOVE STANG, *The Muslim Family, A study of Women's Rights in Islam*. Scandinavian University Press 1997, PERHO, IRMELI, 'Islamilainen laki', teoksessa Kouros, Kristiina – Villa Susan (toim.), *Ihmisoikeudet ja Islam*. Helsinki: Like 2004, ja HÄMEEN-ANTTILA, JAAKKO, *Islamin käsikirja*. Keuruu: Otava 2004.

milaista lakia? Onko muslimimaa vain se valtio, jonka lainsäädäntönä on ”vain ja yksin-omaan” islamilainen laki? Näin tiukka tulkinta ei vastaa todellisuutta, sillä se merkitsisi sitä, ettei suurin osa, kenties mikään maailman muslimimaa voisi todella väittää olevansa muslimimaa. Ja toisaalta valtiot, joiden kansalaisten enemmistö on muslimeita, nimittävät itseään yleisesti muslimivaltioiksi ja ovat muodostaneet oman 57 valtion yhteenliittymän, OIC:n (Organization of the Islamic Conference). Tuskin kovin moni yksittäinen muslimimaan rohkenisi väittää noudattavansa islamilaista lakia täydellisesti. Muslimi-identiteetti ei siten käytännössä rakennu ainakaan pelkästään islamilaisen lain noudattamisen varaan.

Islamilaisen lain määrittelemineen on vaikeaa myös, siksi että kysymys siitä, kuka saa tutkia ja määritellä sen olemusta on sensitiivisempi kuin kysymys vaikkapa germaanisen oikeuden tutkimuksesta. Tämä johtuu ennen kaikkea sen uskonnollisesta perustasta. ”Islamin ulkopuoliset” yritykset käsitellä islamilaisen lain olemusta voidaan helposti mitätöidä muslimien parissa. Epäilevä ja torjuva suhtautuminen länsimaisten tutkijoiden työhön on paljolti ymmärrettävää, niin paljon länsimaissa julkaistusta islamia käsittelevästä tiedosta on perustunut olemattomille tiedoille ja vahvoille ennakkoluuloille. Torjuva suhtautuminen ei kuitenkaan kohdistu vain ulkopuolisiin tutkijoihin vaan myös muslimitutkijoihin, jotka haluavat nostaa esiin uusia tai ehkä vain unohdettuja näkökulmia. Jopa niin, että koraanillista lain tulkintaa korostavat tutkijat halutaan sivuuttaa marginaaliin, mikäli heidän työnsä asettaa vakiintuneet näkökulmat kyseenalaiseen valoon. Islamilaisen lain tutkimus ja tulkinta on kuitenkin erityisen tärkeää ja tarpeellista islamilaisen lain oikeuslähteiden olemuksen vuoksi.

Tämän johdannon pohjalta, ja viitaten selvityksen lähtökohtiin, totean että ainakin selvityksen laatineen länsimaisen tutkijan silmissä muslimimaiden lainsäädännöt edustavat, jos eivät islamilaista lakia, niin kuitenkin islamiin perustuvaa lakia. Vaikka pidän yhtä perusteltuna puhua monikossa islamilaisista laeista, olen tässä esityksessä valinnut tavan puhua islamilaisesta laista yksikössä. Pysin esittelemään islamilaista lakia niistä näkökulmista, joista muslimijuristit sitä käsittelevät: ei kansallisvaltioihin lainsäädäntöjen kautta, mutta huomioiden jossain määrin lakikoulukuntien välisiä eroja ja muita tulkitanäkökulmia.

Islamilaisen lain sisältö nousee ennen kaikkea Koraanista ja *sunnasta*, profeetta Muhammedin esimerkistä. Koraani on oikeuslähteenä ensisijainen, mutta se sisältää vain vähän varsinaisia oikeussääntöjä¹¹, ja ne liittyvät lähinnä perhe- ja perintöoikeuteen. Profeetan kuoltua tieto sunnasta säilyi aluksi suullisina kertomuksina, joita 700-luvulta alkaen alettiin kirjata ylös. Tätä profeetan ratkaisuksista kertovaa perimätietoa on kerätty *hadíth*-kokoelmiin¹². *Hadíthien* vahvuus vaihtelee niin kutsutun siirtymäketjun ja kokoelman

¹¹ Badrin mukaan Koraanin 6237 säkeestä vain 190 sisältää varsinaisen oikeusnormin, Boudahrainin mukaan juridisesti suoraan sovellettavia jakeita olisi 500. BADR, GAMAL MOURSI, 'Islamic law: Its relation to other legal systems', *American Journal of Comparative Law*, Vol 26, 1978 ja BOUDAHRAIN A., 'In support of an informed symbiosis of Islam and the law', teoksessa Blanpain, Roger (toim.), *Law in Motion, International Encyclopaedia of Laws*, World Law Conference, Brussels, 9-12.9 1996, Kluwer Law International 1997.

¹² *Hadíth* – kokoelmista sunnalaiset arvostavat eniten al-Bukhárín (k. 870) ja Muslimin (k.875) kokoelmia, jotka kantavat nimeä *Sahíh*. Shiialaiset arvostavat eniten al-Kulínín (k.939) kokoelmaa *al-Káfi*.

arvostuksen mukaan. Näiden kahden lisäksi islamilaiset lainoppineet eri lakikoulukunnista (*mahdhahib al-fiqh al-islāmī*) ovat tulkinneet Koraanin ja *hadíthien* määräyksiä, ja tästä on muodostunut lainopillinen kirjallisuus, *fiqh*, joka jakautuu kahteen osaan *usúl al-fiqh* ja *furú al-fiqh*.¹³ Näistä ensimmäinen on lainopin metodologiaa, pitäen sisällään sellaiset aiheet kuin oikeusfilosofia, lainsäädännön periaatteet (meillä lähinnä oikeusteoria), oikeuslähdeoppi, tulkinta ja Koraanin ja sunnan soveltaminen. Lainopillisen kirjallisuuden toinen osa koostuu oikeussääntöjen johdannaisista. Edellä mainittujen oikeuslähteiden kokonaisuudesta muodostuu islamilainen laki, joka on lähtökohtaisesti muuttumaton, pyhä (lukuun ottamatta lainopillisen kirjallisuuden oikeussääntöjen johdannaisosaa).

Islamilaista lakia voidaan kuitenkin tulkita, kuten sitä on tulkittu läpi koko islamin historian. Koraanin ja sunnan tekstin tulkinnassa käytetään sekä kielellistä että historiallista selittämistä (*tafsír*) ja lisäksi allegorista tulkintaa (*ta'wíl*), jolla tekstille pyritään löytämään myös syvempiä merkityksiä. Mikäli Koraanista tai sunnasta ei ole löydettävissä lainkaan vastausta kysymykseen, ratkaisujen oikeutusta perustellaan ja testataan joko yksimielisyyden käsitteen (*ijma'*) avulla tai analogisella päättelyllä (*qiyás*). Yksimielisyydellä tarkoitetaan periaatteessa kaikkien muslimien (*umma*) yksimielisyyttä, mutta käytännössä lainoppineiden tai johtavien lainoppineiden yksimielisyyttä. Jossain määrin sallitaan myös uskovien henkilökohtainen itsenäinen päättely (*ijtihad*). Itsenäinen päättely on kuitenkin kiistelty kysymys. Laajasti on esitetty, että ratkaisut niihin kysymyksiin, joita päättelyn avulla tavoiteltiin, löydettiin jo 900-luvulla. Tämä niin kutsutun etsinnän vaiheen päättymisen merkitsevä järkeen perustuvan päättelyn kieltäminen ja staattisuuden vaatimusta. Reformistinen islamilainen ajattelu on kyseenalaistanut itsenäisen päättelyn kieltoa. Nykyään merkittävä osa islamilaisista oikeusteoreetikoista pitää islamin mukautumista muuttuvan yhteiskunnan vaatimuksiin luonnollisena ja islamin olemuksen mukaisena. Silti suhtautuminen itsenäiseen päättelyyn vaihtelee, eikä kysymystä voida pitää ratkaistuna.

Roomalaiseen oikeuteen perustuvia oikeusjärjestelmiä luonnehditaan usein kirjoitetun lain järjestelmiksi. Suomen lainsäädäntö kuuluu tähän traditioon. Niin kutsutuissa common law -järjestelmissä tuomioistuinikäytäntö on puolestaan keskeinen oikeutta luova instrumentti, ja niiden kohdalla puhutaankin usein tuomareiden oikeudesta. Islamilaista lakia voisi luonnehtia juristien laiksi. Oikeussäännöt täytyy ”etsiä” auktoritatiivisten juristien opetuksista ja kirjoituksista, sillä vain harvoin elävän elämän tilanteet ovat niin yksioikoisia, että Koraanin säkeitä sellaisenaan voitaisiin niihin soveltaa. Juristien vallan kasvuun vaikutti merkittävästi se, että islamilaisen lain varhaisessa vaiheessa muslimivaltiot nimesivät erikseen ne henkilöt, jotka sovelsivat lakia, mutta valtioilla itsellään ei ollut vaikutusvaltaa, ei välttämättä edes pyrkimystä vaikuttaa lain sisältöön. Laki ”jätettiin” eivaltioillisten juristien käsiin.¹⁴

Islamilaiset juristit eivät ole historian saatossa olleet suinkaan yksimielisiä vaan on syntynyt lakikoulukuntia. Varhaisimmat koulukunnat muodostuivat merkittävien alueellisten

¹³ *Usúl* tarkoittaa juurta ja *furú* oksia, tämä kuvastaa hyvin lainopillisen kirjallisuuden eri linjojen suhdetta.

¹⁴ ALAM, LUBNA A., ‘Keeping the State Out: The Separation of Law and State in Classical Islamic Law’, *Michigan Law Review*, vol. 105:1255, 2007.

keskusten ympärille. Näistä kehittyivät klassiset sunnilaiset koulukunnat, joista neljä on säilynyt nykypäiviin asti:

1. Hanafi (noudatetaan Turkissa, Keski-Aasiassa ja Itä-Aasiassa)
2. Maliki (noudatetaan Pohjois- ja Länsi-Afrikassa)
3. Shafi'i (noudatetaan Egyptissä, Itä-Afrikassa ja Kaakkois-Aasiassa)
4. Hanbali (noudatetaan lähinnä Saudi-Arabiassa).

Shiialainen laki kehittyi samoihin aikoihin sunnilaisen lain kanssa. Merkittävin ero näiden kahden islamilaisen tradition välillä liittyy näkemykseen siitä, kenellä on oikeus tulkita lakeja ja antaa tarvittaessa uusia lainopillisia ratkaisuja. Sunnilaisuudessa poliittinen valta oli kalifilla, mutta lain sisällöstä vastasivat oppineet. Shiialaisuudessa yhteisön johtajalla oli enemmän valtaa. Tänä päivänä poliittisen ja oikeudellisen vallan jako ei tosin noudata sunnilaisissa muslimimaissa yleensä näin selkeää jakoa. Maailman muslimiensa noin yhdeksänkymmentä prosenttia on sunnejia, ja osa heistä pitää shiialaisuutta harhaoppina. Shiialaisuus on pääsuuntaus kansainvälispoliittisesti erittäin vaikutusvaltaisessa Iranissa.

Shiialaisista lakikoulukuntiakin on ainakin kolme, vaikka usein ne esitetään yhtenäisenä:

1. Ja'fari
2. Imami
3. Zaidi (lähinnä Yemenissä, ovat lähimpänä sunnilaisuutta).

Lisäksi ismaililaisuus on yksi shiialaisuuden vähemmistösuuntauksista, joiden edustajia löytyy tänä päivänä lähinnä Pakistanista, Itä- ja Etelä-Afrikasta ja joinkin verran Lähi-idästä.

Islamilainen laki luokittelee ihmisten teot viiteen luokkaan sen mukaan, mitä heidän pitäisi tehdä ja mitä pyrkiä välttämään. Teot ovat joko velvollisuuksia, suositeltavia, sallittuja, vältettäviä tai kiellettyjä. Useimmat arkielämän toimet kuuluvat sallittujen tekojen luokkaan, eli ne ovat lain kannalta neutraaleja.

Islamilaisen lain kokonaisuudessa muslimijuristit käsittelevät islamilaista perheoikeutta osana ihmisten välisiä oikeustoimia (*mu'ámalát*) erotuksena *Ibádátista*, teleologis-juridisista säännöksistä, jotka määrittelevät ihmisen ja Jumalan suhdetta ja uskonnollisia rituaaleja. Sana shari'a merkitsee tietä, ja se kuvastaa islamilaisen lain opastavaa luonnetta. Lakiteoksista löytyy länsimaisille oikeusjärjestelmille tunnistettavien oikeusnormien ohella esimerkiksi yksityiskohtaisia peseytymisohjeita eri tilanteisiin tai ohjeita häätötilaisuudessa tarjottavien ruokalajien suhteen.

Islamilaiseen perheoikeuteen on perinteisesti katsottu kuuluvat perheen muodostaminen, eli kihlaus (*khítba*), avioliiton solmiminen (*nikah*) ja avioero (*talaq*). Edellisiin kiinteästi liittyviä teemoja on myös pidetty relevantteina: lasten huoltajuus ja hoito (*hadána* ja *wilaya*), elatus (*nafaqa*), imetys/imetyssukulaisuus (*radá*) ja sukulaisuus yleensä (*nasab*). Lisäksi perheoikeuteen on katsottu kuuluvaksi prosessioikeudelliset säännöt jäämistöistä:

perinnöistä ja testamenteista (*wasaya ja mawarith*). Perheoikeudellisten kysymysten lisäksi yhteisöelämään liittyvät säännöt käsittelevät muun muassa rikoksia, kauppa- ja vuokrasopimusten tekoa, verojen maksua ja voiton saamista.

Perheoikeuden alueilla Koraanin teksti on poikkeuksellisen yksiselitteistä – ainakin ensinäkemältä. Siitä huolimatta juridisten nyanssien kirjo lakikoulukuntien välillä on huomattava. Keskenään ristiriitaisiakin säännöksiä löytyy, erityisesti sunnien ja shiiojen välillä. Tässä selvityksessä esitellään islamilaisen perheoikeuden päälinjoja hyvin yksinkertaistettussa muodossa. Jossain määrin esitellään Koraanin juridisia säikeitä Jaakko Hämeen-Anttilan suomennoksina.

Se missä määrin muslimivaltiot tänä päivänä islamilaista perheoikeutta soveltavat, vaihtelee suuresti. Ääripäinä mainittakoon Turkki, jossa lainsäädäntövalta on täysin erotettu uskonnosta¹⁵, ja toisaalta Saudi-Arabia, Iran ja Pakistan, joissa pyritään noudattamaan vain islamilaista lakia. Käytännössä sekä Iranissa että Pakistanissa parlamentin ja Saudi-Arabiassa kuninkaan säätämällä laeilla kuitenkin jatkuvasti täydennetään ja tarkennetaan islamilaisen lain säännöksiä vastaamaan tämän päivän oikeudellisiin haasteisiin. Huomionarvioista on kuitenkin se, että islamilaista perheoikeutta sovelletaan useassa sellaisessa muslimivaltiossa, jossa muut islamilaisen lain alueet on korvattu siviililainsäädännöllä ja perheoikeus on nimenomaan se oikeudenala, jossa suurimmat jännitteet islamilaisen lain ja länsimaisten oikeusjärjestelmien välillä vallitsee. Lisäksi on muistettava, että monilla syrjäisillä alueilla perheoikeutta sääntelevät käytännössä vanhat heimotavat ja -lait.

Länsimaissa asuvien muslimien kannalta on erityistä merkitystä sillä, kuka käyttää tuomiovaltaa.¹⁶ Tarkoiton tässä yhteydessä nimenomaan sitä, kuka tai ketkä – jos kukaan – kyseisessä muslimiyhteisössä ovat (sosiaalisesti) oikeutettuja arvioimaan islamilaisen lain sisältöä ja soveltamista. Kutsuttakoon tätä ilmiötä vaikka sosiaalisesti tuomiovallaksi erotuksena valtion tuomiovallasta. Vähemmistöön kuuluvalla sosiaalinen tuomiovalta saattaa olla paljon ”todellisempi” kuin valtion tuomiovalta, eikä sitä juristienkaan tulisi vähätellä. Äärimmillään sosiaalinen tuomiovalta voi johtaa todellisiin konkreettisiin rangaistuksiin (esim. niin kutsutut kunniamurhat), joskin useimmiten kyse on eriasteisesta sosiaalisesta paineesta. Sosiaalinen tuomiovalta on tietenkin riippuvainen sen tunnustamisesta, jolle sen oikeutus perustuu. Tunnustamisen täytyy olla vähintään jossain määrin vapaaehtoista, mutta kenen taholta kyse on vapaaehtoisuudesta, kenen taholta pakosta, on monisyinen kysymys. Mihin viiteryhmään länsimaissa asuva muslimi haluaa kuulua ja mihin hän voi kuulua ovat keskeisiä kysymyksiä sitä ajatellen, mikä islamilaisen lain asema länsimaissa lopulta on. Huolimatta siitä, että tätä selvitystä varten tehdyssä kyselyssä vastaaja oli saattanut asua Suomessa useita vuosia, hän tuskin viittasi ”omalla maalallaan” Suomen valtioon.

¹⁵ KHADDURI, MAJID, ‘Marriage in Islamic Law: The Modernist viewpoints,’ *The American Journal of Comparative Law*, vol. 26, 1978.

¹⁶ Tässä yhteydessä kysymyksen tuomiovallasta (domsrätt) on herättänyt ainakin Lundin yliopiston islamilogian professori Jan Hjärpe teoksessaan *Shari’a: Gudomlig lag in värld av förändring*. Stockholm: Norstedt 2005.

4. ISLAMILAISEN LAIN SUHTEESTA MUIHIN OIKEUSJÄRJESTELMIIN¹⁷

Maailman oikeusjärjestelmät jaetaan usein kolmeen kategoriaan¹⁸. Roomalaiseen oikeuteen perustuvissa *romaanis-germaanisissa* järjestelmissä, kuten merkittävässä osassa Eurooppaa, Suomi mukaan lukien, lainsäädäntö kirjoitetaan ja kootaan kokoelmiin. Tämä kirjoitettu laki on pääasiallinen ja ensisijainen oikeuslähde. Lain esitöillä ja tuomioistuin-käytännöllä on tulkinnallista vaikutusta, mutta jos lain soveltamista halutaan muuttaa, täytyy muuttaa itse lakia eli laatia uusi laki korvaamaan entinen. *Common law* -järjestelmissä on kirjoitettua lakia, mutta lainsäädäntö kehittyy ennen kaikkea tuomioistuinkäytännön kautta, jolloin korkeimpien oikeuksien ennakkotapaukset ovat hierarkkisesti korkeimmassa asemassa. Tunnetuimmat *common law* -järjestelmää soveltavat maat ovat Yhdysvallat ja Iso-Britannia. *Uskonnollisia oikeusjärjestelmiä*, kuten islamilaista tai juutalaista oikeutta, ei aina pidetä vertailukelpoisina edellisten kanssa, ja kiistävätpä eräät oikeustieteilijät jopa kokonaan niiden oikeusjärjestelmäluonteen. Näkemyseroista huolimatta on mahdotonta kiistää sitä tosiasiaa, että vähimmilläänkin sanottuna islamilainen perheoikeus vaikuttaa yli miljardin ihmisen elämään.

Kronologisesti islamilainen oikeus kehittyi vasta, sen jälkeen kun roomalainen oikeus oli saavuttanut kehityksensä huipun. *Common law* sen sijaan on historiallisesti paljon myöhäisempää perua. Islamilainen oikeus olikin puolestaan saavuttanut melkoisen kypsyyden siinä vaiheessa, kun *common law* -järjestelmä vasta alkoi orastaa. Kronologia ei kuitenkaan tässä tapauksessa tarkoita, että roomalainen oikeus olisi vaikuttanut islamilaisen oikeuden kehittymiseen. Mitä todennäköisimmin islamilainen laki kehittyi aivan irrallaan roomalaisesta oikeudesta. Tätä näkemystä puoltavat paitsi yleisiin muuttoliikkeisiin ja kulttuurien väliseen yhteydenpitoon liittyvät seikat, myös se, että eräissä aivan keskeisissä oikeudellisissa kysymyksissä nämä kaksi oikeusjärjestystä ovat täysin erilaisilla linjoilla. Roomalaisen oikeuden keskeiset käsitteet *paterfamilias* ja *patria potestas* antoivat isännälle varsin rajattoman vallan kaikkiin alaisiinsa (vaimo, lapset, orjat). Käsitteelle ei löydy millään muotoa vastinetta islamilaisesta laista. Päinvastoin, eräät nykyisin aikansa eläneiltä tuntuvat islamilaisen lain säännökset miehen korostetusta asemasta suhteessa naiseen, olivat islamilaisen lain syntyaikoina edistyksellisiä roomalaiseen oikeuteen nähden. Myös islamilaisen perintöoikeuden keskeistä ajatusta velkojen henkilökohtaisuudesta voidaan pitää edistyksellisenä roomalaiseen oikeuteen nähden. Mikäli islamilaisen lain sisällöksi vielä katsotaan eräiden reformististen islamilaisen lain tulkitsijoiden näkemys esimerkiksi sukupuolten välisestä tasa-arvosta, on islamilaisen lain ero roomalaiseen oikeuteen verrattuna huikean suuri.

¹⁷ Aiheesta: BADR, GAMAL MOURSI, 'Islamic Law: Its Relation to Other Legal Systems', *The American Journal of Comparative Law*, vol. 26, 1978.

¹⁸ Tällaisella kategorisoinnilla on myös vastustajansa. Ugo Mattei jakaa oikeusjärjestelmät niiden kehitystason mukaan traditionaaliin, poliittisiin ja professionaaliin. Tässä jaottelussa useimmat muslimimaat ovat ennen kaikkea poliittisen oikeusjärjestelmän piirissä, joskin Mattein mukaan järjestelmissä usein on yhtäaikaista elementtejä eri kehitystasista. Tämä oikeusjärjestelmän poliittisuus on myös omiaan sekoittamaan islamilaista oikeutta tuntemattoman siinä, mikä itse asiassa on islamilaista lakia, mikä poliittista lakia. MAYER, ANN ELIZABETH, 'Islamic Law as a Cure for Political Law: The Withering of an Islamist Illusion', *Mediterranean Politics*, vol. 7, 3, 2002. s. 117-143

5. KYSELYJEN TOTEUTUKSESTA

Kyselytutkimus Suomessa asuvien muslimien suhtautumisesta perhearvoihin ja perhelainsäädäntöön toteutettiin syksyn ja talven 2006–2007 aikana. Kysymysten asettelun lähtökohtana oli suomalaisen perheoikeuden (lapsioikeus, avioliitto-oikeus ja perintöoikeus) ja islamilaisen perhelainsäädännön suhde. Avainkysymyksenä oli, kumpaa lakia Suomessa asuvan muslimin pitäisi noudattaa, mikäli suomalainen laki ja islamilainen laki ovat ristiriidassa keskenään. Tämä, suoraankin esitetty kysymys, toistui ennalta ristiriitaisiksi tiedetyissä asiakysymyksissä toisin aseteltuna. Lisäksi joukossa oli ”asennekysymyksiksi” luonnehdittavia kysymyksiä, joilla pyrittiin kartoittamaan yleistä mielipideilmastoa ennen kaikkea parisuhteen muodostamista ja siinä elämistä kohtaan. Kysymykset jakautuvat siten lähtökohtaisesti kahteen kategoriaan: niihin, joissa pyrittiin pureutumaan ennalta lainsäädännön näkökulmasta ristiriitaiseksi tiedettyihin aiheisiin, ja toisaalta puhtaasti asennekysymyksiin, joissa välttämättä kumpikaan lainsäädäntö ei suoranaisesti säätele asiaa.

Lapsioikeuteen liittyen kysymyksiä aseteltiin suppeasti, kokonaan rajattiin pois muun muassa adoptiota ja keinoalkuista hedelmöitystä koskevat kysymykset. Myöskään samaa sukupuolta olevien parisuhdetta koskevia kysymyksiä tai yleisesti homoseksuaalisuuteen koskevia kysymyksiä ei asetettu. Rajausta monisyisten lapsioikeuteen liittyvien teemojen osalta tehtiin pääasiassa siksi, ettei niiden osalta laintuntemus (sen enempää Suomen lain kuin islamilaisen lain osalta) kuulu useinkaan yleisen elämänkokemuksen ja tiedon piiriin. Homoseksuaalisutta koskevia kysymyksiä ei asetettu lähinnä siksi, että niiden osalta arveltiin yleisen mielipiteen olevan niin vahvasti kielteisen, että jo kysymysten asettaminen olisi saattanut vaarantaa neutraalin suhtautumisen muihin kysymyksiin. Toisaalta rajausten takana olivat myös käytännölliset syyt, sillä kysymyksiä kertyi muistakin teemoista jo niin paljon, että vielä uusien kokonaisuuksien avaaminen olisi tehnyt kyselystä aivan liian pitkän vastattavaksi.

Kysymyksiä laadittaessa pyrittiin siihen, ettei kyselystä muodostuisi ”tietovisa” sen enempää islamilaisen lain kuin Suomen lainsäädännönkään osalta. Kysymykset pyrittiin siten muotoilemaan niin, että niihin vastaaja paljastaisi mieluiten oman mielipiteensä, kuin oikean vastauksen. Kysymykset ovat siten juridisesti osin epätasällisia. Kysymysten muotoiluun vaikutti myös se, että ennalta tiedettiin useimpien vastaajien lukevan kysymykset muulla kuin omalla äidinkielellään. Kysymykset ja vastausvaihtoehdot asetettiin rinnakkain suomen kielellä ja englanniksi, mutta silti osoittautui, että ne olivat kielellisesti haastavia osalle vastaajista. Kielikysymys myös osaltaan rajasi vastaajien määrää, vaikka joidenkin vastaajien kohdalla pystyimmekin järjestämään tulkkauksen.

Sellaisia sisältökysymyksiä, joissa vastausvaihtoehdot selkeimmin ovat joko tai islamilaisen tai suomalaisen oikeuden mukaisia ja joissa islamilaisen lain tulkintaa voidaan pitää melko yhtenäisenä ja laajasti tunnettuna, oli muutamia. Avioliittoain osalta kysyttiin muun muassa sitä, pitäisikö Suomessa hyväksyä muslimeille 18:aa vuotta alhaisempi avioliittoikä. Moniavioisuuden osalta kysyttiin sen hyväksymistä. Avioeron osalta kysyttiin, pitäisikö miehiin ja naisiin soveltaa samoja avioeroon liittyviä sääntöjä. Lasten perintöoikeuden osalta kysyttiin, pitäisikö vanhempien perintö jakaa tasapuolisesti tyttöjen

ja poikien kesken. Kysymykset jaoteltiin avioliittoon yleisesti liittyviksi, avioliiton taloudellisiin suhteisiin liittyviksi sekä lapsiin liittyviksi. Kysymykset oli valmisteltu kevään ja kesän 2006 aikana yhteistyössä useiden muslimien kanssa.

Tavoitteena oli kerätä kolmesataa vastausta. Lomakkeita jaettiin valituille ryhmille siten, että joko selvityksen tekijä itse tai joku muu ryhmälle entuudestaan tuttu henkilö esitteli tutkimusta ja jakoi lomakkeet vastattaviksi joko varta vasten järjestetyssä tilaisuudessa tai omalla ajalla vastattavaksi. Joissakin ryhmissä (mm. irakilaisten ja afgaanien) käytettiin tulkkia. Tulkkien käyttöön ei ollut tietoisesti varauduttu alkuperäisessä suunnitelmassa, vaikka tulkkauksen mahdollinen tarve olikin tiedostettu. Tämä johtui ennen kaikkea tulkkauksen kustannuksista, jotka olisivat nousseet kovin korkeiksi, sillä tulkin kanssa vastaamiseen meni jopa kaksi tuntia.

Vaikka lomakkeita jaettiin tällä tavoin viisisataa, jäätin vastaustavoitteesta selvästi jälkeen, sillä lomakkeita palautui määräaikaan mennessä vain 75 kappaletta. Pääsääntöisesti selvitykseen suhtautuminen oli valituissa ryhmissä erittäin myönteistä. Monet ilmaisivat arvostavansa sitä, että mielipiteitä kysyttiin muslimeilta itseltään sen sijaan, että valtaväestö vain ”arvailisi”, mitä mieltä muslimit ovat. Eräs vastaaja kommentoi: *”Kiitos kysymyksistä. On hyvää, että tiedätte jotain islamilaisuudesta, koska kuulee aina valheita muslimeista. Saatte varmaan eri vastauksia näissä kysymyksissä, koska nykyään ihmiset sekoittavat uskonnon ja kulttuurin. Insha Allah may Allah guide us to right way.”* Haastattelulomakkeen täyttäminen kuitenkin koettiin usein ongelmalliseksi. Saadun palautteen perusteella vastausinnokkuutta laski ainakin se, että kysymykset koettiin vaikeiksi sisällöllisesti. Tämä kävi ilmi muun muassa siten, että osaan kysymyksistä ei vastattu lainkaan tai toisten osalta oli valittu kaksikin vastausvaihtoehtoa. Jotkut vastaajat kertoivat joko suullisesti tai lomakkeeseen kirjoitetuin kommentein, että heidän oli vaikea vastata kysymyksiin, koska *”tämä on ensimmäinen kerta, kun mietin näitä asioita”*. Jo edellä mainitun, joitakin koskettaneen kielellisen haasteen lisäksi, kysely koettiin joidenkin osalta myös melko pitkäksi ja raskaaksi (87 kysymystä, joiden vastaamiseen meni puolesta tunnista jopa puoleentoista tuntiin). Vastausinnokkuutta laski joidenkin osalta myös epäluulo tutkimuksen tarkoituksesta ja/tai tekijän taustasta, vaikka haastattelujen yhteydessä potentiaalisille vastaajille kummatkin seikat huolella selvitettiin.

Haastatteluja suoritettiin pääkaupunkiseudun lisäksi Kuopiossa, Oulussa, Rovaniemellä, Vaasassa, Turussa, Joensuussa ja Tampereella, joista kustakin palautui jokunen lomake. Haastatteluja pyrittiin tekemään tasapuolisesti miesten ja naisten keskuudessa, eri maista tulleiden keskuudessa, eri-ikäisten parissa ja eri koulutustaustoista tuleville. Lisäksi pyrittiin löytämään sekä uskontoaan aktiivisesti harjoittavia että niitä, jotka eivät harjoita uskontoaan. On kuitenkin mahdollista, jopa todennäköistä, etteivät vastaajat edusta Suomessa asuvia muslimeja kattavasti ja riittävästi. Ensinnäkin on mahdollista, että uskontoaan harjoittavien osuus on suurempi kuin se todellisuudessa on. Tämä johtuu osin siitä, että muslimien järjestäytynyt toiminta Suomessa on vahvasti uskonnollista toimintaa, ja sitä kautta vastaajien tavoittaminen oli huomattavasti helpompaa kuin ”yksittäisten” muslimien löytäminen. Edustuksellisuutta oli vaikea tavoittaa siksikin, että Suomessa ei ylläpidetä rekistereitä, joista kävisi ilmi ihmisten etninen tausta tai uskontokunta siltä osin kuin se on jokin muu kuin evankelis-luterilainen tai ortodoksinen seurakunta. Suomessa

asuvien muslimien väestörakennetta on siten huomattavan vaikea tutkia. Lukijan kannattaa suhtautua tietyllä varauksella aineistoon tässä mielessä.

Ainoa kriteeri vastaajille oli lopulta se, että he ovat muslimeita. Joukossa on siten tataareita, suomessa syntyneitä toisen tai kolmannen polven muslimeita, muista uskonnoista muslimeiksi kääntyneitä ja Suomessa lyhyemmän ja pidemmän ajan asuneita maahanmuuttajia eri maista. Koska aineisto (75 vastausta) on suhteellisen pieni vastaajien kirjoon nähden, ei selvityksen perusteella voida lausua luotettavia yleistyksiä siitä, että Suomessa asuvat muslimit suhtautuvat Suomen perheoikeuteen tietyllä tavalla. Luotettavasti ei siten voida myöskään esittää tietyistä taustoista tulevien muslimien mielipiteitä, vaikka myöhemmin tässä yhteenvedossa eräiltä osin tuodaankin esille joidenkin vastaajaryhmien mielipiteitä. Näihin on lukijan suhtauduttava kuitenkin varauksella.

Koska selvityksen tekijän tavoitteenakaan ei ollut ensisijaisesti saada kaikkien Suomen muslimien mielipidettä selville, tehtiin siten, että 75 vastauksen jälkeen ne käytiin huolella läpi ja päätettiin harkita jatkotoimet jo saatujen vastausten pohjalta. Koska tuon aineiston perusteella oli nähtävissä selvästi eri ”vastauslinjat”, todettiin, että aineisto oli riittävä selvityksen tarkoitukseen nähden. Lisäksi todettiin, että mikäli halutaan esittää jotain yleispätevää tietyn vastaajaryhmän mielipiteistä, pitäisi vastauksia kerätä useita satoja, jopa tuhansia (taustamuuttajat jakoivat vastaajat niin moniin ryhmiin). Resurssit ja aika huomioon ottaen päätettiin tässä vaiheessa tehdä 75 vastauksesta SPSS-taulukointi ja analysoida kokoon saatu aineisto. Esitän seuraavassa osiossa ensin lähinnä yleishuomioita vastaajien taustatiedoista ja eri vastauslinjoista. Kysymyskohtainen analyysi seuraa yleishuomioiden jälkeen yhdistettynä lainsäädäntöjen esittelyyn teemoittain.

6. VASTAAJISTA JA ANALYYSISTÄ

Kyselyyn vastasi yhteensä 75 Suomessa asuvaa muslimia, joista enemmistö oli naisia (67 %). Vastaajien kansallisuutta ei asetettu kriteeriksi, eikä sitä siten vastaajilta tiedusteltu, vaan kyselyn esitettiin koskevan Suomessa vakinaisesti asuvia muslimeita. Vastaajien joukossa oli siten sekä Suomessa syntyneitä maahanmuuttajataustan omaavia henkilöitä, lyhyen tai pitkän ajan täällä asuneita maahanmuuttajia sekä suomalaisia islamiin kääntyneitä henkilöitä. Vastaajien koti/lähtömaat (country of origin) olivat vastaajien määrän mukaan seuraavat: Irak 17, Somalia 11, Iran 9, Turkki 4, Afganistan 3, Indonesia 2. Seuraavista maista oli kustakin kotoisin yksi vastaaja: Ghana, Kosovo, Etiopia ja Intia. Loput vastaajista, eli 25, ei merkinnyt lähtömaataan. Mikäli lähtömaa oli Suomi, vastausruutu pyydetttiinkin jättämään tyhjäksi. Kahdeksan näistä vastaajista vastasi englannin kielellä tai heikolla suomen kielellä, mikä viitanee siihen, että he eivät olleet syntyperäisiä suomalaisia. Lisäksi muutama ei ollut käyttänyt vapaaseen kommentointiin varattua tilaa, joten heidän kielitaitonsa perusteella ei voida tehdä arviota kotimaasta. Suomessa syntyneitä vastaajia oli näin ollen enimmillään 16. Tästä joukosta osa oli luultavasti toisen polven maahanmuuttajia, osa tataareita ja osa käännynnäisiä.

Suomessa asumisaika oli yksi taustakysymyksistä. Lyhimmillään se oli kaksi kuukautta, pisimmillään 59 vuotta, lukuun ottamatta siis niitä, jotka olivat asuneet Suomessa koko ikänsä. Sitäkin kysyttiin, oliko henkilö asunut jossain toisessa länsimaassa ennen Suomeen muuttamista. ”Länsimaata” ei tässä yhteydessä määritelty, ja joistain vastauksista kävi ilmi, että esimerkiksi Turkki oli mielletty länsimaaksi tai vähintäänkin rajatapaukseksi (vastaaja oli käyttänyt kysymysmerkkejä tai kirjoittanut kommenttiin: *Onko Turkki länsimaa?*). Vastaajista 17 oli asunut jossain toisessa länsimaassa ennen Suomeen muuttamista.

Vastaajien keski-ikä oli 31 vuotta ja keskihajonta 11 vuotta (sillä välillä 68 % vastaajista). Nuorin vastaaja oli 17-vuotias ja vanhin 67-vuotias. Seitsemän vastaajaa ei ilmoittanut ikäänsä. Avioliitossa vastaajista oli hienoinen enemmistö, 57 prosenttia. Aviossa olivat yhtä lailla naiset kuin miehetkin. Viisi vastaajaa ei ilmoittanut siviilisäätään.

Vastaajista suurimmalla osalla, 32:lla, oli toisen asteen tutkinto (tähän luettiin myös lukio), seuraavaksi eniten oli korkeasti koulutettuja, 21, ja kymmenellä vastaajalla oli taustalla peruskoulu. Todennäköisesti osa vastaajista merkitsi koulutustasonsa sen mukaan, missä oli parhaillaan opiskelemissa, sillä ohjeet eivät tämän kysymyksen osalta ohjanneet vastaamaan sen mukaan, mikä tutkinto on suoritettu. On todennäköistä, että vastaajien koulutustaso oli korkeampi kuin Suomessa asuvien muslimien koulutustaso keskimäärin.

Taustakysymys numero 2 jakoi vastaajat kahteen: niihin, jotka ilmoittivat harjoittavansa uskontoaan, ja niihin, jotka ilmoittivat, etteivät harjoita. ”Uskonnon harjoittamisen” sisältöä ei määritelty. Vastaus ei siten kerro mitään kyselyyn vastanneiden uskonnon harjoittamisen sisällöstä. Haastattelijoiden tekemien kyselylomakkeen ulkopuolisten kysymysten ja huomioiden perusteella joukossa on esimerkiksi niitä, jotka käyvät säännöllisesti moskeijoissa, ja niitä, jotka käyvät siellä vain satunnaisesti juhlatilaisuuksissa. Lisäksi joukossa on niitä, jotka noudattavat tiukkaa islamilaista pukeutumiskoodia, ja toisia, jotka eivät. Vastaajat ovat siten oletettavasti tulkinneet uskonnon harjoittamisen suhteellisen väljästi. Niitä, jotka ilmoittivat, etteivät harjoita uskontoaan, oli vastaajista vähemmistö (13 %). Heistä nuorin oli 31-vuotias, joten tämä ryhmä oli siten kaikkien vastaajien keski-ikää iäkkäämpi.

Taustakysymyksissä tiedusteltiin myös, oliko vastaaja sunni- vai shiia-muslimi ja mitä lakikoulukuntaa vastaaja seurasi. Molemmat kysymykset osoittautuivat erittäin vaikeiksi. Vastaajista peräti neljäkymmentä, siis yli puolet, ei ilmoittanut kumpaa traditiota he seurasivat. Sunneja oli 19, shiioja 16. Monet niistä, jotka eivät merkinneet kumpaakaan, olivat kirjoittaneet olevansa ”vain muslimeita”. Sunneista 15 merkitsi lakikoulukuntansa: Maliki 3, Shaf’i 9, Hanafi 2, Hanbali 1. Neljä merkitsi lakikoulukunnakseen kohdan ”muu”. Shiioista kaikki merkitsivät lakikoulukuntansa: Ja’fari 6 ja Imami 10. Zaidi-lakikoulukunnan seuraajia ei vastaajissa ollut yhtään.

Analyysejä pohdittaessa, on otettava huomioon aineiston pienuus. Kaikkien vastausten osalta on selvitetty sitä, miten naiset ja miehet ovat vastanneet. Toisaalta selvitettiin sitä, miten vastasivat ne, jotka ilmoittivat harjoittavansa uskontoa, ja ne, jotka ilmoittivat, etteivät harjoita uskontoaan. Lisäksi on huomioitu eri ikäryhmät ja eri koulutustaustan

omaavat, vaikka näissä jaotteluissa aineisto jakaantuukin jo varsin pieneksi. Ikäryhmien osalta näkyy kuitenkin useimmiten se, ovatko vastaukset esimerkiksi kahdella vanhimalla ikäryhmällä toisen suuntaiset kuin nuoremmilla ryhmillä. Koulutustasokin on aineiston pienuudesta huolimatta mielenkiintoinen taustatieto niissä tapauksissa, joissa vastaukset selkeästi jakaantuvat eri taustojen suhteen. Aivan kaikkien kysymysten osalta ei tässä esitellä vastausten jakautumista taustatietojen mukaan.

Ne 13 prosenttia vastaajista, jotka ilmoittivat, etteivät harjoita uskontoaan, muodostivat mielipiteiltään varsin yhtenäisen joukon. He valitsivat vaihtoehtoista melko systemaattisesti suomalaisena pidettyä perhekäsitystä ja -oikeutta edustavan linjan. Osa heistä ilmoitti varsin selkeäsanaisesti vieraantuneensa oman kulttuuritaustansa uskonnosta ja näkemyksistä ja pitävänsä suomalaista yhteiskuntaa perhekysymyksissä sekä erityisesti naisten tasa-arvossa ylivertaisena.

Vastaajien enemmistö, joka ilmoitti harjoittavansa uskontoa (60 %)¹⁹, oli huomattavan heterogeeninen joukko vastauksissaan. Vastaajien ”profiilit” vaihtelivat ääripäiden väliltä. Merkille pantavaa on se, että vain osa näistä vastaajista valitsi systemaattisesti islamilaisena pidetyn oikeuden mukaiset vaihtoehdot, mutta merkittäväällä osalla vastaukset vaikuttivat kovin ”linjattomilta”. Vastauksissa kannatettiin islamilaisen lain noudattamista, mikäli se olisi ristiriidassa suomalaisen lainsäädännön kanssa, samoin kannatettiin islamilaisen perhetuomioistuimen perustamista Suomeen. Oikeuden sisältöä koskeviin kysymyksiin kuitenkin vastattiin monissa, jopa kaikissa, kohdissa päinvastoin: haluttiin yhtäläinen avioero-oikeus miehille ja naisille, haluttiin tasapuolista kohtelua tytöille ja pojille perinnönjaossa, ei hyväksytty moniavioisuutta jne. Tätä käsitellään enemmän lakien ristiriitaa käsittelevän otsikon alla.

¹⁹ Vastanneista miehistä 21 % ei harjoita uskontoaan, 79 % harjoittaa, vastaavat luvut naisilla olivat 16 % ja 84 %.

II PERHEOIKEUDET JA ASEENTEET

1. PUOLISON VALINTA, SEURUSTELU JA AVIOLIITTO YLEISESTI

A. Suomen lain kannalta

Suomessa solmitaan noin 30 000 avioliittoa vuosittain. Suomalaiset pitävät onnellisen avioliiton tärkeimpinä tekijöinä keskinäistä kunnioitusta, ymmärrystä, suvaitsevaisuutta (sietokykyä) ja uskollisuutta.²⁰

Avioliitoista säädetään Suomessa avioliittolaissa (13.6.1929/234). Avioliittolain mukaan mies ja nainen, jotka ovat sopineet solmivansa avioliiton, ovat kihlautuneet. Avioliitto solmitaan vihkimisellä. Ennen vihkimistä on selvitettävä, ettei avioliitolle ole esteitä.

Avioliittolaissa käsitellään pääasiassa aviopuolisoiden varallisuus oikeudellisia suhteita, sillä avioliiton henkilökohtaisen merkityksen ja toteutuksen on katsottu olevan ennen kaikkea perheen sisäinen asia. Avioliittolaki ei siten varsinaisesti sisällä määräyksiä puolisoitten suhteesta, joskin määräyksellä aviopuolisoiden tasa-arvosta yhdessä yhteisen elatusvelvollisuuden kanssa, voi käytännössäkin olla merkitystä puolisoitten henkilökohtaiselle suhteelle. Lain 2 §:n mukaan puoliset ovat keskenään yhdenvertaiset ja heidän on avioliitossa osoitettava keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi. Lisäksi on määrätty, että kummallakin puolisoilla on oikeus itse päättää osallistumisestaan ansiotyöhön sekä yhteiskunnalliseen ja muuhun toimintaan perheen ulkopuolella.

Avioliittolain mukaan kukaan ei saa mennä avioliittoon, jos hänen aikaisempi avioliittonsa on vielä voimassa. Avioliittoon ei myöskään saa mennä se, jonka rekisteröity parisuhde on voimassa. Kukaan ei saa myöskään mennä avioliittoon isänsä, äitinsä, näiden vanhempien tai muun suoraan takenevassa polvessa olevan sukulaisensa kanssa eikä lapsensa, lapsenlapsensa tai muun suoraan etenevässä polvessa olevan sukulaisensa kanssa. Sisarusket ja puolisisarusket eivät saa mennä keskenään avioliittoon, kuten eivät myöskään ottovanhempi ja ottolapsi, ilman oikeusministeriön erittäin painavista syistä antamaa lupaa. Avioliittoon eivät saa mennä keskenään myöskään ne, joista toinen on toisen veljen tai sisaren jälkeläinen, ellei oikeusministeriö erityisistä syistä anna siihen lupaa.

Vihkiminen toimitetaan sukulaisten tai muiden todistajien läsnä ollessa joko kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Kirkollinen vihkiminen toimitetaan evankelis-luterilaisessa kirkossa tai ortodoksisessa kirkkokunnassa taikka muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa, jolle opetusministeriö on antanut vihkimisoikeuden. Vihkimisessä kihlakumppanien on oltava samanaikaisesti läsnä. Kun kumpikin kihlakumppani on vastannut myöntävästi vihkijän hänelle tekemään kysymykseen, tahtooko hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliit-

²⁰ LITMALA, MARJUKKA, *Perheet, parisuhteet, lapset: kehityssuuntia ja käsityksiä perhe-elämän oikeusoloista*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2003.

toon, vihkijä toteaa heidät aviopuolisoiksi. Kirkollisen vihkimisen muut ehdot ja muodot määrää se uskonnollinen yhdyskunta, jossa vihkiminen toimitetaan.

B. Islamilaisen lain kannalta

Profeetta Muhammed kehotti ihmisiä avioitumaan ja hankkimaan lapsia (hänen kerrotaan sanoneen, että avioliitto on puolet uskosta). Islamilaisen lain näkökulmasta avioitumista pidetään muslimin yhteisöllisenä velvollisuutena. Tämä tarkoittaa sitä, ettei jokaisen yksilön ole välttämätöntä avioitua, kunhan avioituminen säilyy yhteisön yleisenä käytäntönä. Perheen merkitys on siten muslimiyhteiskunnissa erittäin keskeinen. ”Sinkkuus” on harvinaista, jopa sosiaalisesti tuomittavaa, samoin se, että aviopuolisot valitsisivat lapsettomuuden vapaaehtoisesti. Muslimiyhteiskunnissa avioliitto ei ole vain miehen ja naisen välinen asia, vaan perhettä ja sukua laajemmin koskeva kysymys. Nuorten kohdalla toiseen sukupuoleen tutustuminen ja seurustelu ovat suuria asioita, etenkin, kun osassa muslimimaista tytöt ja pojat käyvät eri kouluja ja sukupuolten välinen erottelu ja erillään oleminen on osa jokapäiväistä elämää.

Islamilaisen lain mukaan musliminainen ei voi avioitua ei-muslimimiehen kanssa. Kielto perustuu koettelemuksen suuraan (*al-mumtahina*). Muslimimies voi avioitua ”kirjan kansaan” (sunnit tulkitsevat tämän tarkoittavan juutalaisia ja kristittyjä, shiit hyväksyvät myös zarathustralaiset) kuuluvan ei-musliminaisen kanssa, mutta pöydän suuran (*al-Ma’ida*) mukaan hänen velvollisuutenaan on esitellä vaimolle islam ja olla hänelle hyvänä esimerkkinä. Vaimon ei kuitenkaan tarvitse välttämättä kääntyä islamiin. Shiialaisten lakikoulukuntien mukaan muslimimies voi avioitua juutalaisen tai kristityn naisen kanssa vain väliaikaiseen avioliittoon, joskin avioliiton kesto voidaan määritellä pitkäksi.

Profeetta Muhammed kehottaa eräiden *hadíthien* mukaan arvostamaan vaimon valinnassa erityisesti hurskautta, mutta myös tottelevaisuutta, kauneutta ja vaurautta pidetään arvossa. Edellä mainitut ovat hyveitä, joille ei ole varsinaisia kriteereitä. Sen sijaan seksuaalinen koskemattomuus on ehdoton edellytys, ja naisten osalta tämä merkitsee useissa muslimimaissa edelleen sitä, että ennen avioliittoa tytön/naisen neitsyys tarkistetaan lääketieteellisesti.²¹ Luettelo avioliiton estävistä sukulaisuussuhteista sisältyy naisten suuraan (*an-nisa'*), mutta todettakoon tässä vain kokoavasti, että lähisukulaiset eivät voi avioitua keskenään. Avioliiton esteen muodostama sukulaisuus syntyy myös kasvattilapsisuhteen ja imettämisen kautta. Avioliittoa ei saa solmia myöskään, mikäli naisella on meneillään avioerosta tai puolison kuolemasta johtuva niin kutsuttu odotusaika (*iddat*).

Islamilainen laki ei suoranaisesti määrittele seurusteluun liittyviä asioita, mutta ainakin erään *hadíthin* (*Bukharí*) mukaan miehen ja naisen (muiden kuin aviopuolisoiden ja lähisukulaisten) ei pitäisi olla kahdestaan. Islamilainen laki on yksiselitteinen sen suhteen, että sukupuolisuhteet ja ylipäätään seksuaalisten tarpeiden tyydyttäminen kuuluvat vain avioliittoon. Avioliiton ulkopuolinen suhde merkitsee haureuden rikosta (*zina*). Islamin

²¹ Varakkaat perheet saattavat turvautua kirurgiin, jotta tytön ”neitsyys palautetaan”.

erittäin ankaraa suhtautumista seksuaaliseen vapauteen selittää historiallisesti se, että Arabian niemimaalla vallitsi erittäin löyhä seksuaalimoraali ennen islamin tuloa. Seksuaalimoraali nähtiin yleiseen sosiaaliseen dekadenssiin liittyvänä, ja siten Islamin myötä kaikki seksuaalisuuteen liittyvä tuli ankarien säännösten kohteeksi.

Kihlaus (*khitba*) on islamilaisen lain mukaan suositeltavaa (*mandab*), muttei pakollista. Tunnetun *hadíthin* mukaan toiselle miehelle luvatus naisen kihlaaminen on ehdottomasti kiellettyä. Itse avioliitto (*mut'at al-nikah*) on islamilaisen lain näkökulmasta sopimus, jonka solmivat joko mies ja nainen itse, tai mies ja naisen edunvalvoja. Maliki-lakikoulukunnan ehdottomana määräyksenä on holhoojan tai edunvalvojan (*wali*) osallistuminen sopimukseen. Edunvalvojana toimii sunnilaisten lakikoulukuntien mukaan lähin miespuolinen sukulainen patrilineaarisisessa ketjussa. Tarvittaessa imaami (mieluiten lainopillisen koulutuksen saanut tuomari) voi toimia edunvalvojana. Käytännössä käännynnäisten edunvalvojana saattaa toimia myös joku vanhempi uskonveli.

Sopimuksen tarkoituksena on perustaa perhe ja saada laillinen oikeus seksuaalisten tarpeiden tyydyttämiseen. Avioliittosopimus voidaan solmia suullisesti, mutta yleensä se tehdään kirjallisesti. Sopimuksen keskeisiä tunnusmerkkejä ovat tietenkin puoliset sekä tarjous ja hyväksyminen. Lisäksi morsiusraha on ehdoton osa sopimusta (ks. s. 33). Ikään, suostumukseen, uskontunnustukseen, sopimuksen sanalliseen muotoon, todistajien läsnäoloon ja eräisiin muihin seikkoihin liittyvät säännöt vaihtelevat jossain määrin eri lakikoulukunnissa. Niin kutsuttu väliaikainen avioliitto (*nikah al-mut'a*) kuuluu vain shiia-traditioon.

Avioliittosopimuksessa voidaan lisäksi sopia monista muista asioista. Aviomies voi sopimuksella esimerkiksi myöntää vaimolle vastaavan avioero-oikeuden kuin islamilainen laki suo miehelle automaattisesti (ks. s. 63). Avioliittosopimuksessa mies voi luopua oikeudestaan ottaa toisia vaimoja ainakaan ilman ensimmäisen vaimon lupaa. Myös sellaiset aviomiehen määräysvaltaan islamilaisen lain laajan tulkinnan mukaan kuuluvat asiat, kuten vaimon matkustaminen, työssäkäynti ja poistuminen kotoa, ovat asioita, joista avioliittosopimuksessa voidaan sopia – kunhan sopimuksen sisältö ei riko islamilaista lakia. Vastaavasti vaimo ei ole sidottu sellaiseen miehen vaatimukseen perustuvaan sopimusmääräykseen, joka rikkoo islamilaista lakia. Oikeuksistaan tietoiset musliminaiset voivat käyttää avioliittosopimusta vahvistamaan heidän asemaansa ja oikeuksiaan avioliitossa huomattavasti. Tällä tavoin käytettynä avioliittosopimus voi siis huomattavasti lisätä sukupuolten välistä tasa-arvoa muslimien välisissä avioliitoissa.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Vaikka suurin osa vastaajista piti seurustelua ja avioliittoa henkilökohtaisena asiana, oli vanhempien mielipide nuorille kuitenkin tärkeä. Avioliittoa edeltävän seurustelun ei välttämättä odotettu olevan kovin intensiivistä. Nuoret vaikuttivat seurusteluun ja puolison valintaan liittyvissä kysymyksissä melko epävarmoilta. Vanhempien muslimien mielipiteet näyttivät olevan varmempia, eivätkä he nähneet omaa rooliaan niin merkittävänä

kuin nuoret. Suurin osa vastaajista piti rakkautta ensisijaisena syynä avioliiton solmimiseen. Joissain kommenteissa tuotiin esille ajatus siitä, että muslimeille avioliitto on tärkeämpi asia kuin suomalaisille, vahvimmin tämä kokemus kiteytyi erään pitkään Suomessa asuneen miehen kommenttiin: ”*Koska täällä ei avioliitto ja perhe merkitse mitään.*”

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 1–6 (Suhtautuminen avioliittoon yleisesti) ja 7–9 (Puolison valinta)

Ensimmäiset kysymykset koskivat avioliiton solmimisen syitä. Niitä kysyttiin seuraavien väittämien muodossa: ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto, koska he rakastavat toisiaan”, ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto, jos he haluavat lapsia”, ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto, koska se on hyödyllistä taloudellisesti”, ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto, koska kaikki muutkin solmivat avioliiton” ja ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto, koska sitten on turvallinen olo”. Lopuksi jätettiin avoin väite: ”Ihmisten pitäisi solmia avioliitto jostain muusta syystä”.

”Rakkausavioliittoon” uskoi vastaajien ehdoton enemmistö 88 prosenttia. Rakkausavioliittoon uskomisen oli hieman yleisempää naisten kuin miesten keskuudessa (90 % / 83 %). Niiden osuus, jotka eivät uskoneet rakkauteen avioliiton solmimisen syynä, oli melko tasaisesti kaikissa ikäluokissa. Myöskään koulutustaustalla tai uskonnon harjoittamisella ei näyttänyt olevan suurta merkitystä tämä osalta.

Lasten haluamista ei enemmistö (81 %) nähnyt pätevänä syynä solmia avioliitto. Naiset pitivät lapsia jonkin verran useammin pätevänä syynä kuin miehet (22 % / 13 %) ja uskontoaan harjoittavista 23 prosenttia vastasi myöntävästi, kun taas uskontoaan harjoittamattomista kaikki vastasivat kieltävästi. Iällä ja koulutustaustalla ei sen sijaan näyttänyt olevan merkitystä tämän väitteen osalta.

Taloudelliseen hyötyyn uskoi vastaajista neljä (5 %). Heitä yhdisti lähinnä uskonnon harjoittaminen ja toisaalta todennäköinen naimaikä, 18–30 vuotta. Sukupuolella tai koulutustasolla ei näyttänyt olevan juurikaan merkitystä. ”Yleistä tapaa”, sitä, että muutkin solmivat avioliiton, piti merkityksellisenä vain kolme vastaajaa.

Turvallisuus argumentin hyväksyi kaksikymmentä prosenttia vastaajista. Iällä ja koulutuksella ei ollut merkitystä. Sen sijaan naisille tämä tuntui olevan useammin tärkeää kuin miehille (24 % / 13 %). Uskontoaan harjoittamattomista ei sen sijaan kukaan pitänyt turvallisuutta merkittävänä argumenttina avioliiton solmimisen kannalta.

Muitakin kuin kyselyssä esitettyjä syitä avioliitolle esitettiin kommenteissa, joissa tulivat esille muun muassa: *elämäkumppanin saaminen, jumalan käsky, avioliitto on puoli uskontoa ja edistääkseen muslimiyhteisön hyvinvointia yms. yhteistyötä ei-muslimimaissa.*

Kolme seuraavaa väitettä kartoittivat vastaajien käsityksiä seurusteluajasta ja omasta päätösvallasta puolison valinnan suhteen.

Väitteet olivat: ”Miehellä ja naisella on oikeus solmia avioliitto vaikka heidän vanhempansa olisivat erimielitä heidän päätöksestään”; ”Avioliitto on henkilökohtainen asian ja siksi mies ja nainen voivat päättää täysin itsenäisesti, miten he haluavat edetä sen suhteen” ja ”Miehen ja naisen tulisi säännöllisesti ja avoimesti tavata toisiaan ennen kuin he solmivat avioliiton”.

Suurin osa vastaajista, kuusikymmentä prosenttia, oli sitä mieltä, että avioliittopäätös voitiin tehdä vastoin vanhempien tahtoa. 18 prosenttia oli päinvastaisella kannalla ja epävarmoja oli 21 prosenttia. Sukupuolten välillä vastauksissa ei ollut juurikaan eroja. Uskontoaan harjoittamattomista kaikki olivat sitä mieltä, että avioliittopäätös voitiin tehdä vastoin vanhempien tahtoa, kun taas uskontoaan harjoittavista neljäsosa, 24 prosenttia, oli vanhempien tahdon kunnioituksen kannalla. Mielenkiintoista on se, että vanhimmassa ikäluokassa (31-vuotiaat ja vanhemmat) oli eniten niitä, joiden mielestä vanhempien tahtoa ei tarvinnut noudattaa, yhteensä 76 prosenttia, kun taas 18–25-vuotiaiden naimaikäisten joukossa epävarmoja oli peräti puolet. Sukupuolella tai koulutuksella ei näyttänyt olevan mainittavaa merkitystä.

Odotetusti toisen väittämän osalta tulokset olivat samansuuntaisia, joskin väittämän kanssa samaa mieltä olevia oli vieläkin enemmän. Siten 81 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että avioliitto on henkilökohtainen asia, ja siksi mies ja nainen voivat päättää täysin itsenäisesti, miten he haluavat edetä sen suhteen. Sukupuolella ja koulutuksella ei ollut erityistä merkitystä vastausten suhteen. Sen sijaan naimiässä olevia 26–30-vuotiaiden kohdalla epävarmoja oli kolmannes. Kuten edellisen väittämänkin osalta, uskontoaan harjoittamattomat olivat yksimielisiä väittämän kanssa.

Säännöllisiä tapaamisia ennen avioliittoa kannatti noin kaksi kolmesta vastaajasta. Ikäjakaumasta mainittakoon se, että vanhimmissa ikäluokissa, 31–41-vuotiaat ja 41–67-vuotiaat, tapaamiset saivat suurimman, noin kahdeksankymmenen prosentin kannatuksen. Sukupuolten välillä esiintyi myös jonkin verran eroa siten, että miehet kannattivat tapaamisia useammin kuin naiset (82 % / 66 %). Uskontoaan harjoittamattomat olivat jälleen yksimielinen ryhmä tämänkin väittämän osalta, ja he kannattivat säännöllisiä tapaamisia. Uskontoaan harjoittavien osalta erimielisiä oli viidennes ja epävarmoja joka kymmenes. Koulutuksella ei sen sijaan näyttänyt olevan merkitystä.

2. AVIOLIITON VAHVISTAMINEN

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolain 17 § luettelee tyhjentävästi vihkimiseen oikeutetut tahot. Sen mukaan kirkollisen vihkimisen saa toimittaa evankelis-luterilaisessa kirkossa pappi, ortodoksisessa kirkkokunnassa pappi sekä muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa se, jolla yhdyskunnan järjestyksen nojalla on oikeus vihkiä avioliittoon. Siviilivihkimisen on velvollinen toimittamaan laamanni ja käräjätuomari sekä henkikirjoittaja. Vihkijän on ennen vihkimisen

toimittamista varmistauduttava siitä, että avioliiton esteiden tutkinta on toteutettu avioliittolain määräysten mukaisesti. Vihkiminen on mitätön, jos se on solmittu vastoin laissa määrättyjä esteitä tai jos vihkimisen on toimittanut joku, jolla ei ollut vihkimisoikeutta. Vihkiminen toimitetaan sukulaisten tai muiden todistajien läsnä ollessa joko kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Kirkollinen vihkiminen toimitetaan evankelis-luterilaisessa kirkossa tai ortodoksisessa kirkkokunnassa taikka muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa, jolle opetusministeriö on antanut vihkimisoikeuden. Vihkimisoikeuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään myös kohdassa lakien ristiriita.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilainen laki ei ole yksiselitteinen sen osalta, miten avioliitto tulee voimaan. Edellä avioliittoa yleisesti käsitelleessä osassa on mainittu, avioliittosopimuksen ehdottomat edellytykset. Näiden lisäksi on lakikoulukuntakohtaisia eroja muun muassa siitä, täytyykö avioliittosopimusta olla todistamassa kaksi todistajaa (näin esim. Hanafikoulukunnalla), vai voidaanko avioliittosopimus katsoa päteväksi ilman todistajia (shiioilla pääsääntöisesti näin). Käytännössä avioliittosopimus solmitaan eri tavoin: julkisen notaarin luona tai hääjuhlassa, jossa julkinen notaari on läsnä, imaamin ja/tai islamilaisen lain oppineen tai jossain tapauksissa pelkästään riittävien todistajien edessä. Eräät avioliiton oikeusvaikutukset (esim. oikeus morsiusrahaan tai osaan siitä) riippuvat avioliiton täyttymisestä, ensimmäisestä yhdynnästä puolisoitten kesken.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kysymyksessä numero 10 tiedusteltiin sitä, kenen pitäisi toimia avioliiton vahvistaja silloin, kun muslimit solmivat avioliiton Suomessa. Vastausvaihtoehtoiksi oli annettu: ”suomalainen tuomari/viranomainen, islamilainen imaami, sekä tuomari että imaami” ja ”ei ole merkitystä”. Kysymys liittyy käsityksiin suomalaisen ja islamilaisen lain ristiriidoista, joskin se on luultavasti ymmärretty laajemmin seremoniallisessa mielessä. Tässä tapauksessa vastaus kertoo vastaajan uskonnollisuudesta tai traditionaalisuudesta eli siitä, millaisia hääseremonioita vastaaja pitää merkityksellisinä itselleen. Vastaus ei kertone niinkään suhtautumisesta Suomen lainsäädäntöön, vaan siitä, millaista vihkimistä vastaaja pitää omalta kannaltaan sitovana, ”pyhänä”.

Vastauksissa imaami sai jonkin verran enemmän kannatusta kuin vaihtoehto ”sekä tuomari että imaami”. Jäljelle jääneet vaihtoehdot, ”suomalainen tuomari/viranomainen” tai se, ”ettei asialla ole merkitystä”, saivat kumpikin noin 12 prosentin kannatuksen.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymykseen 10 (Avioliiton vahvistaminen)

Oletetusti uskontoaan harjoittavat halusivat avioliiton vahvistajaksi useimmiten imaamin (49 %), joskin imaamin ja tuomarin yhdistelmä keräsi tässä ryhmässä myös huomattavan kannatuksen (37 %). Uskontoaan harjoittamattomat halusivat joko suomalaisen tuoma-

rin/viranomaisen (60 %) tai eivät pitäneet asiaa merkityksellisenä (40 %). Koulutuksella ei ollut vastausten kannalta erityistä merkitystä. Sukupuolten mielipide-eroista mainittakoon se, että miehet kannattivat hieman naisia useammin suomalaista tuomaria/viranomaista, mutta toisaalta naiset valitsivat miehiä useammin viimeisen vaihtoehdon, jonka mukaan asialla ei ollut merkitystä. Mielenkiintoista on se, että nuorten naimaikäisten (18–25-vuotiaat ja 26–30-vuotiaat) keskuudessa yksinomaan suomalaisen tuomarin/viranomaisen vahvistama avioliitto ei saanut lainkaan kannatusta. Näistä ikäluokista nuorempien keskuudessa imaami sai kaikkein eniten kannatusta (73 %), vanhemman joukon keskuudessa puolestaan imaamin ja suomalaisen viranomaisen yhdistelmä (67 %).

3. JÄRJESTETYT JA PAKKOAVIOLIITOT

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolaissa ei mainita nimenomaisesti avioliiton järjestämistä tai pakkoavioliittoa. On kuitenkin selvää, että jälkimmäinen on kielletty, sillä avioliitto edellyttää sopimista ja vihkimiseen kuuluu kysymys siitä, haluavatko osapuolet avioitua. Muun lainsäädännön (oikeustoimilaki) mukaan pakko on yleisesti ottaen peruste, jolla oikeustoimi voidaan katsoa pätemättömäksi. Avioliittoon pakottaminen voitaisiin myös katsoa rikkovat yleistä oikeusjärjestystä.

Järjestetty avioliitto, siinä mielessä, että jotkut ulkopuoliset esittelevät mahdollisia avio puolisoita toisilleen ja edesauttavat jotenkin muuten parisuhteen muodostumista, ei ole kiellettyä. Olennaista on, että osapuolet ovat vapaita itse päättämään, haluavatko he avioitua ja kenen kanssa. Avioliiton järjestäminen tässä mielessä ei ole Suomen lain vastaista, eikä käytäntö ole suomalaisellekaan kulttuurille vieras – ainakaan jos mennään muutama vuosikymmen historiassa taaksepäin.

B. Islamilaisen lain kannalta

Vaikka avioliittosuostumuksen antamisen muotoon liittyvät edellytykset vaihtelevat lakikoulukunnittain, on pätevän avioliittosopimuksen tunnusmerkkinä pääsääntöisesti aina tarjous ja sen hyväksyminen, jonka on perustuttava ”valistuneeseen lailliseen suostumukseen” (*ijab-o-qubul*). Hyväksyminen ei ole pätevä, mikäli se on tehty painostuksen alla. Islamilainen laki kuitenkin hyväksyy avioliittoon pakottamisen tietyin edellytyksin. Edunvalvoja voi näet suostua avioliittoon vastoin naisen tahtoa, mikäli siihen on olemassa pätevä syy. Tällöin avioliittosopimus velvoittaa naista. Pakottamista ei tässä yhteydessä välttämättä ymmärretä muslimiyhteiskunnissa sellaisena kuin sen länsimaissa ymmärrämme. Koska avioliitto on koko perhettä, sukua ja yhteisöäkin koskettava asia, pakottaminen perustellaan yhteisön ja naisen parhaalla. Oletuksena useimmiten on se, että myö-

hemmin nainen itsekin ymmärtää, miksi hänelle pakotettu avioliitto on hyvä, ja luultavasti hyväksyy sen tai vähintään alistuu siihen. Varsinaisten islamilaisen lain mukaisten pakkoavioliittojen määrää on vaikea arvioida. Niitä solmitaan jonkin verran, joskin niiden yleisyys vaihtelee eri maissa.

Islamilainen laki ei sisällä varsinaisia säännöksiä avioliiton järjestämisestä. Yleisesti arvioidaan, että useimmissa muslimimaissa ainakin jossain määrin järjestetyt avioliitot ovat yleisiä, jopa pääasiallinen tapa. Järjestetty avioliitto voi tarkoittaa sitä, että vanhemmat valitsevat puolison, neuvottelevat tämän vanhempien kanssa, jonka jälkeen vanhemmat yhdessä tapaavat puoliso ”ehdokkaat”, ja mikäli kumpikaan tulevista puolisoista ei vastusta, avioliitto solmitaan. Järjestetty avioliitto voi tarkoittaa myös sitä, että vanhemmat etsivät sopivan puolison, mutta nuorille annetaan mahdollisuus seurustella ilman vanhempien läsnäoloa. Periaatteessa järjestetty avioliitto on aina vapaaehtoinen, mutta on vaikea sanoa, missä raja painostuksen ja pakon välillä käytännössä kulkee.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet jakautuivat suhtautumisessa järjestettyihin avioliittoihin. Vanhemmat ja erityisesti uskontoaan harjoittamattomat muslimit suhtautuivat järjestettyihin avioliittoihin selvästi kielteisemmin kuin nuoret uskonnolliset miehet. Avioliittoon pakottamista ei juurikaan hyväksytty. Suomesta löytyy niin järjestetyissä kuin pakotetuissakin avioliitossa eläviä.

Järjestettyjen ja pakkoavioliittojen ”kriteereitä” ei kysymyksessä esitetty. Yleensä muslimit käsittävät järjestetyllä avioliitolla karkeasti ottaen sitä, että vanhemmat, sukulaiset tai läheiset ystävät esittelevät avioliittokandidaateille mielestään sopivia puolisoehdokkaita, mutta puolison valitseminen on lopulta ehdokkaiden omassa päätäntävallassa. Vanhempien vahva painostaminen saatetaan tulkita pakkoavioliitoksi, vaikkei se olisi tapahtunut siten, että edunvalvoja olisi suostunut avioliittoon naisen puolesta.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 11–14 (Suhtautuminen järjestettyihin avioliittoihin ja pakkoavioliittoihin)

Väittämän 11, ”järjestetty avioliitto on hyvä asia”, kanssa yhtä mieltä oli joka kolmas vastaaja. Epävarmoja oli 16 prosenttia, loppujen (49 %) vastaajien ollessa väittämän kanssa eri mieltä.

Mielenkiintoista on se, että vanhimmista vastaajista (41–67-vuotiaista) miltei puolet oli väittämän kanssa vahvasti eri mieltä, 13 prosenttia sen kanssa eri mieltä. Sukupuolten välillä ero oli sen suuntainen, että miehet pitivät järjestettyjä avioliittoja naisia useammin hyvänä asiana (43 % / 28 %). Uskontoaan harjoittavat pitivät järjestettyjä avioliittoja hy-

vänä asiana jotakuinkin puolta useammin kuin uskontoaan harjoittamattomat. Koulutustausta ei näkynyt selkeänä erona suhtautumisessa järjestettyihin avioliittoihin.

Edelleen tiedusteltiin sitä, tunteeko vastaaja Suomessa asuvia muslimeita, joiden avioliitto on järjestetty. Puolet vastaajasta tunsivat järjestettyjä liittoja, luku oli jonkin verran korkeampi naisten keskuudessa. Ikäryhmissä 26–30-vuotiaat olivat vähiten (11 %) niitä, jotka tunsivat järjestetyissä avioliitossa eläviä. Sitä nuorempien ja vanhempien keskuudessa luvut olivat samansuuntaiset (56–66 %). Korkeasti koulutettujen joukossa oli vähiten niitä, jotka tunsivat järjestetyissä avioliitossa eläviä. Uskontoaan harjoittavien joukosta alle puolet (42 %) tunsivat järjestetyissä avioliitossa eläviä, kun puolestaan uskontoaan harjoittamattomien joukosta peräti 85 prosenttia tunsivat järjestetyissä avioliitossa eläviä.

Pakotetun avioliiton hyväksyminen oli odotetusti huomattavasti vähäisempää kuin järjestettyjen avioliittojen hyväksyminen. Vain yksi vastaaja ilmoitti hyväksyvänsä avioliittoon pakottamisen. Yksi vastaajista ilmoitti olevansa asiasta epävarman, ja yksi jätti vastaa-matta. Kaikki loput olivat väittämän kanssa eri mieltä tai vahvasti eri mieltä. Vastaajista kuitenkin 24 prosenttia (18 henkilöä) tunsivat avioliiton pakotetun henkilön Suomessa ja vastaavasti 76 prosenttia ei tuntenut.

4. AVIOITUMISIKÄ

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolain 4 §:n mukaan avioliittoon ei saa mennä alle kahdeksantoistavuotias. Oikeusministeriö voi kuitenkin erityisistä syistä antaa kahdeksaatoista vuotta nuoremmalle luvan mennä avioliittoon. Ennen asian ratkaisemista luvanhakijan huoltajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos hänen olinpaikkansa voidaan kohtuullisin toimenpitein selvittää.

B. Islamilaisen lain kannalta

Kuten edellä on jo mainittu, islamilainen laki ei sisällä yksiselitteistä määräystä avioliittoiästä. Pätevän suostumuksen edellytyksen voidaan katsoa vaativan tiettyä ikää tai kypsyysastetta, samoin melko yleisesti katsotaan, ettei avioliittoa voida solmia ennen kuin molemmat osapuolet ovat sukukypsiä. Ei ole kuitenkaan tavatonta, että joissain muslimimaissa ja erityisesti maaseudulla, vanhemmat sopivat enemmän tai vähemmän sitovasti lastensa tulevasta aviopuolisoista tai lupaavat esimerkiksi tyttärensä tietylle miehelle tämän ollessa vielä lapsi.

Käsitys siitä, että avioliitto on hyvä solmia suhteellisen varhain, liittyy siihen, että sukupuolinen kanssakäyminen on rajoitettu vain avioliittoon. Lisäksi, yleisen käsityksen mu-

kaan, miehen ja naisen välinen suurehkokin ikäero on muslimimaissa sosiaalisesti hyväksyttävämpi kuin esimerkiksi Pohjoismaissa. Käytännössä avioitumisikä on useissa muslimimaissa samoin kuin länsimaissakin kohonnut naisten koulutustason myötä. Yleensä muslimimaiden lainsäädännössä ikäraja avioliittokelpoisuuden saavuttamiselle on 18 vuotta, joskin erilaisin lupa- tai harkintamenettelyin ikävaatimus voidaan helpostikin ohittaa.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kysymyksissä 15 ja 16 tiedusteltiin erikseen tytöille ja pojille sopivia avioitumisikä. Näiden jälkeen tiedusteltiin sitä, pitäisikö vastaajan mielestä Suomessa hyväksyä 18 vuotta alempi avioitumisikä Suomessa asuville muslimille.

Kyselyyn vastanneista vain kaksi piti alle 18 vuoden ikää sopivana avioitumisikänä. Muutoin mielipiteet jakautuivat: toisaalta osa vastaajista ei pitänyt ikää ylipäättään merkityksellisenä (erityisesti iäkkäämmät ja korkeakoulutetut), kun taas osa piti avioitumisesta melko nuorena hyvänä asiana. Miehet kannattivat avioitumista nuorena useammin kuin naiset.

Vastanneiden enemmistö odotti tyttöjen menevän naimisiin hieman poikia nuorempina. Uskontoaan harjoittavat vastaajat olivat sitä mieltä, että Suomessa pitäisi hyväksyä 18 vuotta alempi avioliittoikäraja täällä asuville muslimille, vaikkeivät he sinänsä pitäneet alle 18-vuotiaana avioitumista hyvänä asiana.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 15–17 (Avioitumisikä)

Vastaajista puolet oli sitä mieltä, että tytölle sopiva ikä solmia avioliitto on 18–25 vuoden välillä. Neljäsosa ei pitänyt ikää merkityksellisenä asiana, ja vain kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, että tytölle sopiva avioitumisikä olisi alle 18 vuotta. Vastaukset poikien osalta olivat niiltä osin samat, että neljäsosan mielestä iällä ei ollut väliä, ja kaksi vastaajaa oli sitä mieltä, että pojalle sopiva avioitumisikä olisi alle 18 vuotta. Vastausvaihtoehtojen 18–25 vuotta ja yli 25 vuotta välillä vastauksen jakaantuivat kuitenkin tasaisemmin kuin tyttöjen iän osalta. 18–25 ikävuotta sopivana poikien osalta piti 39 prosenttia vastaajista, yli 25 vuoden ikää 27 prosenttia vastaajista.

Miehistä 66 prosenttia ja naisista 49 prosenttia piti alle 25 vuoden ikää sopivana naimaikänä tytöille. Miehet kannattivat myös naisia useammin pojille alle 25 vuoden naimaikää (61 % / 36 %). Nuoret, alle 30-vuotiaat kannattivat avioliiton solmimista nuorena useammin kuin vanhin ikäluokka, joissa kaikki muut ehdotetut naimiät, paitsi alle 18 vuotta, saivat tasaisesti kannatusta. Uskontoaan harjoittavat kannattivat muita useammin alle 25 vuoden avioliittoikää: tytöille sopivana tätä pitivät kuusikymmentä prosenttia, pojille viisikymmentä prosenttia uskontoaan harjoittavista vastaajista. Vastaavat luvut us-

kontoon harjoittamattomista olivat 23 prosenttia niin tytöille kuin pojillekin. Korkeakoulutettujen parissa tyttöjen yli 25 vuoden avioliittoikä sai huomattavasti enemmän, 35 prosenttia, kannatusta kuin vähemmän koulutettujen parissa. Myös poikien yli 25 vuoden avioliittoikä sai korkeakoulutettujen parissa eniten kannatusta (40 %), mutta ero vähemmän koulutettuihin ei ollut enää yhtä merkittävä kuin tyttöjen osalta, sillä heistä 22 prosenttia miehistä ja 24 prosenttia naisista kannatti pojille yli 25 vuoden ikää.

Kysymykseen siitä, pitäisikö Suomessa hyväksyä 18 vuotta alempi avioliittoikäraja täällä asuville muslimeille, puolet uskontoaan harjoittavista vastaajista antoi kielteisen vastauksen. 33 prosenttia uskontoaan harjoittavista oli sitä mieltä, että alempi ikäraja pitäisi hyväksyä ja 17 prosenttia ei osannut sanoa kantaansa. Uskontoaan harjoittamattomista kaikki olivat kielteisellä kannalla muslimeille suotavan alemman ikärajan suhteen.

5. MORSIUSRAHA

A. Suomen lain kannalta

Morsiusraha on Suomen lain kannalta vieras käsite. Yhtään morsiusrahaa koskevaa kantoa ei ilmeisesti suomalaisissa tuomioistuimissa ole toistaiseksi nostettu, joten tässä vaiheessa voidaan vain arvailla, hylkäisikö suomalainen tuomioistuin kanteen lakiin perustumattomana, vai voitaisiinko kanne tutkia yleisten sopimusoikeudellisten oppien näkökulmasta. Riippuen myös morsiusrahasopimuksen sisällöstä, olisi kenties mahdollista soveltaa siihen Suomen lainsäädännöstä tuttuja lahjanlupaus tai osituksen esisopimus - käsitteitä.

Kanadassa on käsitelty morsiusrahan vahvistamista koskevia kanteita ainakin kaksi kertaa, kahdessa eri osavaltiossa, joissa tuomarit päätyivät ratkaisuihinsa päinvastaisiin tuloksiin. Toisessa tapauksessa tuomari painotti sopimuksen uskonnollista merkitystä, toisessa tapauksessa puolestaan sopimusta lähestyttiin ennen kaikkea taloudellisena sopimuksena. Nähdäkseni jälkimmäinen tulkinta vastaa paremmin islamilaisen lain morsiusrahasopimukselle antamaa merkitystä. Kanadassa käsitellyistä tapauksista kerrotaan enemmän tämän selvityksen kolmannessa osassa.

B. Islamilaisen lain kannalta

Morsiusraha (*Mahr* tai *Sadaq*) perustuu Koraanin naisten suuran (*Nisa'*) jakeisiin 4 ja 20. Niiden mukaan morsiusraha on avioliittosopimuksen pakollinen osa. Rahan suuruutta ei määritellä Koraanissa, sen sijaan joissain *hadítheissa* profeetta Mohammedin kerrotaan asettaneen rahalle vähimmäismäärän. Näitä perimätietoon perustuvia määräyksiä ei ole hyväksytty juridisesti, sillä niitä ei ole pidetty autenttisina. Muslimioppineet ovat pyrkineet määrittelemään joitain suuntaviivoja, joista pääsääntönä voidaan todeta, että mor-

siusrahan täytyisi olla kohtuullinen; ei liian pieni, muttei järjettömän suurikaan. Määrää arvioitaessa tulee käyttää kokonaisharkintaa, jossa otetaan huomioon muun muassa sosiaalinen asema ja perhetausta, koulutus ja ikä.

Morsiusrahaa on länsimaissa ajoittain erheellisesti pidetty kauppahintana. Vaikka varhaiset (ja jotkut myöhemmätkin) muslimioppineet laativat sopimuksen kauppasopimuksen muotoon, ei sitä mielletty ostamiseen/myymiseen liittyväksi. Tämän päivän muslimijuristit esittävät, että vaikka varhaiset juristit (esim. Maliki-oppinut *Ibn Arafat* kokoelmassaan *Al-hudud*) määrittelivät morsiusrahan rahalliseksi korvaukseksi, jolla mies sai oikeuden legitiimiin sukupuolisuhteeseen naisen kanssa, morsiusraha mielletään nimenomaan naisen (yksin) oikeudeksi; taloudelliseksi saamiseksi, johon nainen on oikeutettu voimassaolevan avioliittosopimuksen perusteella. Useimmiten morsiusraha on kaksiosainen. Ensimmäiseen osaan nainen on pääsääntöisesti oikeutettu avioliiton täyttymisen (sukupuolilyhteys) jälkeen, toiseen osaan aviomiehen kuoleman jälkeen. Mikäli avioliitto ei täyty ennen avioeroa tai aviomiehen kuolemaa, nainen on oikeutettu kuitenkin puoleen sovituksista morsiusrahasta. Joissain maissa morsiusrahasopimukseen liitetään kolmaskin osa, jonka tarkoituksena on turvata vaimon taloudellinen asema miehen perusteettoman yksipuolisen avioeron varalle.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Vastaajista merkittävä osa, erityisesti nuoret muslimit halusivat sisällyttää avioliittosopimukseensa morsiusrahan. Kaikki ne, jotka pitivät morsiusrahasta sopimista tärkeänä, eivät välttämättä suhtautuneet siihen juridisesti velvoittavana sopimuksena. Huomattava osa oli kuitenkin sitä mieltä, että morsiusrahaa koskeva kanne pitäisi voida ratkaista suomalaisessa tuomioistuimessa.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 18–19, 21 ja 38 (Suhtautuminen morsiusrahaan)

Haastattelussa esitettiin tässä kohtaa kaksi väitettä morsiusrahaan liittyen. Ensimmäinen väite kuului: ”Morsiusrahasta (mahr) pitäisi sopia, kun muslimit solmivat avioliiton Suomessa”. Väitteen kanssa oli samaa mieltä 68 prosenttia vastaajista, vahvasti eri mieltä oli kaksikymmentä prosenttia vastaajista ja eri mieltä neljä prosenttia, yhteensä siis neljännes vastaajista ja epävarmoja seitsemän prosenttia. Eniten väitteen kanssa erimielisiä oli korkeakoulutettujen ryhmässä. Uskontoaan harjoittavista väitettä tuki lähes yhdeksän kymmenestä vastaajasta, kun taas uskontoaan harjoittamattomista kaikki olivat väitteen kanssa vahvasti eri mieltä. Ikäjakaunaa ajatellen, väitettä tukivat selvästi useammin nuoret, alle 30-vuotiaat vastaajat kuin sitä vanhemmat, sen sijaan sukupuolella ei näyttänyt olevan juuri mitään vaikutusta vastauksiin.

Toinen väite koski sitä, pitäisikö musliminaisen voida vaatia morsiusrahaa suomalaisessa tuomioistuimessa. Vastaajista 43 prosenttia oli sitä mieltä, että musliminaisen pitäisi voida vaatia morsiusrahaa suomalaisessa tuomioistuimessa. Reilu kolmannes ei kannattanut väitettä, ja epävarmoja oli viidennes. Mielenkiintoista oli siten se, että osa niistä, jotka olivat sitä mieltä, että morsiusrahasta pitäisi sopia, kun muslimit solmivat avioliiton Suomessa, vastustivat kuitenkin sitä, että suomalainen tuomioistuin käsittelee asiaa koskevaa kannetta. Kokevatko he kenties, että instituutio on ”niin islamilainen”, ettei siihen haluta vieraan maallisen tuomioistuimen puuttuvan? Tähän saattaisi viitata se, että uskontoaan harjoittavista jonkin verran yli puolet kannatti väitettä, loput jakautuivat melko tasan epävammojen ja vastustajien välille. Uskontoaan harjoittamattomat vastustivat väitettä yksimielisesti. Tämä puolestaan saattoi johtua morsiusrahan vastustamisesta sinänsä. Väite luultavasti liitettiin siihen, eikä ajateltu ehkä niinkään sitä, että jos morsiusrahasepimuksia joka tapauksissa sovitaan tai on sovittu, voidaanko voimassaolevat sopimukset niissä tapauksissa viedä suomalaisen tuomioistuimen tutkittaviksi.

Tämän väitteen osalta mielenkiintoista oli myös se, että se sai ehdottomasti eniten kannatusta nuorten alle 25-vuotiaiden keskuudessa (72 %). Sukupuolten välillä ero näkyi ennen kaikkea siinä, että naiset olivat huomattavasti useammin epävarmoja kuin miehet (26 % / 9 %), kun taas muuten molemmat sukupuolet kannattivat väitettä jonkin verran useammin kuin vastustivat. Koulutuksen merkitys oli samansuuntainen kuin edellisessä väitteessä: koulutetut olivat väitteen kanssa useammin erimielisiä, muut useammin samaa mieltä.

Käsittelen tässä yhteydessä myös väittämän 21, ”Avioliitossa miehellä on velvollisuus maksaa morsiusraha avioliittosopimuksen mukaan”, ja väittämän 38, ”Avioliitossa vaimolla on oikeus vaatia morsiusraha avioliittosopimuksen mukaan”. Yllättäen ”vain” 53 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että miehellä oli velvollisuus maksaa morsiusraha avioliittosopimuksen mukaan, vaikka suurempi joukko, 68 prosenttia, oli ollut sitä mieltä, että siitä täytyisi sopia. Alle puolet vastaajista oli sitä mieltä, että vaimolla olisi oikeus vaatia morsiusrahan maksamista avioliittosopimuksen mukaan. Tämä loogiselta ristiriidalta vaikuttava tulos kertonee ainakin osittain siitä, ettei avioliittoon liittyviä yksityiskohtia oltu pohdittu – ainakaan siitä näkökulmasta, että vastaajat asuvat nyt maassa, jossa noudatetaan perheoikeuden osalta heille osin vierasta normistoa. Se saattaa kertoa myös siitä, että morsiusrahaan suhtaudutaan verrattain symbolisesti.

6. OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET AVIOLIITTOSSA, SUKUPUOLTEN VÄLINEN TASA-ARVO

Seuraava melko laaja kysymysten ja väitteiden kokonaisuus koski suhtautumista puolisoitten avioliiton aikaisiin velvollisuuksiin ja oikeuksiin. Kokonaisuuteen kuuluivat teemat elatusvelvollisuus, uskollisuus, puolisoitten välinen seksuaalinen kanssakäyminen, oikeus vaatia lapsia, totteleminen ja vaimon kurittaminen sekä yleinen käsitys oikeuksista ja velvollisuuksista. Näkemyksiä tiedusteltiin erikseen suhteessa naisiin ja miehiin. Näin tehtiin kahdesta eri syystä: muslimikulttuuri nähdään lännessä yleisesti patriarkalisena, jopa naista alistavana kulttuurina. Tämä näkemys ei perustu yksinomaan tapakulttuurin

havainnointiin, sillä normatiivisesti islamilainen laki todellakin asettaa miehille ja naisille eri velvoitteita. Tämän, sukupuolia eri lailla kohtelevan, lainsäädännön on jo sinänsä katsottu olevan joidenkin mielestä vastoin yhdenvertaisuusperiaatetta ja ihmisoikeuksia.

Ehkä yleisimmin esitetty islamilaista lakia puolustava argumentti on se, että vaikka laki kohtelee miehiä ja naisia eri tavoin, ei tämä tarkoita eri arvoisuutta. Jumala (Allahille) on luonut miehet ja naiset yhtä arvokkaiksi, mutta erilaisiksi. Islamilaista lakia puolustavat muistuttavat usein myös siitä, että antamallaan ohjeilla profeetta Muhammed paransi naisten asemaa tuntuvasti silloisessa yhteiskunnassa. Näin epäilemättä onkin. Monet muslimit, ja erityisesti musliminaiset, ovat kuitenkin herättäneet kysymyksen siitä, miten naisten asemaa koskevia säädöksiä pitäisi tulkita nyky-yhteiskunnassa, joka on kovin erilainen kuin profeetta Muhammedin aikainen yhteiskunta. Jos ja kun kerran profeetta Muhammed paransi naisten asemaa tuolloin ja julisti sukupuolten välistä tasa-arvoa, eikö tuon tavoitteen pitäisi ohjata islamilaisen lain tulkintaa myös tänä päivänä?

A. Suomen lain kannalta

Suomen lain mukaan puolisoilla on yhteinen elatusvelvollisuus. Avioliittolain 46 §:n mukaan kummankin puolison on kykynsä mukaan otettava osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoitten elatukseen. Puolisoiden elatus käsittää puolisoitten yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen. Puolisolle suoritettavan elatusavun määrä ja sen suorittamistapa voidaan vahvistaa sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä.

Puolisoiden välistä uskollisuutta Suomen laki ei säätele. Puolisoiden välinen seksuaalinen kanssakäyminen on asia, joka on tullut lainsäädännön piiriin sitä kautta, että rikoslain raiskaussäännöksiin lisättiin vuonna 1995 säännös aviopuolisoiden välisestä raiskauksesta. Sitä ennen voidaan katsoa, että Suomen lain näkökulmasta puolisoilla oli oikeus vaatia seksuaalista kanssakäymistä. Nyt näin ei voi enää ainakaan väkivaltaisesti tehdä. Puolisolla ei ole myöskään mitään juridista oikeutta vaatia toiselta lasten hankkimista. Avioliittolaki lähtee puolisoitten tasavertaisuudesta, eikä kummallakaan puolisoilla ole oikeutta vaatia toista tottelemaan. Puolisoiden välistä väkivaltaa arvioidaan rikoslain pahoinpitelyä koskevien säännösten valossa, joiden mukaan myös väkivallalla uhkaaminen voi olla rangaistavaa.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain mukaan perheen elatusvelvollisuus (*nafaqa*) on miehellä. Joidenkin islamilaisten juristien mukaan vaimo voi hakea avioeroa, ellei mies täytä tätä velvollisuutta (*mu'sir*). Vaimo voi kuitenkin menettää oikeuden vaatia elatusvelvollisuutta, mikäli hän ei itse täytä aviollisia velvollisuuksiaan ja hänen katsotaan olevan ”tottelematon” (*nashiz*).

Kuten aiemmin on jo todettu, on islamilainen laki selkeä ja ehdoton puolisojen välisen uskollisuuden suhteen. Avioliiton ulkopuolisia suhteita ei sallita sen enempää miehille kuin naisillekaan, ja rangaistukset ovat molemmille yhtä ankarat: avioliitossa oleville kuolema, muutoin kahdeksankymmentä raipaniskua. Koraani vaatii aviorikoksen tapahtumista poikkeuksellisen vahvan todisteen: vaimon ollessa uskonon neljä todistajaa, miehen uskottomuuteen riittää kaksi täysivaltaista todistajaa. Heiltä edellytetään, että he ovat olleet läsnä aviorikoksen tapahtuessa ja todistaneet, ei vain miehen ja naisen läheisyyttä, vaan penetraation. Näillä edellytyksillä todistajia ei juuri löydy, ja jos löytyykin, herää sekin kysymys, miksi todistajat ovat olleet paikalle, mikä heidän roolinsa tilanteessa on ollut. Mikäli aviorikokselle ei ole todistajia, voi osapuolet kiistää heihin kohdistuneen syytöksen määrätystä vannomismenettelyssä. Tässä menettelyssä Koraani suo vaimolle viimeisen sanan. Mikäli hän kiistää syytöksen, sen jälkeen kun mies on neljä kertaa vannonut syyttömyyttä, ei vaimoa saa rangaista. Käytännössä aviorikoksesta tuomitseminen, ainakaan islamilaisen lain mukaisin edellytyksin, on siten äärimmäisen harvinaista. Käytännössä raipparangaistuksia ei myöskään yleensä toimeenpanna sen enempää haureuden rikoksesta kuin muistakaan rikoksista.

Puolison seksuaalisten tarpeiden täyttäminen on islamilaisen lain mukaan avioliitossa velvollisuus. Erityisesti aviomiehen oikeutta vaimon vartaloon pidetään käytännössä itsestään selvyytenä, vaikka Koraanin mukaan aviomiehen pitäisi aina varmistaa vaimon halukkuus yhdyntään. Ilmeisesti missään muslimimaassa avioliitossa tapahtuvaa raiskausta ei ole kriminalisoitu, mikä sinänsä ei ole yllättävää, onhan avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisointi harvinaista myös ei-muslimimaissa. Islamilaisissa avioliitoissa lasten hankkimista pidetään itsestään selvänä. Se, ettei nainen pysty saamaan lapsia, ei kuitenkaan oikeuta miestä avioeroon. Mikäli nainen kykenee saamaan lapsia, muttei halua, saattaa se tulla kyseeseen jopa avioeroperusteena.

Islamilainen filosofia perustaa näkemyksensä sukupuolten välisestä tasa-arvosta ihmisen luontoon (*fitrah*). Koska sukupuolten välinen tasa-arvo on niin keskeinen teema pohjoismaissa, käsittelen aihetta hieman laajemmin tässä. Kenties useimmiten viitattu Koraanin säe *fitrahiin* liittyen on bysanttilaisten suuran (ar-rúm) säe 30.

Pysy siis uskossasi hanifina sen luonnon mukaan, jonka Jumala on luonut ihmisille. Jumalan luomistyötä ei voi muuttaa. Tämä on suora uskonto, mutta useimmat ihmiset ovat tietämättömiä.

Tämän säe on islamin ihmiskäsityksen keskiössä, ja sillä on perusteltu niin sukupuolten välinen tasa-arvo, kuin myös laajempi ihmisten välinen tasa-arvo ja esimerkiksi orjuuden kielto.

Niin kutsutut luomis- ja lankeemuskertomukset poikkeavat islamissa judeo-kristillisestä kertomuksesta. Naisten suuran (*an-nisá'*) 1. säkeen mukaan Jumala loi ”teidät kaikki yhdestä sielusta, jolle Hän loi siitä itsestään parin, ja he lisääntyivät lukuisiksi miehiksi ja naisiksi”. Ihmisen luomista käsitellään noin kolmessakymmenessä Koraanin kohdassa. Terminologisesti näissä kohdissa puhutaan ihmisyyden (*an-nas, al-insan, bashar*), ei miehen, Aatamin (*Adam*) luomisesta. Lisäksi on merkille pantavaa se, että sana *Adam*

esiintyy kylläkin Koraanissa, mutta se ei viittaa niinkään mieheen yleisesti tai tiettyyn ensimmäiseen mieheen kuin käsitteeseen konkreettisesta ihmisestä. Missään Koraanin kohdassa ei siten viitata siihen, että mies olisi luotu ennen naista, tai että nainen olisi luotu miehen kylkiluusta, kuten Vanhan Testamentin ensimmäisessä Mooseksen kirjassa kerrotaan. Tästä huolimatta merkittävä osa muslimeista uskoo, kuten juutalaiset ja kristitytkin, että mies, Aatami, luotiin ensin ja nainen, Eeva (*Hawwa*), luotiin hänen kylkiluustaan. Tämä johtuu siitä, että ilmeisesti Vanhan Testamentin kertomus siirtyi eräisiin *hadith*eihin, jotka ovat tunnetuissa ja arvostetuissa kokoelmissa. Eräät tutkijat ovat osoittaneet nämä *hadith*it heikoiksi niin siirtoketjunsu kuin sisältönsäkin puolesta – ovathan ne ristiriidassa Koraanin kanssa.

Naisen (Eevan) ei Koraanissa myöskään esitetä lankeavan ja houkuttelevan miestä lankeemuksen tielle, vaan ihmisten kerrotaan lankeavan yhdessä. Saatana (*ash-Shaitan/Iblis*) houkuttelee ihmiset lankeemukseen haastettuaan asiassa Jumalan. Taustalla on Koraanin mukaan kertomus siitä, että Saatana kieltäytyy kumartamasta Aatamia, sillä hän uskoo ”tulen” olentona olevansa hierarkkisesti korkeammalla kuin maasta luotu ihminen. Saatana haastaa Jumalan: jos Jumala antaa hänelle luvan, hän koettelee ihmisiä ja osoittaa kuinka heikkoja ja helposti lankeavia he ovat. Kertomuksen lopussa ihmiset lankeavat lähestymällä kiellettyä puuta ja syömällä sen hedelmiä. Islamilaisessa teologiassa ihmisen ajamista pois paratiisista ei voida myöskään pitää rangaistuksena, kuten judeo-kristillisessä teologiassa. Koraanin mukaan Jumalan tarkoitus oli alun perin asettaa itselleen sijainen maan päälle.

Koraanista ei löydy tukea myöskään väitteelle, että nainen olisi luotu miestä varten. Luomisesta puhuttaessa Koraani tuo esiin, ettei luomista ole tehty leikkilään, vaan että kaikella on oikeudenmukainen tarkoituksensa ja että ihminen on luotu parhaista aineksista ”sopusuhtaiseksi”. Ihmisiä kehoitetaan yleisesti oikeamielisyyteen, niin Jumalan kuin Jumalan luomien olentojen kunnioittamiseen. Sukupuolten välistä tasa-arvoa vahvasti tukevana säkeen osana esitetään usein myös lehmän suuran 187 säkeen osa ”olette toinen toistenne peittoja”.

Kenties ongelmallisin, ja siten miehen ylempää asemaa korostavan tulkinnan kannattajien suosima, säe on naisten suurassa, jossa Koraani näyttää julistavan selvästi miehen perheen pääksi ja suo hänelle oikeuden vaatia vaimoa tottelemaan häntä ”tarvittaessa” vaikka väkivaltaisesti.

Mies on naisen pää, koska Jumala on toisia suosinut enemmän kuin toisia ja koska mies elättää vaimoaan. Hurskas vaimo on nöyrä ja vartioi siveytään, koska Jumala on antanut sen vartioitavaksi. Jos pelkääte vaimonne olevan uppiniskainen, varoittakaa häntä, välttäkää häntä vuoteessa ja lyökää häntä, mutta jos hän sitten tottelee teitä, älkää ahdistako häntä enää. Jumala on Korkea, Mahtava.

Kohtaa on tulkittu myös niin, että se koskee vain miehen taloudellista vastuuasemaa – ja sitäkin nimenomaan lasten synnyttämisen ja hoitamisen vuoksi – eikä anna hänelle oike-

utta päättää naisen asioista yleensä, mutta tätä tulkintaa ei voida pitää yleisenä.²² Erityisesti islamilaiset naistutkijat ovat osoittaneet lisäksi sen, että sana lyökää (*daraba*), on yksi arabian kielen yleisimmistä kantasanoista, jolla on useita mahdollisia merkityksiä, joista lyöminen on vain yksi.²³ Säkeen rajoitettua tulkintaa vaikeuttaa se, että vaimon lyömisestä on olemassa *haditheja*. Näissä korostuu kyseisen keinon olevan äärimmäinen ja rajoitetaan oikeutetun lyömisen voima niin vähäisen, ettei siitä jää jälkeä. Yleisen tulkinnan mukaan kyseisellä Koraanin kohdalla ei siten voida puolustaa ainakaan jatkuvaa tai voimakasta väkivaltaa naista kohtaan, joskin on selvää, että yksittäinen lieväkin väkivalta on vastoin Suomen ja useiden eurooppalaisten valtioiden lakia. Euroopasta on käännytetty imaameja, jotka ovat kehottaneet seuraajiaan kurittamaan vaimojaan. Osin tällä perusteella käännytettiin Ranskasta lokakuussa 2004 algerialainen Abdelkader Bouziane. Käännytyspäätöstä saatteli kiivas keskustelu musliminaisiin kohdistuvasta väkivallasta, jonka ranskalaiset islamilaisen lain tuntijat jyrkästi tuomitsivat.

Sukupuolten välistä tasa-arvoa pohdittaessa on syytä myös ottaa huomioon islamin käsitteet julkisesta ja yksityisestä. Koti on islamissa yksityistä aluetta, ”tori” julkista. Islamin varhaisina aikoina kodeissa oli tyypillisesti vielä oma naisten osasto, joka oli yksityisistä alueista yksityisin. Yksityiselle alueelle tunkeutumista on pidetty ja pidetään yleisesti yhä edelleen varsin vakavana loukkauksena. Julkisen vallan ei ole katsottu olevan oikeutettu tunkeutumaan yksityisalueelle – ei edes niissä maissa, joissa kansalaisten moraalien ja käytöksen seuraaminen julkisilla paikoilla on yksi viranomaisten tehtävä. Julkiselle alueelle astuminen merkitsee samalla tämän ”suojan” poistumista. Koska naisten siveydellä on niin keskeinen merkitys muslimiyhteiskunnissa, on julkinen alue naiselle riski. Julkisella alueella häntä (pukeutumista, käyttäytymistä jne.) voidaan arvioida ja tämä arvio vaikuttaa hänen maineeseensa, esimerkiksi naimattoman naisen osalta hänen mahdollisuuksiinsa löytää puoliso. Perverssimmillään tämä ajatus julkisesta tilasta ja naisten siveydestä on niiden nuorten muslimimiesten päässä, jotka raiskaavat niin kutsuttuja kellarityttöjä Ranskan muslimisiirtolaisten asuttamissa kaupunginosissa. On ilman muuta selvää, ettei islamilaisesta laista voida johtaa oikeutusta kyseisiin hirveyksiin.

Riffat Hassan on tuonut esiin muslimimaiden islamisaatioon (Islamization) liittyen sen, että muslimit laajasti ottaen suhtautuvat modernisaatioon kahdella tavalla. Toisaalta modernisaation ajatellaan liittyvän tieteseen, teknologiaan ja prosesseihin. Toisaalta modernisaation ajatellaan liittyvän länsimaalaistumiseen, joka puolestaan liitetään vapaisiin sukupuolisuhteisiin ja moninaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Siinä, missä modernisaatiota pidetään toivottavana, länsimaalaistumista pidetään epätoivottavana. Musliminaisten tasa-arvoista asemaa tässä kuviossa ei Hassanin mukaan suinkaan liitetä modernisaatioon vaan länsimaalaistumiseen. Hassan on myös korostanut sitä, että Koraanin perheitä koskevan ohjeistuksen ylivoimaisesti vahvin teema on oikeudenmukaisuus. Hänen mukaansa oikeudenmukaisuus on Koraanin esittelemän Jumalan olennainen olemus, eikä Koraanilla

²² GOOLAM, NAZEEM M.I., ‘Gender equality in Islamic family law,’ teoksessa Blanpain, Roger (toim.), *Law in Motion, International Encyclopaedia of Laws*, World Law Conference, Brussels, 9-12.9 1996, Kluwer International Law 1997.

²³ HASSAN, RIFFAT, ‘Religious Conservatism: Feminist Theology as a Means of Combating Injustice Toward Women in Muslim Communities/Culture,’ *Islamic Research Foundation International*, http://www.irfi.org/articles/articles_101_150/religious_conservatism.htm (1.9. 2007).

voida siten mitenkään puolustaa naisten epäoikeudenmukaista kohtelua. Edelleen hän katsoo, että implisiittisesti perhe nähdään Koraanissa eräänlaisena mikrokosmoksena. Jos ihmiset perheessä kykenevät toteuttamaan oikeudenmukaisuutta ja elämään ”rauhassa”, voidaan heidän toivoa kykenevän siihen myös laajemmassa mittakaavassa.²⁴

Ehkä jonkinlaisena yhteenvetona sukupuolten välisestä tasa-arvosta avioliitossa voidaan todeta, että islamilaisen lain yleinen tulkinta lähtee puolisoitten erilaisista rooleista, mutta kummallakin puolisoilla on oikeuksia ja velvollisuuksia toisiaan kohtaan. Miehen ensisijainen velvollisuus on huolehtia perheestä aineellisesti ja henkisesti, vaimon velvollisuus on kunnioittaa miestä ja huolehtia talosta ja lapsista. Tämän pitäisi tapahtua keskinäisen kunnioituksen ja rauhan hengessä.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Vastaajista huomattava osa piti miestä elatusvelvollisena, naiset olivat tätä mieltä hieman miehiä useammin. Puolisoiden välinen uskollisuus oli vastaajille tärkeää, naisille jonkin verran tärkeämpää kuin miehille. Osalle vastaajista puolisoitten välinen sukupuoliyhteys on asia, johon puolisoilla on oikeus – samoin lasten hankkiminen. Merkittävä osa vastaajista oli sitä mieltä, että avioliitossa vaimolla on velvollisuus totella miestä. Näin ajattelivat ennen kaikkea uskonnolliset muslimit ja jonkin verran useammin naiset kuin miehet. Tottelemisen vaatiminen väkivaltaisesti ei kuitenkaan saanut juurikaan kannatusta. Yleisesti ottaen avioliitto nähtiin instituutiona, joka luo velvollisuuksia kummallekin puolisoille. Huomattava osa vastaajista oli sitä mieltä, että näitä velvollisuuksia olisi syytä arvioida niin Suomen kuin islamilaisenkin lain kannalta. Suomeen muutto ei ollut vaikuttanut enemmistön mielipiteisiin avioliittoon liittyvistä velvollisuuksista tai oikeuksista, mutta osa myönsi muuttaneensa käsityksiään. Esimerkiksi kaksi miesvastaajaa, jotka korostivat kommentissaan erittäin vahvasti puolisoitten välistä tasa-arvoa ja kertoivat ajattelutapansa näiden asioiden osalta muuttuneen huomattavasti 17 vuoden Suomessa oleskelun aikana. Toisen kommentit kiteytyivät lauseeseen: *”Believe more in women’s rights.”*

Ne vastaajat, jotka olivat kommentoineet kysymyksiä erikseen, korostivat ennen kaikkea puolisoitten välistä kunnioitusta ja sopuisaa yhteiselämää. Esimerkkinä puolisoitten erilaisia rooleja ja samaan aikaan varsin tasa-arvoista suhtautumista osoittaa eräs kommentti: Miehen velvollisuutena on *”osallistua kotitöihin auttaakseen vaimoaan ja velvollisuus kuunnella vaimon mielipiteitä”*. Vaimon velvollisuutena on *”olla ystävällinen ja palvella miestä mm. valmistaa hänelle päivällinen”*. Esimerkkinä uskonnollissävyytteisestä kommentista koskien miehen velvollisuuksia erään naisvastaajan kommentti: *”The husband must be kind, merciful and love his wife deeply. Insha Allah, Allah will love and forgive if he is merciful to his wife. Because Allah loves the ones who treat their wives good.”*

²⁴ HASSAN, RIFFAT, Religious Conservatism: ‘Feminist Theology as a Means of Combating Injustice Toward Women in Muslim Communities/Culture,’ *Islamic Research Foundation International*, http://www.irfi.org/articles/articles_101_150/religious_conservatism.htm (1.9.2007)

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 20, 22–37, 39–44, 46 ja 48 (Oikeudet ja velvollisuudet avioliitossa)

Vastaajista yli puolet (59 %) oli sitä mieltä, että miehellä on velvollisuus ottaa täysi vastuu perheen taloudesta. Tällä kannalla oli jonkin verran useammin naiset (65 %) kuin miehet (54 %). Kaikki miehen elatusvelvollisuutta kannattavat ilmoittivat harjoittavansa uskontoaan. Yli puolet heistä oli iältään alle 25-vuotiaita.

Väittämät 22, 25, 29 ja 39 koskivat uskollisuutta. Uskollisuutta ei kysymyksessä määritelty mitenkään. Ensin tiedusteltiin, onko aviomiehellä ”velvollisuus olla uskollinen vaimolleen”. Kolme neljästä vastaajasta vastasi väitteeseen myöntävästi, neljännes kielteisesti. Sama väite koskien vaimon velvollisuutta olla uskollinen miehelleen tuotti lähes saman tuloksen. Tasaisen tuloksen olisi odottanut näkyvän samansuuntaisena riippumatta taustamuuttujista, mutta yllättäen korrelaatiota ei ollutkaan vahva.

Kaikkein vähiten uskollisuutta edellyttivät kummankin sukupuolen osalta korkeakoulutetut, joskin mielenkiintoista on se, että kaikissa muissa koulutusryhmissä vaimoilta edellytettiin useammin uskollisuutta kuin miehiltä, paitsi toisen asteen tutkinnon suorittaneiden ryhmässä. Ikäryhmistä nuoret edellyttivät uskollisuutta selvästi useammin kuin iäkkäimpien yli 41-vuotiaiden ryhmä. Samalla tämä iäkkäimpien ryhmä oli ainoa, jossa vaimolta odotettiin harvemmin uskollisuutta kuin mieheltä. Uskonnon harjoittaminen ei ensimmäisen väitteen osalta jakanut vastaajia yhtä vahvasti kuin monet muut väitteet: puolet uskontoaan harjoittamattomista, ja 81 prosenttia uskontoaan harjoittavista edellytti miehen olevan uskolliselle vaimolle. Sen sijaan vain kahdeksan prosenttia uskontoaan harjoittamattomista ja peräti yhdeksänkymmentä prosenttia uskontoaan harjoittavista edellytti vaimon olevan uskolliselle miehelle. Miehen uskollisuutta vaimolle edellytti 63 prosenttia miehistä ja 83 prosenttia naisista, vaimon uskollisuutta miehelle vastaavasti edellytti seitsemänkymmentä prosenttia miehistä ja 78 prosenttia naisista.

Väitteissä 29 ja 39 samaa asiaa lähestyttiin toisesta näkökulmasta. Väitteeseen ”Avioliitossa miehellä on oikeus vaatia vaimoa olemaan uskollinen” 64 prosenttia vastaajista vastasi myöntävästi. Tätä mieltä oli prosentuaalisesti jonkin verran useammin naiset kuin miehet (70 % / 63 %). Puolestaan väitteeseen ”Avioliitossa vaimolla on oikeus vaatia miestä olemaan uskollinen” myöntävästi vastasi 63 prosenttia vastaajista. Naisista myöntävästi vastasi 73 prosenttia, miehistä 57 prosenttia.

Kyselyssä tiedusteltiin myös sitä, onko puolisoilla oikeus vaatia toisiltaan seksuaalista kanssakäymistä (väitteet 31 ja 40). Vastaajista 37 prosenttia oli sitä mieltä, miehellä oli oikeus vaatia seksuaalista kanssakäymistä vaimolta, vastaavasti 36 prosenttia oli sitä mieltä, että vaimolla oli vastaava oikeus.

32 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että miehellä on oikeus vaatia lapsia, ja vastaavasti 33 prosenttia oli sitä mieltä, että naisella on oikeus vaatia lapsia. Miehen oikeutta vaatia lapsia kannattivat kaikkein eniten 26–30-vuotiaat. Kaiken kaikkiaan kannatus aleni iän lisääntyessä siten, että yli 41-vuotiaista vain 14 prosenttia oli tätä mieltä. Naisen oikeutta vaatia puolisolta lapsia kannattivat myös eniten nuoret, mutta kannatuksen lasku ei ollut

yhtä jyrkkää iän kasvaessa kuin miesten osalta: 41-vuotiaista 29 prosenttia oli väitteen kannalla.

Uskonnon harjoittaminen jakoi taas mielipiteet. Niistä, jotka eivät harjoittaneet uskontoaan, ei kukaan kannattanut väitettä, kun taas uskontoaan harjoittavien ryhmässä mielipiteet jakautuivat miltei kahtia (56 % kannatti / 44 % vastusti).

Vaikka miltei puolet, 45 prosenttia, vastaajista oli sillä kannalla, että vaimolla on velvollisuus totella miestä (väite 26), huomattavasti vähemmän, kolmannes (33 %) oli enää sitä mieltä, että miehellä olisi oikeus vaatia vaimoa tottelemaan häntä (väite 30). Vain kymmenesosa (11 %, 8 henkilöä) oli sitä mieltä, että miehellä on oikeus kurittaa vaimoa, jos tämä ei tottele miestä (väite 32). Joka kymmenettä vastaajaa voi toki pitää tällaisen oikeuden harjoittamista ajatellen korkeana lukuna, mutta jälleen kerran se osoittaa, että valtaosa kyselyyn vastanneista uskontoaan harjoittavistakaan muslimeista ei ollut islamilaisen lain traditionaalisen tulkinnan kannalla. Ne kahdeksan vastaajaa, jotka puolsivat miehen ”kuritusoikeutta” ilmoittivat harjoittavansa uskontoaan. Heistä, ehkä yllättäen, viisi oli naista ja kolme miestä.

Yllättävää oli siten myös se, että väitteeseen ”avioliitossa miehellä on oikeus vaatia vaimoa tottelemaan häntä”, myöntävästi vastasivat selvästi useammin naiset kuin miehet (44 % / 21 %). Uskontoaan harjoittavista enemmistö (56 %) ei hyväksynyt väitettä. Väite menetti kannatustaan myös iän kohotessa: siinä missä yli puolet alle 25-vuotiaista oli väitteen kannalla, enää 14 prosenttia yli 45-vuotiaista oli tätä mieltä.

Väite 23 oli ”Avioliitossa miehellä ei ole velvollisuuksia” ja väite 24 ”Avioliitossa miehellä on joitain muita velvollisuuksia”. Vastaavasti väite 27 ”Avioliitossa vaimolla ei ole velvollisuuksia” ja väite 28 ”Avioliitossa vaimolla on joitain muita velvollisuuksia”.

Miltei kaikki vastaajat katsoivat, että niin aviomiehellä kuin aviovaimollakin on avioliitossa velvollisuuksia. Miesten osalta tätä näkemystä tuki 93 prosenttia, naisten osalta 95 prosenttia vastaajista.

Oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan osion lopussa kysyttiin, pitäisikö Suomessa asuvien muslimien arvioida oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan avioliitossa islamilaisen lain, Suomen lain vai molempien lakien perusteella (väite 44). Eniten kannatusta, 41 prosenttia sai näkemys molempien lakien ”soveltamisesta”, hieman alle kolmannes vastaajista oli yksinomaan islamilaisen lain kannalla, ja alle viidennes Suomen lain kannalla. Viisi prosenttia vastaajista ei osannut ottaa kantaa kysymykseen.

Uskontoaan harjoittavien ryhmässä vaihtoehto ”molempien lakien perusteella” sai eniten kannattajia, 54 prosenttia, seuraavaksi eniten kannatettiin islamilaista lakia, 40 prosenttia, ja vain viisi prosenttia oli Suomen lain kannalla. Uskontoaan harjoittamattomien kohdalla kolme neljästä kannatti Suomen lakia, ja yksi neljästä ei osannut sanoa kantaansa.

Aivan lopuksi kysyttiin: ”Ovatko ajatuksesi aviopuolisoiden oikeuksista tai velvollisuuksista muuttuneet sen jälkeen kun muutit Suomeen?” Reilu viidennes (23 %) vastasi myöntävästi, kolmannes (32 %) kieltävästi. 17 prosenttia vastaajista ei osannut sanoa ja

peräti 28 prosenttia jätti vastaamatta kysymykseen. Samansuuntainen oli kysymys 48 siitä, olivatko ajatukset avioliitosta ylipäätään muuttuneet Suomeen muuton jälkeen. Myös tähän kysymyksen reilu viidennes, 24 prosenttia vastasi myöntävästi. Neljäkymmentä prosenttia katsoi mielipiteidensä pysyneen muuttumattomina, kymmenesosa ei osannut sanoa kantaansa, ja 27 prosenttia jätti vastaamatta myös tähän kysymykseen.

7. LAKIEN RISTIRIITA

Selvityksen ”avainkysymykset” liittyivät Suomen lain ja islamilaisen lain ristiriitatilanteeseen perheoikeuteen liittyvissä kysymyksissä. Nämä kysymykset olivat itse asiassa ensimmäiset, jotka laadittiin, vaikka ne sijoitettiin kyselyn keskivaiheille.

A. Suomen lain kannalta

Suomen valtio on lähtökohtaisesti täysivaltainen (suvereeni) ja määrittelee siten itse, mitä lainsäädäntöä sen alueella noudatetaan. Yleinen käsitys siitä, että ”Suomessa noudatetaan vain Suomen lakia”, ei kuitenkaan ole ehdoton. Kansainvälistyminen on merkinnyt myös vaatimuksia lainsäädännölle ja valtioiden välisillä sopimuksilla Suomikin on luovuttanut osan täysivaltaisuuttaan lainsäädännön alalla.

Perheoikeuteen liittyen kansainväliset avioliitot, avioerot ja lasten huoltajuuskiistat ovat yleistyneet valtavasti viime vuosikymmenien aikana. Kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintasääntöjen avulla ratkaistaan, minkä valtion lain alaisuuteen jonkin kansainvälinen oikeussuhde kuuluu.²⁵ Osa Suomessa asuvien muslimien oikeussuhteista on sillä tavoin kansainvälisiä, että heitä koskevissa oikeudenkäynneissä lainvalintasäännökset tulevat merkityksellisiksi. Pääsääntöisesti kuitenkin Suomessa asuminen on jo riittävä peruste soveltaa Suomen lakia, eikä suinkaan kaikkien Suomessa asuvien muslimien perhesuhteet sisällä mitään kansainvälistä elementtiä. Osapuolet voivat olla Suomessa syntyneitä Suomen kansalaisia, jotka ovat solmineet avioliiton Suomessa ja jotka asuvat yhteiselämää Suomessa. Avioliittoon liittyvissä kysymyksissä heihin pätee silloin yksinomaan avioliittolain yleiset säännöt. Mikäli he kuitenkin haluaisivat noudattaa/noudattavat islamilaisen lain säännöksiä, eivät kansainvälisen yksityisoikeuden säännöt kosketa heitä millään tavalla – eivätkä siten ratkaise mahdollisia ongelmiakaan. Muistutan lukijaa tässä yhteydessä siitä, että vaikka lainvalintaratkaisu johtaisi muun lain kuin Suomen lain noudattamiseen, ei islamilainen laki sinänsä tule sovellettavaksi muslimiosapuolen/ten kohdalla vaan muslimiosapuolen kotivaltion laki, joka ylipäätään ollessa muslimivaltio, on enemmän tai vähemmän islamilaiseen lakiin perustuva.

Avioliittolain V osa sisältää kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset. Vaikka tämän selvityksen tarkoituksena ei ole syventyä kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintasääntöihin, esitellään tässä kohdin muutama selvityksen kannalta keskeinen

²⁵ Ks. KOULU, RISTO, 'Lainvalinta oikeudenkäynnin ongelmana,' *Defensor Legis*, No.2 2002.

avioliittolain kansainvälisiä kysymyksiä koskeva säännös, vaikkei niistä ainakaan kahta jälkimmäistä ole käsittäkseni käytännössä sovellettu yhteenkään tapaukseen.

- Ulkomailla solmittu avioliitto on pääsääntöisesti pätevä Suomessa, jos se on pätevä siinä valtiossa, jossa avioliitto solmittiin (AL 115 §).
- Pääsääntöisesti avioeroa koskeva asia voidaan tutkia Suomessa, jos jommallakummalla puolisoilla on kotipaikka Suomessa (AL 119 §).
- Virallinen syyttäjä voi ajaa kannetta puolisoitten tuomitsemisesta avioeroon eräissä tapauksissa, jos avioliitto on solmittu vastoin Suomen lain esteellisyyssäännöksiä (lähisukulaisuus, moniavioisuus) ja jos vihkimisen on toimittanut Suomen vihkimisviranomaisen ja jommallakummalla puolisoilla on Suomessa kotipaikka. Edellytystä siitä, että vihkimisen on toimittanut Suomen vihkimisviranomaisen ei ole, jos avioliitto on solmittu edellisen avioliiton voimassa ollessa, ja kun molemmilla puolisoilla on Suomessa kotipaikka (AL 119 §).
- Vieraan valtion lain säännös on jätettävä huomiotta, jos sen soveltaminen johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen tulokseen (AL 139 §).

Suomessa asuvien muslimien keskuudessa solmittavien avioliittojen kannalta merkitystä on paitsi avioliittolain materiaalisilla säädöksillä, myös sillä, kuka heidät vihkii ja millaiset oikeudet ja velvollisuudet laki vihkijälle asettaa. Avioliittolain 113 §:n mukaan ulkoasiainministeri voi hakemuksesta antaa Suomessa olevalle vieraan valtion diplomaattiselle edustajalle luvan tuon valtion lain muotomääräyksiä noudattaen Suomessa vihkiä avioliittoon ulkomaalaisia, joista ainakin toinen on sen valtion kansalainen, jota vihkijä edustaa. Opetusministeriö puolestaan voi hakemuksesta antaa Suomessa toimivan ulkomaalaisen kirkollisen seurakunnan papille oikeuden vihkiä avioliittoon henkilöitä, joista ainakin toinen on kyseisen valtion kansalainen. Tällaisen luvan saanut henkilö ei saa toimittaa vihkimistä, mikäli hän on tietoinen jommankumman osapuolen voimassaolevasta avioliitosta tai lähisukulaisuuden muodostamasta esteestä (6–7 §). Luvan myöntävä ministeriö voi myös asettaa vihkimisoikeudelle sellaisia rajoituksia tai ehtoja, jotka ovat aiheellisia asianomaisen vieraan valtion lainsäädännön tai vihkimisoikeuden tarpeeseen vaikuttavien seikkojen perusteella. Ulkoasiainministeriö tai opetusministeriö voi peruuttaa myöntämänsä vihkimisluvan, jos vihkijä toimii luvan ehtojen vastaisesti tai muutoin rikkoo Suomen lakia tai jos tähän on muutoin syytä.

Opetusministeriö puolestaan myöntää hakemuksesta vihkimisoikeuden Suomessa rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan edustajalle. Tällaisen luvan saanut henkilö voi vihkiä pariskuntia, jotka ovat Suomen kansalaisia. Käytännössä vihkimisluvat on myönnetty opetusministeriön toimesta nimenomaan avioliittolain 14 §:n perusteella ilman, että hakijan on täytynyt osoittaa, onko hänellä riittäviä tietoja ja taitoja kyseiseen tehtävään. Väestörekisterikeskus ylläpitää rekisteriä uskonnollisille yhdyskunnille myönnettyistä luvista. Elokuussa 2007 rekisterissä oli noin yhdeksän vihkimisoikeuden omaavaa muslimiyhdyskuntaa.

Oikeusministeriössä on valmisteltu lainsäädäntöuudistus vihkimisoikeuden osalta. Asiaa pohtinut työryhmä on jättänyt esityksensä 14. joulukuuta 2005. Esityksen mukaan lakiin on tarkoitus sisällyttää säännökset vihkimisoikeuden myöntämisen edellytyksistä, vihki-jän kelpoisuudesta, velvollisuuksista ja vastuusta sekä vihkimisoikeuden käytön valvon-nasta. Jatkossa vihkimisluvut olisivat henkilöön sidottuja, ja kyseisen henkilön pitäisi esittää selvitys siitä, miten riittävät tiedot ja taidot tehtävään on hankittu.

Aiemmin johdanto-osassa on esitelty joitain konkreettisia ongelmia, jotka ovat tulleet esille muslimeiden välissä perheoikeudellisissa kysymyksissä Suomessa. Yksi kiperim-mistä lienee se, ettei muslimimies suostu antamaan islamilaista avioeroa vaimolleen, vaikka he olisivat eronneet Suomen lainsäädännön muotomääräyksiä noudattaen. Avio-miehen suostumus on pääsääntöisesti edellytys sille, että islamilainen tuomari/imaami voi antaa tapauksessa avioerotodistuksen, ellei vaimo ole ollut oikeutettu yksipuoliseen avio-eroon islamilaisen lain nojalla. Suomessa ei ole vielä laajasti käsitelty tätä problematiik-kaan, mutta avioliittolain säännösten valossa voitaisiin kenties edellyttää, että Suomessa vihkimisoikeuden saanut islamilaisen yhdyskunnan edustaja ei voi suorittaa vihkimistä, mikäli toisen osapuolen islamilainen avioliitto on edelleen voimassa.

Vaikka avioliittolain sanamuoto ei määrittele nimenomaan islamilaista avioliittoa täällä solmittavan avioliiton ehdottomana esteenä, voidaan sen arvioida olleen lainsäätäjän tar-koitus, sillä kansainvälisen avioliiton tunnustamista koskevassa säännöksessä lähdetään vain pätevyydestä siinä maassa, missä avioliitto on solmittu, ilman että edellytettäisiin erityistä Suomen lain mukaista menettelyä. Toisaalta vihki-jän on avioliittolain 18 §:n no-jalla varmistauduttava siitä, että avioliiton esteiden tutkinta on toimitettu avioliittolain säädösten mukaan. Näiden säädösten (11–13 §) mukaan kihlakumppanien on vakuutetta-va, ettei avioliitolle ole lain tarkoittamaa estettä, jollainen aikaisempi voimassa oleva (”pelkästään” islamilainenkin) avioliitto on. Kihlakumppanin on lisäksi ”kirjallisesti il-moitettava, onko hän aikaisemmin solminut avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen. Jos avioliiton esteiden tutkijan käytettävissä olevista tiedoista ei ilmene, että aikaisempi avio-liitto tai rekisteröity parisuhde on purkautunut, kihlakumppanin on avioliiton esteiden tutkijalle annettava siitä todistus tai muu erityisen selvitys.” Tällä hetkellä osapuolilta ei nimenomaisesti tiedustella sitä, onko heillä voimassa oleva islamilainen avioliitto, mutta laki ei estäne maistraattia asettamasta tätä kysymystä. Kenties voitaisiin edellyttää sitä-kin, että avioliiton esteiden tutkijalle tulisi esittää islamilainen todistus siviilisäädystä, silloin kun vihittävänä on muslimipari tai kun toinen vihittävistä on muslimi. Tällä het-kellä avioliiton esteiden tutkinta toteutetaan ensisijaisesti käyttämällä hyväksi väestötieto-järjestelmän tietoja. Jos tiedot eivät ole saatavissa väestötietojärjestelmästä, on kihla-kumppanin toimitettava esteiden tutkijalle selvitys tarvittavista tiedoista. Jos kihlakump-pani osoittaa, ettei selvitystä ole saatavissa, voidaan avioliiton esteet tutkia toisen kihla-kumppanin suostumuksella muun luotettavaksi katsottavan selvityksen perusteella. Käy-tännössä nojaututaan virallislähteisiin, jolloin ”vain” islamilaiset avioliitot jäävät näky-mättömiin.

Käytäntö, jossa edellytettäisiin islamilaista todistusta siviilisäädystä, voisi lisätä muslimi-naisten oikeusturvaa, sillä useissa tietoon tulleissa tapauksissa aviomies on solminut uu-den avioliiton – usein sekä Suomen lain, että islamilaisen lain muotomääräyksiä noudat-

taen. Lisäksi ainakin vihkimisoikeuden avioliittolain 113 §:n perusteella saaneille muslimille voitaisiin antaa yksiselitteinen ohjeistus siitä, että voimassaoleva islamilainen avioliitto katsotaan täällä solmittavan avioliiton esteeksi. Käsittääkseni ei tosin ole lainsäädännöllisestä estettä tällaisen ohjeistuksen liittämistä kaikille muslimille annettaviin/annettuihin vihkimislupiin, ja kenties lain uudistuksen yhteydessä tämä tarve voitaisiin ottaa huomioon ja tarvittaessa säätää ohjeistuksesta lain tasoisesti.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisessa valtioajattelussa on alusta asti korostettu sitä, että muslimien asuttamaa aluetta täytyy hallita islamilaisen lain mukaisesti. On myös katsottu, että muslimin täytyisi pyrkiä asumaan islamin alueella (*Dār al-islam*) erotuksena kaaoksen tai sodan alueesta (*Dār al-harb*). Kuten edellä on mainittu, islamilainen lainsäädäntö on kuitenkin kehittynyt valtiokohtaisesti, eikä siinä mielessä tänä päivänä ole olemassa yhtenäistä islamin aluetta. Lisäksi eräiden arvioiden mukaan jopa kolmasosa maailman muslimista asuu muissa kuin muslimimaissa.

Islamin alueen ja sodan alueen suhteita on pohdittu kauan. Keski-ajalta lähtien laajasti tunnustetun ”rauhansopimuksen” (*dār al-’ahd*) mukaan shari’an juridisia sääntöjä ei voinut vaatia noudatettavaksi islamin alueen ulkopuolella, vaan siellä asuvien muslimien piti joko kunnioittaa paikallista lakia tai palata islamin alueelle.²⁶ Tämä näkemys on kuitenkin asetettu kyseenalaiseksi, sillä sille on vaikea löytää vakuuttavia perustelua islamilaisen lain tärkeimmistä oikeuslähteistä Koraanista tai sunnasta ja kriitikoiden mielestä se onkin ”vain” keski-aikaisten muslimijuristien oppirakennelma, jota ei voida pitää relevanttina tämän päivän globaalissa maailmassa.²⁷ Muslimioppineet ovat esittäneet uutena oppirakennelmana maailman yhtenäisyyttä (*dār wāhida*), joka kuuluu kokonaisuudessaan rauhansopimuksen (*dār al-’ahd*) piiriin. Tälle pohjalle olisi mahdollista rakentaa paikallisia shari’a säännöstöjä, jotka kunnioittaisivat paikallisia lakeja.²⁸ Vielä on varhaista sanoa, missä määrin nämä ajatukset saavat kannatusta Euroopassa asuvien muslimien parissa. Saksan Islamilainen Neuvosto (Zentralrat der Muslime in Deutschland e.V.) on muslimien ja Saksan valtion suhteita koskevassa julistuksessaan (Islamic Charta) vuodelta 2002 käsitellyt islamilaisen lain ja Saksan lain sekä ihmisoikeuksien suhdetta. Artiklassa 13 todetaan yksiselitteisesti, että islamilaisen lain määräys kunnioittaa paikallista oikeusjärjestystä pitää sisällään Saksan avioliitto- ja perintöoikeuden sekä siviili- ja rikosoikeuden hyväksymisen.²⁹ Myös tunnettu ranskalainen imaami Larbi Kechat on vakuuttanut, että ”elämme harmoniassa lainsäädännön kanssa, emme ole tyrkyttämässä rinnakkaista lakia”³⁰.

²⁶ KETTANI, M. A., *Muslim Minorities in the World Today*. London: Mansell Publishing 1986.

²⁷ ROHE, MATHIAS, ‘Application of Shari’a rules in Europe – scope and limits’, *Die Welt des Islams*, 44:3, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2004.

²⁸ ISESCO-konferenssi, ‘Dialogue among Civilisations: Diversity within complementary’, 29.-30. syyskuuta 2003, Frankfurt am Main

²⁹ Englanninkielinen versio julistuksesta löytyy Saksan Muslimineuvoston kotisivuilta, osoitteesta www.islam.de.

³⁰ KECHAT, LARBI, ‘Le coran a été relevé au VII siècle: dans le contexte socioculturel de l’époque’, teoksessa Gauthier, Guy, *L’islam est-il soluble dans la République*. Panoramiques, No. 29, 1997

Mainittakoon tässä yhteydessä vielä lyhyesti siitä, miten islam suhtautuu toisten kirjan uskontojen (*ahl al-kitab*) edustajiin (*dhimmī*) islamin alueella. Dhimmeillä on perinteisesti ollut suojattu, mutta rajoitettu asema islamilaisissa maissa. He saavat harjoittaa omaa uskontoaan ja ylläpitää yhteisön sisäistä autonomiaa, mutta heidän pitää alistua islamin poliittiseen valtaan ja muun muassa verotukseen ja pukeutumissääntöihin. Monessa tämän päivän muslimimaassa ei voida puhua uskonnonvapaudesta siinä mielessä kuin sen ihmisoikeutena ymmärrämme, mutta toisaalta on todettava, että historian saatossa muslimiyhteiskunnat ovat kohdelleet uskonnollisia vähemmistöjä ajoin huomattavasti paremmin kuin vaikkapa kristityt yhteiskunnat.³¹

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Merkittävä osa kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, että mikäli Suomen laki ja islamilainen laki ovat perheoikeudellisissa kysymyksissä ristiriitaisia, Suomessa asuvan muslimin pitäisi noudattaa islamilaista lakia. Merkittävä osa halusi Suomeen erillisen islamilaisen tuomioistuimen, johon muslimit voisivat viedä perheoikeudelliset kiistansa ratkaistavaksi. Uskontoaan harjoittamattomat muslimit olivat näistä kysymyksistä päinvastaista mieltä. Merkille pantavaa kuitenkin on se, että vaikka suoraan kysyttäessä islamilainen laki sai kyselyssä hienoisen enemmistön tuen, eivät lain yksittäisiä ristiriitakysymyksiä karsoittaneet vastaukset tukeneet islamilaisen lain kannatusta lähellekään tässä määrin. Mahdollisia selitysmalleja käsitellään yksityiskohtaisten vastausten jälkeen.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 45, 60 ja 61 (Suhtautuminen lakien ristiriitaan)

Kysymykseen siitä, kumpaa lakia Suomessa asuvan muslimin pitäisi noudattaa, mikäli Suomen laki ja islamilainen lainsäädäntö on ristiriidassa, vastasi neljää haastateltua lukuun ottamatta kaikki, siis 71 vastaajaa. Kaikista vastaajista vähän yli puolet, 51 prosenttia, oli sitä mieltä, että ristiriitatilanteessa Suomessa asuvan muslimin täytyisi noudattaa islamilaista lakia. 38 prosenttia oli sitä mieltä, että pitäisi noudattaa Suomen lakia. Vastaukset olivat samansuuntaiset sekä miehillä että naisilla. Miehistä 54 prosenttia ja naisista vastaavasti 49 prosenttia oli sitä mieltä, että ristiriitatilanteessa pitäisi noudattaa islamilaista lakia. 33 prosenttia miehistä ja neljäkymmentä prosenttia naisista puolestaan kannatti Suomen lakia. 13 prosenttia miehistä ja 11 prosenttia naisista ei osannut sanoa, kumpaa lakia ristiriitatilanteessa pitäisi noudattaa.

Kuten jo aiemmin mainittiin, ne vastaajat, jotka eivät harjoita uskontoaan, olivat yhtä lukuun ottamatta sitä mieltä, että Suomessa asuvan muslimin pitää ristiriitatilanteessa noudattaa Suomen lakia. Uskontoaan harjoittavista 63 prosenttia oli islamilaisen lain noudat-

³¹ ALWALL, JONAS, *Muslim Rights and Plights: The Religious Liberty Situation of a Minority in Sweden*. Lund: Lund University Press 1998.

tamisen kannalla, ja 26 prosenttia Suomen lain noudattamisen kannalla. 11 prosenttia ei osannut sanoa, kumpaa lakia tällöin pitäisi noudattaa.

Edelliseen teemaan liittyi kiinteästi väite: ”Suomessa pitäisi olla erillinen islamilainen tuomioistuin, jossa käsitellään muslimeiden perhekysymyksiä” ja sitä seurannut kysymys: ”Mikäli Suomessa olisi erillinen islamilainen perhetuomioistuin, veisitkö asiaksi sinne ratkaistavaksi?” Myös nämä kysymykset jakoivat vastaajat vahvasti.

Kolmannes vastaajista oli vahvasti sitä mieltä, että Suomessa pitäisi olla erillinen islamilainen tuomioistuin, jossa käsiteltäisiin muslimeiden perhekysymyksiä ja yhteenlaskettu kannatus oli yli viisikymmentä prosenttia. Vahvasti eri mieltä oli 15 prosenttia ja eri mieltä 15 prosenttia. Epävarmoja oli 16 prosenttia.

Mikäli Suomessa olisi islamilainen tuomioistuin, 59 prosenttia vastaajista olisi valmis viemään sinne perheriitansa ratkaistavaksi mieluummin kuin suomalaisen tuomioistuimeen. Vajaa kolmannes eli 28 prosenttia ei veisi perheriitansa islamilaiseen tuomioistuimeen, ja 12 prosenttia oli epävarmoja.

Uskontoaan harjoittamattomista vastaajista kukaan ei kannattanut erillistä islamilaista perhetuomioistuinta, eikä siten veisi sinne asioitaan käsiteltäväksi. Uskontoaan harjoittavista vastaajista 67 prosenttia kannatti erillisen islamilaisen perhetuomioistuimen perustamista, 12 prosenttia vastusti ja kaksikymmentä prosenttia oli epävarmoja. Osa ilmeisesti näistä epävarmoista oli kuitenkin valmis viemään asiansa käsiteltäväksi tällaiseen tuomioistuimeen, mikäli sellainen Suomessa olisi, sillä tämän kysymyksen osalta myönteisen vastauksen antoi 75 prosenttia, ja vastaavasti epävarmojen osuus laski alla 14 prosenttiin.

Edellä jo viitattiin siihen, että osa niistä, jotka olivat sitä mieltä, että Suomessa asuvan muslimin pitäisi ristiriitatilanteessa noudattaa islamilaista lakia, vastasivat sisältökysymyksissä toisin kuin tuo vastaus olisi antanut olettaa. Tässä kohdin esitetään muutama keskeisin ristiriitainen vastaus.

Väittämään ”Miehellä ja naisella pitäisi olla samanlainen oikeus avioeroon” vain 11 prosenttia oli islamilaisen lain yleisen tulkinnan kannalla, jonka mukaan avioeroon oikeuttavat perusteet ovat miehille ja naisille erilaiset. Heistä uskontoaan harjoittavia oli jonkin verran enemmän kuin uskontoaan ei harjoittavia. Peräti 86 prosenttia vastaajista oli sillä – Suomen lain mukaisella – kannalla, että miehillä ja naisilla pitää olla yhtäläinen oikeus avioeroon (vahvasti samaa mieltä ja samaa mieltä). Kuusi prosenttia vastaajista ei osannut sanoa kantaansa. Oletetusti ne, jotka olivat sitä mieltä, että ristiriitatilanteessa pitää noudattaa Suomen lakia, olivat miltei yksimielisesti (93 %) samaa mieltä väittämän kanssa, että miehillä ja naisilla tuli olla yhtäläinen oikeus avioeroon. Huomionarvoista on kuitenkin nimenomaan se, että uskontoaan harjoittavista yli kahdeksankymmentä prosenttia oli yhtäläisen avioero-oikeuden kannalla.

Väitteen ”Mielestäni on hyväksyttävää, että miehellä on useita vaimoja” vastaukset hajaantuivat myös uskontoaan harjoittavien parissa vahvasti. 58 prosenttia oli kielteisellä

kannalla (vahvasti eri mieltä 30,5 %, eri mieltä 27,1 %). Sallivalla kannalla oli 36 prosenttia ja epävarmoja oli seitsemän prosenttia. Uskontaan harjoittamattomista 77 prosenttia oli kielteisellä ja 16 prosenttia sallivalla kannalla.

Moniavioisuuden osalta esitettiin myös väittämä ”Moniavioisuus (miehellä useita vaimoja) hyväksytään Koraanissa”, koska ennalta tiedettiin, että tämän kysymyksen osalta on olemassa teologisia tulkintaeroja. Tältä osin tulos olikin mielenkiintoinen. Uskontaan harjoittavista vastaajista samaa mieltä väittämän kanssa oli 76 prosenttia, eri mieltä oli kuitenkin 16 prosenttia ja epävarmoja yhdeksän prosenttia. Uskontaan harjoittamattomien keskuudessa väittämän hyväksyi 62 prosenttia, sen kanssa eri mieltä oli 23 prosenttia ja epävarmoja oli 15 prosenttia. Vastaajista viisi ei merkinnyt kantaansa lainkaan.

Vaikka 76 prosenttia uskontaan harjoittavista vastaajista oli sitä mieltä, että moniavioisuus hyväksytään Koraanissa, vain 45 prosenttia heistä oli sitä mieltä, että se pitäisi hyväksyä Suomessa. Uskontaan harjoittamattomista vain kahdeksan prosenttia sallisi moniavioisuuden muslimeille Suomessa. Kummassakin ryhmässä epävarmojen osuus oli melko suuri 18 prosenttia ja 15 prosenttia. Mielenkiintoista on myös se, että 38 prosenttia vastaajista tiesi Suomessa miehiä, joilla on monta vaimoa, 36 prosenttia vastaajista ei tiennyt ketään. Moniavioisten miesten lukumäärää tästä vastauksesta on kuitenkin vaikea laskea, sillä on mahdollista, että vastaajat tai osa heistä tunsivat yhden ja kenties saman Suomessa asuvan miehen, jolla on monta vaimoa. Muutaman vastaukseen oli tosin kirjoitettu lisäkommentiksi: ”*Tunnen useita*”.

Väittämän ”Perintö pitäisi jakaa tasaisesti kaikkien vainajan lasten kanssa” kanssa yhtä mieltä uskontaan harjoittavista oli tasan puolet vastaajista. Uskontaan harjoittamattomista tätä mieltä olivat kaikki vastaajat. Erisuuruisten perintöosuuksien kannalla oli uskontaan harjoittavista 41 prosenttia ja yhdeksän prosenttia ei osannut sanoa kantaansa. Tämän kysymyksen osalta on syytä muistuttaa islamilaisen lain sisällöstä, jonka mukaan naisen elatusvelvollisuus on aina perheen miespuolisilla henkilöillä: isällä, puolisoilla, veljillä tai serkuilla. Islamilaisen lain näkökulmasta poikia suosivat perimysmääräykset ovat siten loogisia, perintö ei tule miespuolisen perillisen omaan käyttöön vaan myös perheen naisten hyödyksi. Naisilla ei ole elatusvelvollisuutta edes lapsiinsa nähden, joten hän voi periaatteessa pitää perintönsä kokonaan itsellään ja vaikka tuhata sen turhuuksiin. Tätä taustaa vasten muslimi ei välttämättä miellä kysymyksen asettelua samoin kuin suomalainen. Muslimin näkökulmasta miehiä suosiva perinnönjako ei ole välttämättä eriarvoinen. Kokonaan toinen asia on toki, miten elävässä elämässä perinnöt jaetaan ja toisaalta miten elatusvelvollisuus toteutetaan – erityisesti silloin kun eletään Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa, jossa naisten työssäkäynti on tavallista.

Tämä edellä kuvattu hajonta ja ristiriita niiden vastaajien parissa, jotka olivat sitä mieltä, että Suomessa asuvan muslimin pitää ristiriitatilanteessa noudattaa islamilaista lakia, oli haastattelun ehkä merkityksellisin ja mielenkiintoisin tulos. Vähintäänkin tulos oli kyselytekijöille yllättävä, eikä siihen siten ollut osattu kysymyksiä laadittaessa varautua millään selittävillä kysymyksillä. Tulosta on jälkikäteen pohdittu useiden muslimien kanssa, ja niiden keskustelujen pohjalta voidaan arvioida ainakin joitain selittäviä tekijöitä, joita on esitetty myöhemmin.

E. Mahdollisia selitysmalleja ristiriitaisille vastauksille

Mistä epäsymmetria periaatekysymyksiin ja sisältökysymyksiin annettujen vastausten välillä kertoo? Miksi niin monet vastaajat ilmoittivat pitävänsä islamilaista lakia hierarkisesti Suomen lakia korkeammalla perheoikeudellisissa kysymyksissä? Miksi niin monet toivoivat Suomeen islamilaista perhetuomioistuinta ja ilmoittivat olevansa valmiit vieämään omat asiansa sinne ratkaistaviksi, kun kuitenkin samaan aikaan he yhdessä tai useammassa sisältökysymyksessä valitsivat Suomen lain mukaisen vaihtoehdon?

Kyselyn tulos oli tältä osin yllättävä, eikä haastattelua laadittaessa siten osattu suunnitella kysymyksiä, jotka olisivat selvittäneet asiaa. Syitä voinee olla useampia. Yksi vaihtoehto on se, että islamilaisen lain tuntemus on melko heikkoa joidenkin (ehkä merkittävänkin osan) Suomessa asuvien muslimien keskuudessa. Tätä näkemystä puoltaa ainakin jossain määrin se, että vastausten valossa vaikutti siltä, että tältä osin oli olemassa lähtömaakohtaisia eroja. Tähän tulokseen pitää kuitenkin suhtautua erittäin varauksella, sillä kuten aiemmin on jo kerrottu, aineiston pienuus ei salli varmojen johtopäätösten tekoa. Tulos kuitenkin tukee sellaisia muita tiedossa olevia seikkoja eri maissa toteutettavasta islamilaisen lain opetuksesta, että rohkenen tässä niitä esittää jatkoselvitysten ja pohdinnan pohjaksi.

Esimerkiksi iranilaisten vastaajien keskuudessa ristiriitaisia vastauksia oli vähemmän, tai jos ja kun niitä oli, niin vastaaja oli usein kommentoinut islamilaisen lain sisältöä yksityiskohtaisesti vastauksen viereen. Näistä kommenteista kävi ilmi, että islamilaisen lain tuntemus on hyvä, tulkintavaihtoehtoja osattiin punnita ja joissain tapauksessa vastaaja ilmoitti tietoisesti olevansa eri mieltä.

Tätä voi selittää se, että Iranin islamilaisen tasavallan perustamisen jälkeen vuodesta 1979 lähtien Iranissa on ollut kattavaa islamin opetusta ja islamilaista perhelakia on noudatettu (joskaan lain soveltaminen ei ole niin ”ankaraa” kuin länsimaaisessa mediassa usein esitetään). Koska opetus on ollut pakollista, on suhtautuminen siihen luonnollisesti vaihtelevaa, mutta on oletettavaa että tämä laaja islamilaisen lain opetus yhdistettynä muutenkin suhteellisen korkeaan koulutustasoon on tuottanut myös Suomeen iranilaislähtöisiä muslimeita, joilla on varsin hyvä tietotaso islamilaisesta laista. Osa heistä on jättänyt kotimaansa syistä, jotka ainakin osin liittyvät valtion harjoittamaan uskonnolliseen politiikkaan ja jotka siten ovat ehkä joitain muita ryhmiä valmiimpia suhtautumaan kriittisesti islamilaisen lain sisältöön siitä huolimatta, ettei tällaista omavaltaista tulkintaoikeutta heidän kotimaassaan tai shiia-traditiossa lähtökohtaisesti pidetä hyväksyttävänä. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että he suhtautuisivat uskontoon kielteisesti. Ainakin osa on syvällisesti uskonnollisia, mutta hyvin maltillisia mielipiteissään, korostaen vahvasti henkilökohtaista Jumala-suhdetta.

Somalialaisten vastauksissa periaate/sisältö-ristiriita sen sijaan näytti olevan tavallista, tai vähintäänkin vastaajat olivat usein epävarmoja vastauksestaan (valitsivat vaihtoehdon ”en tiedä”). Tätä selittää se, että toisin kuin iranilaiset, Suomeen saapuneet somalialaiset lähtivät erittäin vapaamielisestä, jopa maallistuneesta islamilaisesta valtiosta. Islamilaisen lain opetus Somaliassa ei haastattelemieni somalialaisten mukaan ollut systemaattista, ja

enemminkin voisi luonnehtia, että se oli vähäistä, jopa olematonta. Uskontoon sekoittui vahvasti paikalliskulttuuri, eivätkä monet Suomessa asuvat somalit olleet ennen tänne tuloaan edes kovin tietoisia uskontoon liittyvistä kysymyksistä. On mahdollista, että Suomeen muuton jälkeen uskonto on saanut heidän elämässään vahvan jalansijan uuden identiteetin muodostamisen yhteydessä. Vahva uskonnollinen identiteetti ei kuitenkaan välttämättä korreloi hyvän islamilaisen lain tuntemuksen kanssa.

Näiden, ehkä hatarienkin näkemysten pohjalta, on siis mahdollista, että epäloogiselta vaikuttava vastaustapa kertoo tiedon puutteesta ja oman uskonnon heikosta tuntemuksesta. Luullaan, että islamilainen perheoikeus on jotain muuta, kuin se oikeasti on.

Toinen mahdollinen selitys on se, että ristiriita periaate- ja sisältövastausten välillä kertoo siitä, että islamilaisen lain sisältö kyllä tunnetaan, mutta itse ollaan valmiita olemaan sen kanssa erimielisiä. Tätä omaa tulkintaa ei kuitenkaan mielletä niin merkittäväksi, että johtopäätöksenä olisi ”en harjoita uskontoa” tai jopa islamin hylkääminen (tätä vaihtoehtoaan ei kysytty, mutta suullisesti se tuli joidenkin vastaajien osalta esille).

Ottaen huomioon sen, että maailman noin viidessäkymmenessä muslimivaltiossa sovellettava perheoikeus on monenkirjavaa, eikä suinkaan yhtenäistä, yhden islamilaisen lain soveltamista, eivät ristiriitaiset käsitykset lain sisällöstä ole sittenkään välttämättä yllätyks.³² Lisäksi monissa muslimimaissa on suuri ero kaupunkien ja maaseudun välillä siten, ettei keskushallinnon valta ulota syrjäisemmille alueille. Islamilaiseen lakiin sekoittuu heimotavat, jotka mielletään islamilaisiksi.

Kolmantena selityksenä voi olla eräänlaisen ”euroislamilaisen” ajattelutavan omaksuminen: halutaan olla ja ollaan muslimeita, mutta ollaan valmiita omaksumaan myös asenteita ja käytäntöjä uudesta asuinmaasta. Käsitteen eurooppalainen islam tai euroislam isänä on yleisesti pidetty Tariq Ramadania, joka vaatii kirjassaan *To Be a European Muslim* muslimien osallistuvan Euroopan sosiaaliseen ja kulttuuriseen elämään ja ankkuroimaan islamin periaatteet tämän päivän eurooppalaiseen todellisuuteen.

Neljäntenä selityksenä voi olla Suomen valtiosuvereniteetin hyväksyminen. Profeetta Mohammedin kehoitus elää sopuisasti vieraan vallan alaisuudessa ja toisaalta lieventävät ohjeet niitä tilanteita varten, jolloin islamin opetusten noudattaminen ei ole mahdollista, ovat ehkä johtaneet osan vastaajista ”tyytymään” epätäydellisen islamin noudattamiseen.

Viidentenä selittävänä tekijänä voi olla myös Suomen lain heikko tuntemus. Pakolaisina maahan muuttavat saavat vain vähäisessä määrin opetusta Suomen yhteiskuntajärjestelmän rakenteista, työn tai avioliiton vuoksi Suomeen muuttaneet muslimit eivät saa lainkaan tällaista opastusta. Tietojen hankkiminen Suomen perhelainsäädännöstä on valtaosin maahanmuuttajan oman aktiivisuuden varassa ja ottaen huomioon kuinka vaikeasta asiasta on kyse, jäänee usein sen varaan, että tietoa hankitaan vasta kun/jos sitä välttämättä tarvitaan.

³² Abdullahi An’Naim johdolla Emoryn yliopistossa Yhdysvalloissa tehdyssä laajassa tutkimushankkeessa on koottu yhteen muslimimaiden erilaiset perhelainsäädännöt ja käytännöt.

Lopuksi ristiriita saattaa myös osaltaan selittyä sillä, että kysymykset olivat monille vastaajille vaikeita. Kommenteista kävi ilmi, ettei näin yksityiskohtaista pohdintaa omista asenteista ja valinnoista oltu välttämättä tehty. Jossain kommenteissa kiitettiin kyselyn tekijöitä siitä, että kyselyn kautta nostettiin esille kysymyksiä, joita ei oltu aiemmin tultu ajatelleeksi. Joku kommentoi sitä, että tiedon tarve muslimien keskuudessa näistä kysymyksistä oli suuri.

Muistutettakoon lukijaa siitä, ettei tämän kyselyn vastauksia voida pitää varmasti kaikkien Suomessa asuvien muslimien keskivertomielipiteenä, eikä tästä myöskään voida tehdä sellaista johtopäätöstä, että Suomessa asuvat muslimit suhtautuisivat suomalaiseen lainsäädäntöön yleisesti ottaen nihkeästi tai eivät noudattaisi sitä. On syytä pitää mielessä, että kysely koski vain yhtä oikeuden aluetta, perheoikeudellisia kysymyksiä. Vaikka islamilainen laki ja erillinen islamilainen tuomioistuin saivatkin merkittävää periaatteellista kannatusta, ei tämä välttämättä tarkoita sitä, että niitä kannattavat muslimit todellisuudessa olisivat valmiita rikkomaan Suomen lakia noudattaakseen kyselyssä ilmaisemaansa mielipidettä.

8. AVOLIITTO

A. Suomen lain kannalta

Avoliittoa ei mainita avioliittolaissa. Ylipäätään Suomen laissa avoliittoon viitataan vain harvoin³³. Avioliiton omaiseen suhteeseen viitataan sekä laeissa, viranomaisten ohjeissa ja erinäisissä lomakkeissa useinkin, mutta missään ei täsmällisesti määritetä, mitä ”avioliitonomaisilla olosuhteilla” tarkoitetaan. Juridisessa mielessä avoliitto on siis varsin epäselvä käsite, mutta selvää on se, että lainsäätäjä on tunnistanut tässä mielessä sosiaalisen todellisuuden ja sen hyväksynyt. Avoliittoon mahdollisesti liittyvät lasten isyys, huolto ja elatus, perinnönjako, taloudelliset sitoumukset ja asuinkumppaneiden taloudelliset suhteet käsitellään eri tavoin kuin keskenään avioliiton solmineiden henkilöiden osalta.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilainen laki ei tunnista avoliittoa eikä sitä pidetä yleisesti ottaen muslimien parissa hyväksyttävänä. Sukupuolisuhteet ovat sallittuja vain avioliitossa.

³³ Työttömyysturvalaissa (30.12.2002/1290) ja Laissa julkisesta työvoimapalvelusta (30.12.2002/1295 ja 7.5.2004/364). Ensin mainitussa: ”...jos mies ja nainen, jotka eivät ole keskenään avioliitossa, elävät jatkuvasti avoliitossa eli yhteisessä taloudessa ja muutoinkin avioliitonomaisissa olosuhteissa, heihin sovelletaan, mitä laissa säädetään puolisoista”. Jälkimmäisessä: ”avoliitosta ... on voimassa, mitä työttömyys-etuuksista säädetään työttömyysturvalaissa...”.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 47 (Suhtautuminen avioliittoon)

Väite 47 kuului: ”Mielestäni on hyväksyttävää, että mies ja nainen asuvat yhdessä ilman avioliittoa”. Miltei puolet vastaajista oli väitteen kanssa vahvasti eri mieltä, jonka lisäksi eri mieltä oli 21 prosenttia. Epävarmoja oli miltei kymmenen prosenttia, vahvasti samaa mieltä 17 prosenttia ja samaa mieltä kolme prosenttia.

9. YKSIN ASUMINEN ENNEN AVIOLIITTOA

A. Suomen lain kannalta

Suomen laki lähtee siitä, että täysi-ikäiset (18-vuotiaat) saavat vapaasti päättää itseään koskevista asioista, mukaan lukien päätös asumismuodosta. Jo tätä aiemmin lapsen mielipiteet tulee ottaa huomioon hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilainen laki ei kiellä yksinasumista ennen avioliittoa. Mikäli henkilö ei riko islamilaista lakia, on niin nuoren pojan kuin tytönkin mahdollista asua yksin. Yksinasumista ei kuitenkaan suositella juuri siitä syystä, että yksin asuessaan henkilön katsotaan olevan altis houkutuksille, jotka voivat johtaa islamilaisen lain rikkomiseen. Islamilainen laki myös kehottaa ihmisiä solmimaan avioliiton. Käytännössä tämän päivän musliminuoret saattavat asua yksin ennen avioliittoa erityisesti opiskelujen vuoksi, muttei kuitenkaan läheskään siinä mittakaavassa kuin Pohjoismaissa.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 49 ja 50 (Yksinasuminen ennen avioliittoa)

Vastaajien mielipiteet jakautuivat jonkin verran sen suhteen, miten he suhtautuivat tyttöjen ja poikien yksinasumiseen ennen naimisiin menoa. Ehdoton enemmistö, kahdeksankymmentä prosenttia, hyväksyi nuoren naimattoman miehen yksinasumisen, kun nuoren tytön osalta yksinasumista piti hyväksyttävänä vain 61 prosenttia vastaajista. Epävarmoja oli kummassakin kysymyksessä noin 15 prosenttia, joten naimattomien tyttöjen yksinasumista vastusti kaksikymmentä, kun taas naimattomien poikien yksinasumista vastusti neljä prosenttia.

10. NEITSYYS

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolaissa ei määritellä seksuaalista koskemattomuutta edellytykseksi avioliitolle eikä sitä yleisesti enää yhteiskunnassamme odoteta.

B. Islamilaisen lain kannalta

Koska islamilainen laki sallii sukupuolisuhteet vain avioliitossa, edellytetään seksuaalista koskemattomuutta periaatteessa kaikilta ensimmäistä kertaa avioliiton solmivilta. Mikäli henkilö on syylistynyt haureuteen ja kärsinyt siitä seurauksen rangaistuksen, ei haureutta enää pidetä avioliiton esteenä.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 51, 52 ja 53 (Neitsyys)

Vähän alle puolet vastaajista (48 %) oli sitä mieltä, että pojan pitää olla neitsyt, kun hän menee naimisiin. Vastaava luku tyttöjen osalta oli 62 prosenttia. Poikien osalta 36 prosenttia oli päinvastaisella kannalla, tyttöjen osalta 25 prosenttia. Kannastaan epävarmoja oli poikien osalta 12 prosenttia vastaajista, tyttöjen osalta seitsemän prosenttia.

Lisäksi kysyttiin, oliko vastaajan mielipide neitsyydestä muuttunut Suomeen muuton jälkeen. Miltei puolet, 48 prosenttia, ei ollut muuttanut mielipidettään, 13 prosenttia oli näin tehnyt ja kymmenesosa ei osannut arvioida. Tähänkin mielipiteen liittymistä Suomeen muuton kanssa koskevaan kysymykseen jätti vastaamatta poikkeuksellisen moni vastaaja, 28 prosenttia.

11. MONIAVIOISUUS

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolain 6 §:n mukaan kukaan ei saa mennä avioliittoon, jos hänen aikaisempi avioliittonsa (tai rekisteröity parisuhde) on vielä voimassa.

B. Islamilaisen lain kannalta

Neljän vaimon ottaminen mainitaan Koraanissa (4:3).

Jos pelkäätte, ettette kykene olemaan oikeudenmukaisia orvoille, ottakaa niin monta vaimoa kuin haluatte, kaksi, kolme tai neljä, mutta jos pelkäätte, ettette osaa olla tasapuolisia vaimoillenne, ottakaa vain yksi vaimo tai orjattarianne. Näin te pysytte parhaiten kaidalla tiellä.

Kohta liittyy asiayhteydeltään orvoksi jääneiden tyttöjen kohteluun, mistä moniavioisuuden vastustajat islamin piirissä ovat huomauttaneet, samoin kuin siitä, että tasapuolinen kohtelu on tavalliselle ihmiselle mahdoton vaatimus, joten Koraanin perusteella moniavioisuus voidaan tulkita käytännössä kielletyksi. Tällainen tulkinta ei ole kuitenkaan yleisesti hyväksytty.

Moniavioisuutta esiintyy muslimimaissa vaihtelevasti. Tasapuolisuuden vaatimus yhdessä miehen elatusvelvollisuuden kanssa on merkinnyt sitä, ettei kaikilla muslimimiehillä ole ollut taloudellisia edellytyksiä moniavioisuuteen, jos siihen on ollut muutenkaan halua.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kyselyyn vastanneiden mielipiteet moniavioisuudesta jakaantuivat selkeästi. Vähemmistö, vajaa kolmasosa vastaajista piti moniavioisuutta hyväksyttävänä, yli puolet ei sitä hyväksynyt.

Ottaen huomioon, että moniavioisuus ei saanut laajaa kannatusta, olikin ehkä yllättävää, että 38 vastaajaa, yli puolet vastaajista, ilmoitti tuntevansa jonkun Suomessa asuvan muslimin, joka elää moniavioisessa suhteessa. Avioliittolain mukaan Suomessa voi olla vain yksi vaimo, mutta jos ja kun muut avioliitot solmitaan vain islamilaisittain, ei asia tule välttämättä esiin viranomaisjärjestelmässä. Jossain kommentissa tuli esille ajatus, että kysehän on samasta asiasta kuin niiden suomalaisten kohdalla, joilla on vaimon lisäksi tyttöystävä/tyttöystäviä.

Kyselystä ei käynyt ilmi tarkempaa tietoa siitä, miten moniavioisuus on vaikuttanut esimerkiksi lasten asemaan. Onko mies tunnustanut muista liitoista syntyneet lapset omikseen, miten huoltajuus on sovittu, toteutuvatko tapaamisoikeudet jne.? Arvailujen varaan jää tässä vaiheessa myös vaimojen taloudellinen asema, toisin sanoen, miten islamilaisen lain mukainen miehen elatusvelvollisuus tai Suomen lain mukainen aviopuolisoiden keskinäinen elatusvelvollisuus toteutuu. Myös se jää arvailujen varaan, mikä ylipäätään on ”toisten” vaimojen tietoisuus asemastaan Suomessa.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 54–57 (Suhtautuminen moniavioisuuteen)

Alle kymmenen prosenttia, yhteensä vain seitsemän vastaajaa, oli ensimmäisen väitteen, ”Mielestäni on hyväksyttävää, että miehellä on useita vaimoja”, kanssa vahvasti samaa mieltä. Samaa mieltä oli 21 prosenttia, mutta vahvasti eri mieltä oli neljäkymmentä prosenttia ja eri mieltä 21 prosenttia. Epävarmoja oli seitsemän prosenttia.

Monet miespuoliset vastaajat, jotka periaatekysymyksissä olivat islamilaisen lain kannalla, eivät olleet valmiita hyväksymään moniavioisuutta. Vastustus oli jopa niin jyrkkää, että kun seuraavassa kysymyksessä kysyttiin, onko moniavioisuus hyväksytty Koraanissa, monet vastaajat olivat sen väittämän kanssa yhtä mieltä, ja silti eivät sitä henkilökohtaisesti hyväksyneet. Olipa joku kirjoittanut tämän erilliseksi kommentiksikin: *”tiedän, että Koraani hyväksyy moniavioisuuden, mutta itse en sitä hyväksy”*. Ehkä oletetumpaa oli se, että naispuolisten vastaajien osalta moniavioisuuden hyväksyjä ei juuri ollut. Jotkut, jotka ilmoittivat hyväksyvänsä sen, lisäsivät kommenttina eräiden islamilaisen lain tulkintojen mukaan, että moniavioisuus on hyväksyttävää vain, mikäli mies kykenee kohtelemaan vaimojaan täysin tasapuolisesti. Vastauksissa todettiin, että koska tämä tasapuolisuus, joka oli profeetalle mahdollinen, ei ole ihmiselle mahdollista, ei moniavioisuus käytännössä tule kysymykseen.

Moniavioisuus kysymyksen osalta islamilaisen lain tulkinnat ja käytännöt muslimimaissa vaihtelevat. On muslimimaita, joissa miehen on sallittu avioitua rajoittamattomasti. Yleisempää tulkintaa edustaa kuitenkin se linja, että vaimojen lukumäärä on rajoitettu (yleisimmän tulkinnan mukaan neljään). Joissain maissa moniavioisuus on kuitenkin kokonaan kielletty. Tällöin on lähdetty siitä islamilaisen lain tulkinnasta, joka edellä mainittiin: tasapuolisuuden mahdottomuudesta.

Vastaajilta tiedusteltiin heidän näkemystään siitä, hyväksytäänkö moniavioisuus Koraanissa. Miltei viidennes oli sitä mieltä, ettei Koraani hyväksy moniavioisuutta, enemmistö (68 %) katsoi Koraanin sen hyväksyvän. Selvästi vähemmän oli kuitenkin niitä, joiden mielestä moniavioisuus pitäisi hyväksyä muslimeille Suomessa (35 %). 44 prosenttia oli kielteisellä kannalla, ja epävarmoja oli 16 prosenttia.

12. AVIOLIITTO MUSLIMIN JA EI-MUSLIMIN VÄLILLÄ

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolaki ei rajoita oikeutta avioitua uskonnollisen vakaumuksen perusteella. Tällainen rajausta ei ole mahdollista perusoikeusnäkökulmasta, sillä perustuslakimme kieltää syrjinnän uskonnollisella perusteella.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain mukaan musliminainen ei voi avioitua ei-muslimimiehen kanssa (perustuu *Al-Mumtahina* suuraan). Muslimimies voi avioitua ”kirjan kansaan” (juutalaiset ja kristityt) kuuluvan ei-musliminaisen kanssa, mutta hänen velvollisuutenaan on esitellä vaimolle islam ja olla hyvänä esimerkkinä (perustuu *Al-Maida* suuraan). Vaimon ei kuitenkaan tarvitse välttämättä kääntyä Islamiin.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 58 ja 59 (Avioliitto muslimin ja ei-muslimin välillä)

71 prosenttia vastaajista piti hyväksyttävänä sitä, että muslimimies avioituu ei-muslimin kanssa. Musliminaisen avioliittoa ei-muslimin kanssa piti hyväksyttävänä vain 28 prosenttia vastaajista. Epävarmoja oli naisten osalta kaksi kertaa enemmän kuin miesten osalta.

13. TALOUDELLISET SUHTEET

A. Suomen lain kannalta

Aviopuolisoiden taloudellisista suhteista säädetään avioliittolain 2–6 luvuissa. Alla esitellään vain muutamia kyselyyn liittyviä pääkohtia näistä säännöistä.

Suomen lain mukaan puolisoilla on yhteinen elatusvelvollisuus. Avioliittolain 46 §:n mukaan kummankin puolison pitää kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoiden elatukseen. Puolisoiden elatus käsittää puolisoiden yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen. Puolisolle suoritettavan elatusavun määrä ja sen suorittamistapa voidaan vahvistaa sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä tarvittaessa avioliiton aikana. Jos puolison katsotaan tarvitsevan elatusapua avioerossa, puoliset voivat joko sopia siitä keskenään kirjallisesti ja esittää sopimuksen sosiaalilautakunnan hyväksyttäväksi. Mikäli puoliset eivät pääse sopimukseen, tuomioistuin voi velvoittaa toisen puolison suorittamaan sitä kohtuullisen suuruisena.

Se omaisuus, mikä puolisoilla on avioliittoon mennessään, kuuluu hänelle edelleen myös avioliiton solmimisen jälkeen. Samoin sellainen omaisuus, jonka hän saa avioliiton aikana (Avioliittolaki 34 §). Aviopuolisilla on toistensa omaisuuteen avio-oikeus. Avioliiton aikana puolisoilla on velvollisuus hoitaa yhteistä omaisuutta (omaisuutta, johon toisella on avio-oikeus) huolellisesti. Avio-oikeuden nojalla omaisuus pääsääntöisesti jaetaan kahteen osaan aviopuolison kuollessa tai avioerossa. Kuolemantapauksessa kuolleen puolison omaisuusosuus jaetaan hänen perillisiin. Jäljelle jääneellä puolisoilla on kuitenkin

oikeus asua puolisoiden yhteisessä kodissa. Puolisot voivat solmia avioehtosopimuksen, jolla he sulkevat pois tai rajoittavat avio-oikeutta.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain mukaan perheen elatusvelvollisuus (*nafaqa*) on miehellä. Elatusvelvollisuus pitää sisällään ravinnon, vaatetuksen, asunnon, terveydenhoitokulut ja muut kulut, joiden katsotaan olevan islamilaisen lain mukaisia. Joidenkin islamilaisten juristien mukaan vaimo voi hakea avioeroa, ellei mies täytä tätä velvollisuutta (*mu'sir*). Vaimo voi kuitenkin menettää oikeuden vaatia elatusvelvollisuutta, mikäli hän ei itse täytä aviollisia velvollisuuksiaan ja hänen katsotaan olevan tottelematon (*náshiz*). Mikäli aviollisten velvollisuuksien laiminlyönti johtuu vaimon sairaudesta, ei vaimo menetä oikeuttaan elatukseen. Vaimolla ei ole velvollisuutta elättää avioliitossa sen enempää itseään, miestänsä kuin lapsiaanakaan, vaikka hänellä olisi tähän mahdollisuus perityn omaisuuden, lahjojen tai palkan kautta.

Omaisuus on erillistä avioliitosta huolimatta, elleivät puolisot nimenomaisesti sovi yhteisomistajuudesta. Vaimo voi hallita omaisuuttaan tahtomallaan tavalla, eikä hänen tarvitse käyttää sitä perheen tai itsensä elatukseen, kuten on jo aiemmin mainittu.

Avioerossa vaimolla on oikeus elatukseen pääsääntöisesti odotusajan (*iddat*) aikana, mikäli kyseessä on peruutettavissa oleva avioero ja eroa ei voida katsoa hänen syykseen. Jos kyseessä on peruuttamaton avioero, on vaimo pääsääntöisesti oikeutettu elatukseen määrätyn ajan, mikäli hän on raskaana.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kyselyyn vastanneiden mielipiteet jakautuivat selkeästi avioliiton taloudellisiin suhteisiin liittyvissä kysymyksissä. Elatusvelvollisuuden osalta eniten kannatusta sai Suomen lain mukainen ajatus siitä, että mies ja vaimo maksavat perheen kulut mahdollisuuksiensa mukaan yhdessä. Kun samaa kysymystä lähestyttiin ”velvollisuuksien” ja ”vaatimusten” kautta, olivat vastaajat varovaisempia: Hieman yli puolet vastaajista oli selkeästi islamilaisen lain kannalla koskien miehen elatusvelvollisuutta, mutta miltei kolmasosa aivan päinvastaista mieltä.

Omaisuden omistuksen suhteen puolet vastaajista oli sillä kannalla, ettei avioliiton pitäisi vaikuttaa asiaan. Puolet vastaajista oli sillä kannalla, että avioliitossa kaiken omaisuuden täytyisi olla yhteistä. Edelleen puolet vastaajista oli sitä mieltä, että avioerotilanteessa omaisuus pitää jakaa kahtia puolisoiden kesken. Avioerotilanteessa vaimolle maksettavaa elatusapua kannatti yli puolet vastaajista.

Yhteenvedon avoliiton aikaisista taloudellisista suhteista voitaneen näiden vastausten perusteella todeta, että mielipiteet hajaantuvat varsin vahvasti ja epävarmojen osuus oli suhteellisen suuri, kaikissa kysymyksissä (joissa oli vaihtoehtona ”en ole varma”). Uskontoaan harjoittavien ryhmä on taloudellisia suhteista koskevien kysymysten osalta enemmän hajallaan kuin uskontoaan harjoittamattomien ryhmä. Vaikuttaa siltä, että taloudelliset kysymykset olivat vastaajille erityisen vaikeita. Toisaalta suuret yhteiskunnalliset muutokset, erityisesti naisten koulutuksen ja työssäkäynnin merkitys, heijastuvat näihin kysymyksiin erityisen paljon. Myös Suomeen muutto, asettuminen yhteiskuntaan, jossa kahden palkansaajan perhe on normi, jossa muslimimahanmuuttajien työttömyys on suhteellisen korkea ja jossa sosiaaliturva ”paikkaa” tarvittaessa miehen elatusvelvollisuutta, ovat kaikki tekijöitä, jotka saattavat osaltaan vaikeuttaa avoliiton taloudellisiin kysymyksiin vastaamista.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 62–68 ja 70–71 (Taloudelliset suhteet)

Avoliiton varallisuusosoikeudellisia kysymyksiä selvitettiin pääasiassa haastattelun II osassa. Ensimmäisessä osassa oli kysytty tosin jo sitä, oliko ”miehellä oikeus vaatia vaimoa osallistumaan taloudellisen velvoitteiden hoitoon vaimon mahdollisuuksien mukaan”. 28 prosenttia vastaajista vastasi myöntävästi. Toisaalta kysyttiin, onko avoliitossa vaimolla oikeus ”vaatia miestänsä vastaamaan taloudellisesti kaikista perheen kustannuksista”. Myöntävästi tähän vastasi yli puolet vastaajista (56 %). Sinänsä sama kysymys muotoiltiin hieman toisin osiossa II; ”Miehen tulisi maksaa vaimon ja lasten kulut. Hieman alle puolet (47 %) vastaajista oli tätä mieltä, hieman yli puolet (51 %) ei hyväksynyt väitettä. Ehdotus siitä, että ”sen, jolla on enemmän rahaa, pitäisi maksaa perheen kulut”, sai kannatusta viidennekseltä (19 %) vastaajista. Väitettä ”miehen ja vaimon tulisi maksaa perheen kulut mahdollisuuksiensa mukaan yhdessä”, puolsi 73 prosenttia vastaajista. Vaikka ”yhteistä elatuskäytäntöä” puolsi näin kysyttyinä suurin osa vastaajista, ei seuraa väite, ”Jos vaimo on töissä ja mies työttömänä, vaimon tulisi maksaa perheen kulut”, silti saanut vastaavaa kannatusta, vaan alle puolet, 43 prosenttia vastaajista oli tällä kannalla, ja peräti 55 prosenttia väitettä vastaan. Seuraavaksi ehdotettiin, että ”perheen elatus tulee hoitaa jotenkin muuten”, ja pyydettiin vastaajia yksilöimään miten, mutta vain kaksi vastaajaa vastasi myöntävästi väitteeseen.

Omaisuuksien omistukseen liittyen esitettiin kaksi väitettä: ”Avoliiton ei tulisi mitenkään vaikuttaa miehen eikä naisen omaisuuden omistukseen” ja ”Avoliiton solmimisen jälkeen kaiken omaisuuden pitäisi olla yhteistä, riippumatta siitä, hankkiiko sen vaimo vai mies”. Ensimmäisen väitteen osalta vahvasti samaa mieltä oli 31 prosenttia vastaajista, samaa mieltä 21 prosenttia, näin ollen väitteelle myötämielisiä oli yhteensä 52 prosenttia. Eri mieltä väitteen kanssa oli 23 prosenttia ja vahvasti eri mieltä kolme prosenttia, epävarmoja oli 19 prosenttia. Toisen väitteen osalta vahvasti samaa mieltä oli 25 prosenttia ja samaa mieltä 33 prosenttia, siis yhteensä 58 prosenttia. Vahvasti eri mieltä oli kahdeksan prosenttia ja eri mieltä 19 prosenttia, yhteensä 28 prosenttia. Epävarmoja oli 13 prosenttia. Näin ollen siis yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, ettei avoliiton pitäisi vaikuttaa

omaisuuden omistukseen, ja toisaalta, että avioliiton solmimisen jälkeen kaiken omaisuuden pitäisi olla yhteistä riippumatta siitä, hankkiiko sen vaimo vai mies.

Avioeroon liittyen kysyttiin vielä taloudellisista suhteista kaksi kysymystä. Ensimmäisen väitteen ”Avioerossa perheen omaisuus pitäisi jakaa tasan miehen ja vaimon välillä” kanssa vahvasti samaa mieltä oli miltei puolet (47 %) vastaajista ja samaa mieltä viidenes (67 %) vastaajista. Vahvasti eri mieltä tai eri mieltä oli yhteensä 16 prosenttia vastaajista ja epävarmoja 16 prosenttia.

Lopuksi kysyttiin myös sitä, pitäisikö miehen ”maksaa ex-vaimolle elatusapua”. Elatusavun kannalla oli 59 prosenttia vastaajista, jotka jakautuivat melko tasaisesti ryhmiin samaa mieltä ja vahvasti samaa mieltä. Eri mieltä väitteen kanssa oli neljännes vastaajista ja epävarmoja (jälleen) noin 15 prosenttia.

Koulutuksella ei ollut merkitystä. Iällä ei ollut myöskään mainittavaa merkitystä paitsi ehkä väitteeseen siitä, että puolisoiden pitäisi kummankin osallistua mahdollisuuksiensa mukaan perheen elatukseen. Vanhin ikäryhmä, yli 41-vuotiaat, olivat yhtä vastaajaa lukuun ottamatta väitteen kanssa yhtä mieltä, kun sen kannatus kokonaisuudessaan oli 73 prosenttia vastaajista.

Sukupuolella oli merkitystä selvimmin kahden kysymyksen osalta. Ehdotus siitä, että jos ”vaimo on töissä ja mies työttömänä, vaimon tulisi maksaa perheen kulut”, sai kannatusta miehiltä jonkin verran enemmän kuin naisilta (52 % / 41 %). Avioeron jälkeen ex-vaimolle maksettavan elatusavun suhteen ero oli tätäkin selvempi: 74 prosenttia naisista oli sitä mieltä, että miehen pitäisi maksaa ex-vaimolle elatusapua, mutta vain 29 prosenttia miehistä oli samaa mieltä. Tältä osin myös epävarmojen miesten osuus oli huomattavan suuri, miltei 30 prosenttia. Muiden kysymysten osalta miehet ja naiset olivat varsin yksimielisiä, lähinnä mielipiteiden vahvuudet poikkesivat jonkin verran toisistaan.

Uskonnon harjoittamisella sen sijaan oli merkitystä taloudellisia suhteita koskevien vastausten osalta useissa kysymyksissä. Miehen ”täyttä elatusvastuuta” ei kannattanut yksikään niistä vastaajista, jotka eivät harjoittaneet uskontoaan. Uskontoaan harjoittavista sen sijaan kuusikymmentä prosenttia kannatti miehen elatusvastuuta, mutta neljäkymmentä prosenttia vastusti. Omaisuuden tasajako avioerotilanteessa sai uskontoaan harjoittamattomilta täyden tuen, kun taas uskontoaan harjoittavilta noin kuudenkymmenen prosentin tuen, muiden ollessa epävarmoja (20 %) tai eri mieltä (19 %). Uskontoaan harjoittamattomat kannattivat vahvasti myös avioeron jälkeistä elatusapua vaimolle (85 %), kun uskontoaan harjoittavien mielipiteet jakaantuivat siten, että hieman yli puolet (53 %) kannatti väitettä. Edelleen uskontoaan harjoittamattomat olivat vahvasti sitä mieltä, ettei avioliiton pitäisi vaikuttaa puolisoiden omaisuuden omistukseen (78 %), kun uskontoaan harjoittavista tätä mieltä oli hieman alle puolet (47 %). Kysymys avioliiton aikaisesta omaisuudesta sen sijaan yhdisti jonkin verran näitä kahta ryhmiä. Kummassakin ryhmässä reilusti puolet oli vahvasti samaa mieltä tai samaa mieltä. Joskin uskontoaan harjoittamattomissa oli selkeästi enemmän niitä, jotka olivat ehdotuksen kanssa vahvasti eri mieltä (23 %), Uskontoaan harjoittavissa heitä oli viisi prosenttia.

14. PERINNÖNJAKO

A. Suomen lain kannalta

Perintökaaren säännökset ovat sukupuolineutraaleja ja siten tyttö- ja poikalapset ovat tasa-arvoisessa asemassa keskenään. Siltä osin kuin jäämistöstä voidaan päättää testamentilla, voi perinnönjättäjä suosia testamentinsaajia tahtoessaan sukupuoleen perustuen.

B. Islamilaisen lain kannalta

Koraanissa (Naisten suura, *nisa'*, jakeet 11–13) on tarkat säädökset perintöoikeudesta. Perintöosat määräytyvät sukulaisuussuhteen perusteella siten, että pääsääntöisesti samassa sukulaisuussuhteessa olevat naiset saavat puolet miesten saamasta osuudesta. Tämä äkkiseltään hyvin epätasa-arvoiselta vaikuttava säännös pitää arvioida yhteydessä elatusvelvollisuuteen, joka on isillä, aviomiehillä ja eräissä tapauksissa muilla miessukulaisilla. Elatusvelvollisuutta koskevaa kysymystä on käsitelty useassa kohtaa tätä selvitystä.

Pääsääntöisesti perinnönjako suoritetaan siten, että puolison kuollessa ei suoriteta ositusta vaan vainajan velat maksetaan ensin vainajan omasta omaisuudesta, sen jälkeen (mikäli edesmennyt on mies) vaimo on oikeutettu morsiusrahan kuolemanvaraiseen osuuteen, erityisjälkisäädökset (testamentit) täytetään seuraavaksi ja lopulta jäljelle jäänyt omaisuus jaetaan Koraanin määrittelemien perintöosien mukaisesti vaimolle ja sukulaisille. Testamenttien tai juuri ennen kuolemaa (kuolemansairaana) tekemät lahjojen osuus ei saa pääsääntöisesti ylittää kolmasosan osaa vainajan omaisuudesta. Ylipäättään kuolemansairaana henkilön oikeustoimet eivät saisi vahingoittaa perillisten asemaa, ja esimerkiksi tällaisessa tilanteessa solmittu avioliitto voidaan katsoa tietyin edellytyksin pätemättömäksi.

Käytännössä perintöjärjestelyt vaihtelevat muslimimaissa ja muslimimaahanmuuttajien parissa riippuen aviopuolisoiden taloudellisista lähtökohdista, koulutustasosta jne. Perinnöstä voidaan määrätä testamentin tai muiden omaisuusjärjestelyjen kautta (esim. lahjoitukset) tytöt/naiset ja pojat/miehet voivat saada säännöstä huomattavasti tasapuolisemman kohtelun. Islamilaisen lain ei kuitenkaan voida katsoa suosittävän toisen sukupuolen suosimista, vaikka profeetta Muhammedin kerrotaan erään *hadithin* mukaan sanelleen, ”*Olkaa reiluja ja oikeudenmukaisia lahjoissanne, joita annatte lapsillenne. Jos minun täytyisi lahjaa antaessa suosia jompaakumpaa sukupuolta, suosisin tyttöjä enemmän kuin poikia*”³⁴.

³⁴ Imam Al-Bayhaqi (994-1066)

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 72 (Perinnönjako)

Tyttöjen ja poikien tasa-arvo perinnönjakotilanteessa sai erittäin laajan kannatuksen: yhtäläistä perintöoikeutta tuki yhteensä 59 prosenttia vastaajista (39 % vastaajista oli vahvasti samaa mieltä väitteen kanssa ja 20 % samaa mieltä). Vahvasti eri mieltä oli yhdeksän prosenttia ja eri mieltä 21 prosenttia vastaajista. Noin seitsemän prosenttia oli kannastaan epävarmoja.

Sukupuolten välillä on hieman eroja siten, että naiset olivat yhtäläisen perintöoikeuden kannalla jonkin verran useammin kuin miehet (63 % / 54 %). Erimielisiä oli kuitenkin yhtä paljon, kolmannes vastaajista, sillä miehet olivat naisia useammin kannastaan epävarmoja.

Uskontoaan harjoittamattomat olivat kaikki yhtäläisen perintöoikeuden kannalla, kun taas uskontoaan harjoittavat jakaantuivat kahteen miltei yhtä suureen ryhmään. Joskin mielipiteiden vahvuuden jakaantuivat siten, että vahvasti yksimielisiä yhtäläistä perintöoikeutta tukevan väitteen kannalla oli 26 prosenttia vastaajista, mutta vahvasti eri mieltä oli vain 12 prosenttia. Eri ikäryhmistä yhtäläinen perintöoikeus sai vahvimman kannatuksen kaikkein iäkkäimpien, 41–67-vuotiaiden joukossa.

15. AVIOERO

A. Suomen lain kannalta

Avioliittolain 5 luvun mukaan perheessä esiintyvät ristiriidat ja oikeudelliset asiat on pyrittävä ensi sijassa selvittämään asianosaisten välisissä neuvotteluissa ja ratkaisemaan sopimuksella. Perheasioiden sovittelijat antavat pyynnöstä apua ja tukea silloin, kun perheessä esiintyy ristiriitoja. Sovittelijan täytyy pyrkiä saamaan aikaan luottamuksellinen ja avoin keskustelu perheenjäsenten välillä ja hänen pitää erityisesti kiinnittää huomiota perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen. Perheasioiden sovittelusta huolehtivat kunnan sosiaalilautakunnat. Sovittelua voivat antaa lisäksi ne yhteisöt, yhtymät ja säätiöt sekä henkilöt, jotka ovat saaneet lääninhallituksen luvan tähän toimintaan.

Puolisoilla on oikeus saada avioero puolen vuoden harkinta-ajan jälkeen tai ilman harkinta-aikaa, mikäli he ovat asuneet erillään keskeytyksettä viimeiset kaksi vuotta (Avioliittolaki 25 §). Avioero saatetaan vireille tuomioistuimelle tehtävällä hakemuksella, joko yksin tai yhdessä. Mikäli toinen puolisoista tekee hakemuksen yksin, tuomioistuin antaa hakemuksen tiedoksi toiselle osapuolelle ja varaa tälle tilaisuuden tulla kuulluksi. Harkinta-aikana puolisoilla on mahdollisuus käyttää perheasioiden sovittelua. Mikäli toinen puolisoista tai molemmat puoliset haluavat avioeron harkinta-ajan kuluttua umpeen, täy-

tyy heidän hakea avioeroa tuomioistuimelta. Osapuolten ei tarvitse esittää tuomioistuimelle syytä avioeroon.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain säännökset avioerosta ovat monimutkaiset ja tulkintaeroja eri koulukuntien välillä esiintyy. Islamilaisen lain mukaan avioeroon tulisi turvautua vain ”viimeisenä keinona”. Aviopuolisoiden väliset erimielisyydet (*shíqáq*) tulisi lähtökohtaisesti sovittaa lähisukulaisten avustuksella. Avioerosäännökset ovat sukupuolisidonnaiset ja pääsääntöinä voidaan sanoa, että avioero on lähinnä miehen yksipuolinen oikeus ja muotomääräyksiltään yksinkertainen toimenpide, kun taas naisten kohdalla jo avioero-oikeus on erittäin rajattu ja prosessi monimutkainen – ellei toisin sovita. Selvää on, ettei kummankaan puolison tule pyrkiä avioeroon. Avioeroa pidetään sallituista teoista Allahille kaikkein vastenmielisimpänä.

Juridisesti avioeroja (*talaq*) on pääsääntöisesti kahta tyyppiä: peruutettavissa oleva avioero ja peruuttamaton avioero. Shiiamuslimit tunnistavat vain peruuttamattoman avioeron. Peruutettavissa oleva avioero tapahtuu joko siten, että aviomies lausuu sanan *talaq* yhden kerran, sitä seuraa odotusaika, jona aikana mies voi ”ottaa vaimonsa” uudelleen ilman uutta avioliittosopimusta ja siten ilman vaimon suostumusta. Vaimon takaisin ottaminen voi ilmetä monin tavoin (yhdyntä, ystävällinen kohtelu, nimenomainen *talaqin* peruuttaminen). Toinen vaihtoehto on se, että aviomies toistaa *talaqin* kolmen kuukautiskierron aikana kolme kertaa, jolloin avioero astuu voimaan kolmannella kerralla.

”Ja kun olette eronneet vaimostanne ja tämä on odottanut määrätyn aikansa, niin joko pitääkö hänet luonanne kunniallisesti tai antakaa hänen mennä sovinnossa. Älkää pidättäkö häntä väkivalloin eikä tehden vääryyttä, vaan muistakaa osaksenne tullutta Jumalan armoa”. (Koraani 2:234).

Miehen ei tarvitse esittää syytä avioerolle, riittää, että hän on täysi-ikäinen, mielenterveydeltään tasa-painoinen ja toimii vapaasta tahdostaan. Huomionarvoista on se, että avioliittosopimuksessa voidaan sopia, että vaimolla on oikeus yksipuoliseen avioeroon samoin kuin miehellä. Sopimus on muodoltaan eräänlainen valtuutus, ja se voidaan antaa myös myöhemmin avioliiton aikana. Mikäli avioliittosopimuksessa on sovittu, ettei aviomies saa ottaa toista vaimoa ilman ensimmäisen vaimon suostumusta, ja mikäli aviomies toimii vastoin sopimusta, voi vaimo erota miehestään yksipuolisesti.

Avioero voi päättyä myös eräistä syistä, jotka liittyvät esille tulleisiin esteellisyyksiin tai vakaviin aviollisten velvollisuuksien laiminlyöntiin. Tällöin kyseessä ei juridisesti ole *talaq* vaan *faskh*. Jälkimmäisessä on kyse siitä, ettei avioliitto ole täyttynyt tai ollut lainkaan pätevä.

Mikäli molemmat puolisot haluavat tai vähintäänkin suostuvat eroon, voidaan käyttää niin kutsuttua *Khul'*-eroa, joka on eräs tyyppi *talaq*-avioerosta. *Khul'*-ero perustuu Leh-

män suuraan (*baqara*), jonka mukaan puoliset, jotka pelkäävät etteivät avioliitossaan voida noudattaa Jumalan säädöksiä, voivat päättää avioliiton niin, että vaimo lunastaa itselleen vapauden osalla siitä, mitä on mieheltä saanut. Tässä tapauksessa nainen antaa miehelle avioeron vastineeksi aineellisen korvauksen (*'iwad*), joka voi olla morsiusrahaa, mutta mikä muu tahansa omaisuus tai myös velvoite (esim. lasten huoltoon liittyen) kelpaa. Korvauksen määrittely vaihtelee lakikoulukunnittain. *Khul'*-ero on peruuttamaton.

Nykyään hyväksytään melko laajasti myös *tafriq*-avioero, joka myönnetään tuomioistuimessa vaimon hakemuksesta. Olosuhteet ja syyt, jotka oikeuttavat avioeroon tällä tavoin, vaihtelevat. Naisen hakemuksen perusteena voi olla se, ettei mies täytä aviollisia velvollisuuksiaan. Avioeron oikeuttavia aviollisten velvollisuuksien laiminlyöntejä ovat: kykenemättömyys yhdyntään (impotenssi), elatusvelvollisuuden karkea laiminlyönti, aviomiehen vankilatuomio, aviomiehen aiheuton ja pitkäaikainen poissaolo kotoa tai aviomiehen vaimolle tuottava vamma (yleensä jatkuva ja/tai törkeä väkivalta vaimoa kohtaan). Myös mielisairaus on useimmiten pätevä syy avioeroon. Vaimon pitää kuitenkin vedota edellä mainittuihin syihin heti sellaisen ilmettyä, sillä uhalla, että hänen katsotaan hyväksyneen tilanteen ja siten menettäneen oikeutensa avioeroon kyseisellä perusteella.

Avioeroa seuraa kaikissa edellä mainituissa tapauksissa naiselle odotusaika, niin kutsuttu *iddat* (kolme kuukautiskiertoa tai kalenterista määritetty aika), jonka tarkoituksena on varmistaa, ettei nainen ole raskaana aviomiehelleen. Tämä on merkityksellistä mahdollisen lapsen isyyttä ja sitä seuraavia oikeusvaikutuksia ajatellen. Silloin kun kyseessä on peruutettavissa oleva avioero, pitää naisen viettää odotusaika perheen yhteisessä kodissa. Nainen voi avioitua uudelleen vasta, sen jälkeen kun riittävä aika on kulunut avioerosta ja raskauden mahdollisuus on siten poissuljettu. Sinänsä uudelleen avioitumista pidetään suotavana niin miehille kuin naisillekin.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet

Kyselyyn annettujen vastausten valossa vaikuttaa siltä, että avioeroon suhtaudutaan vakavasti, ja sille pitäisi vastaajien enemmistön mielestä olla hyväksyttävä syy. Selkeä enemmistö vastaajista, sekä miehistä että naisista, oli kuitenkin sukupuolten välisen tasa-arvon kannalla. Myös uskonnolliset vastaajat olivat vahvasti tätä mieltä.

D. Yksityiskohtaiset vastaukset kysymyksiin 78–81 (Avioero)

Avioeroon liittyviä kysymyksiä esitettiin vastaajille yhdeksän kappaletta. Niistä ensimmäinen oli yleinen väite: ”Avioero tulee sallia, mikäli puoliset eivät enää halua olla naimissa”. Enemmistö oli väitteen kanssa vahvasti samaa mieltä ja kaikkiaan samaa mieltä oli miltei yhdeksänkymmentä prosenttia vastaajista. Miehet ja naiset vastasivat miltei

identtisesti. Eroa ei ollut myöskään niiden välillä, jotka harjoittivat uskontoaan, ja niiden, jotka eivät harjoittaneet.

Seuraavassa väitteessä esitettiin, että ”Avioerolle tulee olla hyväksyttävä syy”. Väitteen kanssa samaa mieltä oli kaikkiaan 73 prosenttia vastaajista, eri mieltä 19 prosenttia vastaajista. Sukupuolten välillä oli jonkin verran eroa vastauksissa siten, että naiset olivat väitteen kanssa kaksi kertaa useammin eri mieltä kuin miehet. Uskonnon harjoittaminen erotti myös vastaajat selvästi: 87 prosenttia uskontoaan harjoittavista oli sitä mieltä, että avioerolle pitää olla hyväksyttävä syy, kun uskontoaan harjoittamattomista tätä mieltä oli vain 25 prosenttia.

Se, pitävätkö vastaajat islamilaisen lain mukaisia syitä pätevinä tai ainoina pätevinä perusteina, jää vielä epäselväksi. Ensimmäisen väitteen erittäin suuresta hyväksynnästä voitaisiin kuitenkin arvella, ettei ainakaan islamilaisen lain tiukan tulkinnan mukaisia avioeron syitä pidetä ainoina perusteltuina syinä.

Seuraava väite oli: ”Miehellä ja naisella pitäisi olla samanlainen oikeus avioeroon”. Vastaajista tämän väitteen kanssa vahvasti samaa mieltä oli kuitenkin miltei puolet (45 %), lisäksi samaa mieltä oli 37 prosenttia vastaajista, yhteensä siis 82 prosenttia vastaajista. Eri mieltä oli 11 prosenttia vastaajista, ja epävarmoja viisi prosenttia. Yksi jätti vastaa-

matta. Sukupuolten tasa-arvoa ja islamilaisen lain näkökulmasta siten naisen aseman parantamista kannattivat sekä miehet että naiset. Sukupuolten välinen ero tuli esille vastauksissa siten, että miehistä kukaan ei ollut epävarma, naisista epävarmoja oli sen sijaan kahdeksan prosenttia. Toisaalta ero tuli esille siinä, että vahvasti eri mieltä väitteen kanssa oli miehistä 13 prosenttia ja naisista neljä prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomista vahvasti samaa mieltä väitteen kanssa oli 85 prosenttia vastaajista ja yhteensä samaa mieltä 93 prosenttia. Uskontoaan harjoittavista yhtä mieltä väitteen kanssa oli myös huomattava enemmistö (82 %), mutta mielipiteen vahvuus jakaantui huomattavasti uskontoaan harjoittamattomia tasaisemmin.

Suhtautumista sukupuolten väliseen tasa-arvoon tiedusteltiin vielä kahdella lisäkysymyksellä, joissa sama kysymys asetettiin erikseen kumpaakin sukupuolta koskevaksi. Ensimmäinen näistä: ”Avioero tulee sallia muslimimiehelle, mikäli hän ei enää halua jatkaa avioliittoa” sai hyväksynnän 72 prosentilta vastaajista, eri mieltä oli 16 prosenttia ja epävarmoja 12 prosenttia. Vastaava väite naisen osalta sai hyväksynnän 73 prosentilta vastaajista, eri mieltä oli hieman useampi kuin miestä koskevan väitteen kanssa (19 %), ja epävarmoja puolestaan jonkin verran harvempi (8 %). Ikäryhmistä vanhimmat olivat väitteen kanssa selvästi nuorempia useammin kanssa samaa mieltä.

Mies- ja naisvastaajien vastaukset olivat tältä osin miltei identtiset. Uskontoaan harjoittamattomat olivat molempien väitteiden kannalla miltei yksimielisesti, uskontoaan harjoittavien enemmistö kannatti väitettä, mutta kummankin väitteen osalta noin viidennes oli eri mieltä.

Seuraavaksi kysyttiin, pitäisikö Suomessa asuvien muslimien sallia erota ainoastaan islamilaisen lain mukaan. Vastaukset tältä osin eivät ole ”linjassa” edellisten vastausten kanssa, sillä puolet vastaajista oli samaa mieltä väitteen kanssa, ja ”vain” reilu kolmannes eri mieltä. Miehet olivat naisia jonkin verran useammin väitteen kanssa samaa mieltä (59 % / 50 %). Uskontoaan harjoittamattomat olivat kaikki eri mieltä väitteen kanssa, uskontoaan harjoittavista viidennes oli eri mieltä ja peräti 66 prosenttia samaa mieltä. Tämän kysymyksen osalta ikäryhmät olivat siten eri linjoilla, että vanhemmat vastaajat (31–40 ja 41–67-vuotiaat) olivat selvästi nuorempia useammin väitteen kanssa eri mieltä.

Seuraavaan väitteen: ”Suomessa asuvien muslimien pitäisi sallia erota Suomen lain mukaan” kanssa samaa mieltä oli puolet vastaajista ja eri mieltä kolmannes. Epävarmoja oli 13 prosenttia. Myös tässä kysymyksessä naisten ja miesten näkemykset erosivat jonkun verran: 52 prosenttia naisista oli väitteen kanssa samaa mieltä, miehistä 46 prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomat olivat yksimielisesti väitteen kanssa vahvasti samaa mieltä. Uskontoaan harjoittavista 38 prosenttia oli samaa mieltä ja 45 prosenttia eri mieltä. Epävarmoja heistä oli 17 prosenttia. Ikäryhmistä vanhimmat olivat väitteen kanssa selvästi nuorempia useammin samaa mieltä.

Vastausten loogisesta ristiriidasta voidaan päätellä, että joko osa vastaajista ei ole ymmärtänyt tai lukenut väitteitä oikein tai he eivät ole mieltäneet Suomen lain ja islamilaisen lain sisällöllistä ristiriitaa avioeroon liittyvien säännösten osalta. Tosin sukupuolten tasearvoa koskevien kysymysten osalta vastausten ristiriitaisuutta on vaikea selittää, kysymykset kun olivat varsin selkeitä.

Kysymys numero 80 koski avioeron myöntämistä. Väite kuului: ”Suomessa toimivan imaamin pitäisi myöntää islamilainen avioero sen jälkeen, kun suomalainen tuomioistuin on myöntänyt sen muslimihakijalle, riippumatta eron syystä”. Väitteen kanssa samaa mieltä oli puolet vastaajista, eri mieltä 36 prosenttia ja epävarmoja 12 prosenttia. Vastauksiin on jonkin verran todennäköisesti vaikuttanut se, että väite on voitu ymmärtää siten, että imaamin myöntämä avioero olisi tarpeellinen tai välttämätön. Siten ne vastaajista, jotka eivät pidä islamia tärkeänä omassa elämässään, ovat saattaneet vastata olevansa eri mieltä. Kysymys oli siten muotoilultaan epäonnistunut, sillä oli tarkoituksena hakea vastaajien mielipidettä vain siihen, pitäisikö imaamien noudattaa avioeroa myöntäessään Suomen lakia vai islamilaista lakia, silloin kun nämä kaksi ovat ristiriidassa keskenään.

Mies- ja naisvastaajien ero tuli esille: naisista väitteen kanssa samaa mieltä oli yli puolet vastaajista (56 %), miehistä reilu kolmannes (39 %). Eri mieltä naista oli kolmekymmentä prosenttia, miehistä yli puolet eli 52 prosenttia. Uskontoaan harjoittavista hieman useampi oli väitteen kanssa samaa mieltä kuin eri miltä, epävarmoja oli 15 prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomista väitteen kanssa samaa mieltä oli ehdoton enemmistö (69 %) mutta 31 prosenttia oli vahvasti eri mieltä. Jälkimmäisten osalta edellä mainittu kysymyksen ”väärinymmärtäminen” selvittäisi loogisen ristiriidan. Iäkkäät vastaajat olivat nuorempia useammin väitteen kanssa samaa mieltä.

Seuraavaksi kysyttiin, kenen pitäisi myöntää avioero Suomessa asuvalle muslimille. Vaihtoehtoina olivat: suomalainen tuomari/viranomainen; islamilainen imaami tai sekä

suomalainen tuomari/viranomainen ja islamilainen imaami. Vastaajista 41 prosenttia oli viimeisen vaihtoehdon kannalla, 28 prosenttia oli sitä mieltä, että islamilaisen imaamin pitää myöntää avioero Suomessa asuvalle muslimille ja 23 prosenttia oli suomalaisen tuomarin/viranomaisen kannalla. Epävarmoja oli seitsemän prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomat olivat yksimielisesti vain suomalaisen tuomarin/viranomaisen kannalla, kun taas uskontoaan harjoittavista puolet kannatti molemmat kulttuurit ja lait yhdistävää kantaa, 36 prosenttia imaamia ja vain seitsemän prosenttia yksinomaan suomalaista viranomaista. Nämä seitsemän prosenttia kuuluivat kaikki kahteen vanhimpaan ikäryhmään (31–67 vuotta).

Joissain kommenteissa paheksuttiin sitä, että Suomessa avioero on liian helppo saada ja esitettiin, että avioliittoon ei täällä sitouduta.

16. LASTEN HUOLTAJUUS, ELATUSVELVOLLISUUS JA TAPAAMISOIKEUS AVIOEROSSA

A. Suomen lain kannalta

Lapsen huolto voi määräytyä lapsen syntymän aikaisen vanhempien suhteen perusteella, tuomioistuimen päätöksen tai vanhempien välisen sopimuksen perusteella. Lapsen huoltajuutta, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevista asioissa säädetään laissa lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361). Avioeron yhteydessä vanhemmat voivat sopia näistä kysymyksistä lain asettamissa rajoissa. Vanhempien ollessa erimielisiä tuomioistuimien antaa lakiin perustuvan ratkaisun. Tässä esitetään pääsäännöt lasten huoltajuudesta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta, vaikka muslimeille tehdyt kysymykset koskivatkin vain avioerotilannetta.

Suoraan syntymän perusteella molemmat vanhemmat ovat lapsen huoltajia, jos he lapsen syntyessä olivat avioliitossa keskenään. Jos äiti ei ollut avioliitossa, on hän yksin lapsensa huoltaja. Myös isyyden vahvistamisen jälkeen äiti pysyy lapsen yksinhuoltajana, elleivät vanhemmat sovi lapsen huollosta toisin tai tuomioistuin anna tarvittaessa päätöstä lapsen huollosta.

Tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti. Jos vanhemmat eivät asu yhdessä tuomioistuin voi päättää, että lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona. Lapsen huolto voidaan uskoa myös yksin toiselle vanhemmalle. Tuomioistuin voi myös päättää, että lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Pääsääntöisesti lapsella on oikeus tavata säännöllisesti sitä vanhempaa, jonka luona hän ei asu. Tarvittaessa tapaamiset järjestetään valvotusti ja niiden toteuttamiseen toisen vanhemman niitä vastustaessa voidaan antaa virka-apua poliisilta.

Tuomioistuim voi päättää lapsen huollosta myös siten, että lapsen huoltajuus on vanhempien ohella tai sijasta yhdellä tai useammalla henkilöllä, joka on antanut tähän suostumuksensa. Tuomioistuim voi uskoa lapsen huollon vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle vain, jos tähän on lapsen kannalta erittäin painavia syitä.

Lapsen vanhemmat voivat vaihtoehtoisesti keskenään kirjallisesti sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Sopimus vahvistetaan sosiaalilautakunnassa. Sopimuksen vahvistamisen edellytyksenä on vanhempien yksimielisyys asiassa. Jos vanhemmat ovat erimielisiä, huolto- ja tapaamisoikeus ratkaistaan riita-asiana käräjäoikeudessa. Sosiaalilautakunta kiinnittää huomiota lapsen etuun ja mahdollisiin lapsen omiin toivomuksiin, kun se harkitsee, voidaanko sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta vahvistaa.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain mukaan vanhemmuus syntyy avioliiton, tunnustamisen tai todistusaineiston perusteella. Lapsen synnyttänyt nainen on aina juridisesti lapsen äiti. Äidin aviomies on lapsen isä, jos avioliitto on täytetty (sukupuoliyhteys) ja lapsi syntyy vähintään 6 kuukautta avioliiton solmimisen jälkeen tai korkeintaan 270 vuorokautta aviomiehen kuoleman jälkeen. Jos lapsi syntyy näiden aikojen ulkopuolella, hänet katsotaan laittomaksi (tämä myöhemmin). Eron jälkeen syntyneen lapsen isä on äidin entinen aviomies, jos lapsi syntyy vuoden kuluessa erosta. Aviomies voi kiistää isyytensä lyhyen aikaa syntymän jälkeen, jolloin lapsen on todistettavasti oltava jonkun muun kuin aviomiehen. Islamilainen laki ei tunnista adoptiota, jossa lapsen ja adoptiovanhemman välille perustetaan juridisesti pätevä oikeussuhde ja adoptoitu lapsi saa oikeuksia suhteessa adoptiovanhempiin. Kielto perustuu ryhmien suuraan (ahzab).

Lapselle syntyy oikeuksia vanhempiaan, erityisesti isäänsä kohtaan jopa ennen syntymää (tietyn rajoituksen syntymätön lapsi voi olla perillinen, mikäli hänen isänsä kuolee ennen hänen syntymäänsä). Lapsella on oikeus huoltajuuteen isältään (wilaya), tämä pitää sisällään kasvatuksen, koulutuksen ja elatuksen. Äidiltään lapsi on oikeutettu huolenpitoon ja hoivaan (*hadana*), mikäli nämä velvollisuudet on äidille osoitettu, kuten yleensä avioliitossa on. Kun lapsi ei enää tarvitse hoitoa, mutta ei vielä ole saavuttanut täysi-ikäisyyttä, hän on oikeutettu kuitenkin välittämiseen. Käsitykset lakikoulukuntien välillä vaihtelevat siitä, kenelle huoltajuus periytyy äidin ollessa estynyt huolehtimaan lapsesta. Samoin vaihtelevat käsitykset siitä, minkä ikäisen lapsen osalta äidin velvollisuus lapsen hoitoon päättyy. Äidin hoidon voidaan katsoa päättyvän poikalapsen osalta jopa imetykseen, mutta yleisempää on, että sen katsotaan jatkuvan siihen saakka, kunnes lapsi on jossain määrin kykenevä huolehtimaan itsestään (syömisestä, pukeutumisesta, peseytymisestä). Avioeron jälkeen molemmilla vanhemmilla on oikeus tavata lasta, mutta äidillä joka ei enää hoida lastaan, ei ole oikeutta viedä lasta kotiin.

Käsitykset vaihtelevat myös isän elatusvastuun siirtämisestä. Mikäli isä ei kykene elättämään lasta, elatusvelvollisuus siirtyy pääsääntöisesti joko isästä seuraavalle sukulaiselle, tai äidille tai isän isälle tai isoisälle.

Yleisesti katsotaan, että äidillä on velvollisuus imettää lastaan. Koska äidillä (naisella ylipäätään) ei ole elatusvelvollisuutta, katsotaan, että hänellä on oikeus palkkaan imetyksen ajalta. Käytännössä tällä on vain harvoin merkitystä ja lähinnä tilanteissa, joissa pariskunta eroaa pian lapsen syntymän jälkeen. Tällöin aviomies voi palkata lapselle imettäjän, jos tämä pyytää pienempää korvausta kuin lapsen oma äiti.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymyksiin 82–84 (lasten huoltajuus, tapaamisoikeus ja elatus avioerossa)

Kysymyksessä numero 82 tiedusteltiin kenelle lapsen/lasten huoltajuus tulisi määrätä avioerotilanteessa. Vastausvaihtoehdot olivat: äidille, isälle, molemmille yhteisesti tai sille vanhemmista, joka kykenee paremmin huolehtimaan lapsesta. Kykenevyyttä ei mitenkään vastausvaihtoehdoissa määritelty.

Vaihtoehdoista viimeinen, se vanhempi joka kykenee paremmin huolehtimaan lapsesta, sai vastaajilta eniten kannatusta, lähes kolmannes (31 %) vastaajista oli tätä mieltä. Yhteishuoltajuutta kannatti viidennes (24 %), isää 13 prosenttia ja äitiä 11 prosenttia.

Miehet ja naiset vastasivat kysymykseen jokseenkin eri tavalla. Naisista 17 prosenttia piti äitiä parhaana vaihtoehtona, miehistä viisi prosenttia. Naisista 12 prosenttia piti isää parhaana vaihtoehtona, miehistä 25 prosenttia, naisista yhteishuoltajuutta piti parhaana vaihtoehtona 31 prosenttia, miehistä 25 prosenttia ja ”kykenevintä” vanhempaa piti parhaana naisista 33 prosenttia, miehistä 45 prosenttia. Uskontoaan harjoittavat kannattivat jonkin verran uskontoaan harjoittamattomia useammin joko äidin tai isän huoltajuutta kuin yhteishuoltajuutta tai ”kykenevämpää” vanhempaa.

Käytännössä kaikki vastaajat olivat yhtä mieltä seuraavan väitteen kanssa, joka kuului: ”Jos lapsi/lapset asuvat toisen vanhemman luona avioeron jälkeen, pitäisi myös toisella vanhemmalla olla oikeus tavata heitä säännöllisesti”. Yhtä ehdotonta kannatusta ei saanut ehdotus siitä, että ”Se vanhemmista, jonka luona lapsi/lapset eivät asu, pitäisi velvoittaa maksamaan toiselle vanhemmalle lasten kuluja”. Yhteensä 11 prosenttia vastaajista oli eri mieltä ja 16 prosenttia oli epävarmoja.

17. LASTEN FYYSINEN KURITUS

A. Suomen lain kannalta

Lapsen fyysinen kurittaminen on Suomen laissa kielletty. Ruumiillinen kuritus kiellettiin valtion kouluissa vuonna 1914. Vanhempien kuritusoikeus poistettiin ensin rikoslaista ja vuoden 1984 alussa ruumiillinen kuritus kiellettiin kokonaan. Laissa lapsen huollosta ja

tapaamisoikeudesta määritellään kasvatusta seuraavasti: ”Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.”

Lapseen kohdistuva väkivalta, myös ruumiillinen kuritus, ovat rikoslain mukaan pahoinpitelyä, tai törkeää pahoinpitelyä, mikäli siitä seuraa lapsen vammautuminen. Alle 15-vuotiaaseen lapseen kohdistunut pahoinpitely on julkisen syytteen alainen rikos. Tämä merkitsee sitä, että virallinen syyttäjä voi vaatia tekijän tuomitsemista rangaistukseen, vaikkei pahoinpitelyn uhri sitä vaatisikaan.

Edellä mainittuja lainsäädöksiä täydentää lastensuojelulain määräys, jonka mukaan jokaisella valtion, kunnan ja seurakunnan työntekijällä on velvollisuus ilmoittaa ilmeisessä lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta kunnan lastensuojeluun.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilainen laki ei anna yksiselitteistä lupaa, joskaan ei yksiselitteisesti kielläkään lasten kurittamisesta, joten hieman laajempi kuvaus islamilaisen lain suhteesta lapsiin on paikallaan.

Islamilainen laki korostaa monessa kohtaa sitä, että lasten tulee kunnioittaa vanhempia, erityisesti äitiä. Tunnetun *hadithin* mukaan mies tuli profeetta Muhammedin luo ja kysyi ketä hänen tulisi kohdella parhaiten. Profeetta vastasi ”äitiäsi”, mies kysyi, ”entä äidin jälkeen”, mutta vastaus oli sama ”äitiäsi”, mies kysyi edelleen, ”entä seuraavaksi”, mutta vastaus oli edelleen sama. Vasta neljännellä kerralla profeetta vastasi ”isääsi”.³⁵ Perimätiedon mukaan profeetta Muhammed piti kunnioituksen puutetta vanhempia kohtaan yhtenä suurimmista synneistä. Perimätiedon mukaan hän itse kohteli lapsia hellästi ja ymmärtäväisesti.

Arabian kielen sana *ta’dib* fyysinen kuritus tarkoittaa muslimilapsen hyvän moraalien (*adab*) varmistamista. Tätä ei nähdä vain vanhempien velvollisuutena vaan lapsen oikeutena, jolla varmistetaan, että hänet kasvatetaan islamin etiikan mukaan. Eräät islamilaisen lain lähteet sisältävät lasten kurittamiseen liittyviä ohjeita (esim. siitä, mihin kohtaan lasta ei saa lyödä, miten voimakas kuritus on sallittua, mistä asioista lasta ei tule kurittaa jne.)

Mikäli isän tai isoisan suorittama lapsen fyysinen kuritus johtaa lapsen fyysiseen vaurioitumiseen tai jopa kuolemaan, ei islamilaisten juristien mukaan pääsääntöisesti isään tule kohdistaa kostotoimenpiteitä teosta (*qisas*) ellei teko ole ollut tahallinen (*ghila*). Oikeusoppineet perustavat mielipiteensä useaan *hadíthiin*.

³⁵ Bukhari, Volume 8, Book 73, Number 2.

Yhteenvedon voitaneen todeta, että islamilaisen lain tärkein lähde, Koraani korostaa toisaalta sitä, että lasten tulee kunnioittaa vanhempia ja vanhempien tulee kohdella lapsia hyvin, joskaan Koraanissa ei nimenomaisesti kielletä lasten fyysistä kurittamista. Perimätieto ja islamilaisen oikeuden oppineet hyväksyvät lasten fyysisen kurittamisen, jonka tulisi rajoittua lievään voimankäyttöön harkituissa tilanteissa.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 85 (Fyysinen kuritus lastenkasvatuksessa)

Kysymys lasten fyysisestä rankaisemisesta otettiin kyselyyn lähinnä siksi, että usein kuulee vihjattavan tai jopa väitettävän, että muslimiperheissä lasten fyysinen kurittaminen olisi tavallista tai ainakin yleisempää kuin suomalaisperheissä. Asiaa tunnusteltiin kuitenkin yhden väitteen kautta. Väite kuului: ”Vanhemmat voivat käyttää fyysistä kuritusta (esimerkiksi lyömistä niin, että se sattuu) lastenkasvatuksessa. Kaikista vastaajia vahvasti eri mieltä oli 51 prosenttia vastaajista ja eri mieltä 25 prosenttia, yhteensä siis 76 prosenttia vastaajista. Vahvasti samaa mieltä väittämän kanssa oli vain yksi vastaaja (1,3 %), samaa mieltä 11 % vastaajista. Epävarmoja oli yhdeksän prosenttia.

Miehistä ja naisista vahvasti eri mieltä oli yhtä suuri osuus 52 prosenttia vastaajista. Eri mieltä olivat useammin naiset (30 % / 17 %), samaa mieltä useammin miehet (17 % / 8 %) ja tuo ainoa mainittu vahvasti samaa mieltä oleva oli mies. Epävarmoja naisia oli kymmenen prosenttia, miehiä yhdeksän prosenttia.

Ikäryhmistä väitteen kanssa eri mieltä olivat eniten 31–40 ja 41–67-vuotiaat. Uskontoaan harjoittamattomat olivat yksimielisesti väitteen kanssa vahvasti eri mieltä. Myös uskontoaan harjoittavista suurin ryhmä olivat väitteen kanssa vahvasti eri mieltä olevat (41 %), seuraavaksi eri mieltä olevat (41 %), sitten samaa mieltä olevat 14 prosenttia, epävarmat 12 prosenttia, ja ainoa vahvasti samaa mieltä ollut vastaaja.

18. SÄILÖTYN RINTAMAIKON ANTAMINEN MUSLIMIVANHEMPIEN VAUVALLE

A. Suomen lain kannalta

Suomen lain säännökset liittyen säilötyyn rintamaitoon liittyvät terveysturvallisuuteen. Säilötty äidinmaito toimitetaan sairaalan kautta. Äidinmaidon luovutuksen edellytyksenä on, että ettei luovuttaja tupakoi tai käytä alkoholia luovuttamisen aikana, ettei hän ole koskaan käyttänyt huumeita eikä hänellä ole sukupuolitautia tai lääkitystä vaativaa sairautta.

B. Islamilaisen lain kannalta

Suomalaiselle lukijalle kuriositeetilta tuntuva kysymys siitä, tulisiko säilöttyä rintamaitoa antaa muslimivanhempien vauvalle, mikäli tämän äidin oma rintamaito ei riitä vauvan ruokintaan, otettiin mukaan siksi, että islamilaisen lain mukaan rintaruokinta ja säilötyn äidinmaidon luovuttaminen muodostaa juridisen sukulaisuussuhteen maidon antajan ja vauvan välille. Näin ollen luovuttajan lapsi ei voi esimerkiksi avioitua luovutetun maidon saaneen tai tämän jälkeläisen kanssa.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 86 (Säilötyn rintamaidon antaminen muslimivanhempien vauvalle)

Väitteen ”Jos muslimiäidillä ei ole tarpeeksi rintamaitoa vauvalle, säilöttyä ihmismaitoa ei pitäisi antaa vauvalle” kanssa vastaajista samaa mieltä oli 23 prosenttia (vahvasti samaa mieltä oli 11 % ja samaa mieltä 12 %). Eri mieltä oli 39 prosenttia (vahvasti eri mieltä oli 28 %, eri mieltä 21 %). Epävarmoja oli neljännes vastaajista.

Kolmekymmentä prosenttia naisista oli sillä kannalla, ettei säilöttyä ihmismaitoa tule antaa, miehistä huomattavasti harvempi, yhteensä yhdeksän prosenttia oli tätä mieltä. Hienonen enemmistö sekä miehistä, että naisista oli eri mieltä tai vahvasti eri mieltä väitteen kanssa: naisista tasan puolet ja miehistä 52 prosenttia. Epävarmoja oli paljon: miehistä peräti 39 prosenttia ja naisistakin kaksikymmentä prosenttia.

Uskontoaan harjoittavista 14 prosenttia oli väitteen kanssa vahvasti samaa mieltä ja samaa mieltä oli 12 prosenttia. Epävarmoja oli 32 prosenttia, eri mieltä kaksikymmentä prosenttia ja vahvasti eri mieltä 22 prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomista vahvasti samaa mieltä ei ollut kukaan, samaa mieltä oli 15 prosenttia, eri mieltä 23 prosenttia ja vahvasti eri mieltä 62 prosenttia. Ikäryhmistä lievimmän kannan ottivat (jälleen kerran) vanhimmat vastaajat.

19. AVIOLIITON ULKOPUOLELLA SYNTYNYT LAPSI

A. Suomen lain kannalta

Suomen laki lähtee siitä, että lapsen oikeudet turvataan mahdollisimman tasapuolisesti riippumatta siitä, minkälaiseen perheeseen hän syntyy. Lapsella on esimerkiksi oikeus molempiin vanhempiinsa. Äiti on kuitenkin suoraan lain nojalla yksin lapsen huoltaja, jos äiti ei lapsen syntyessä ole avioliitossa. Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyyttä ei vahvisteta olettan perusteella, vaan joko lastenvalvojan luona tapahtuvan tunnustamisen tai erillisen tuomioistuimessa ajettavan isyyskanteen ja sitä seuraavien selvitysten

perusteella. Kannetta isyyden vahvistamiseksi voi ajaa joko lastenvalvoja äidin suostumuksella, isä tai lapsi itse.

Isyyden vahvistamisen myötä lapsi saa sukulaisuussuhteet isäänsä ja isänsä puolen sukuun perintöoikeuksineen, samoin oikeuden mahdollisiin perhe-eläkkeisiin isänsä osalta. Vanhemmat voivat isyyden vahvistamisen jälkeen valita lapselle joko isän tai äidin sukunimen ja isällä on mahdollisuus tulla lapsensa toiseksi huoltajaksi äidin rinnalle, mikäli vanhemmat niin haluavat. Vanhemmilla on myös yhteinen elatusvastuu alaikäisestä lapsestaan.

B. Islamilaisen lain kannalta

Islamilaisen lain mukaan avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi seuraa aina äitinsä sukulinjaa. Vaikka biologinen isä olisi tiedossa, ei hänen ja lapsen välille synny oikeudellista suhdetta, eikä lapsi siten ole oikeutettu esimerkiksi elatukseen tai perintöön isän puolelta.

C. Kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteet kysymykseen 87 (Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi)

Kyselyn viimeinen väite kuului: ”Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isällä pitäisi olla lailliset oikeudet ja velvollisuudet lapseen Suomen lakien mukaan”. 65 prosenttia vastaajista oli väitteen kanssa samaa mieltä, kaksikymmentä prosenttia ei osannut sanoa kantaansa ja yhdeksän prosenttia oli eri mieltä.

Tulos on todella mielenkiintoinen ajatellen sitä, että yli puolet vastaajista oli ollut sitä mieltä, että Suomessa asuvien muslimien tulisi perheoikeudellisissa kysymyksissä noudattaa islamilaista lakia. Tämän kysymyksen osalta 61 prosenttia uskontoaan harjoittavistakin oli sitä mieltä, että asiassa piti noudattaa Suomen lakia ja vain 12 prosenttia päinvastaista mieltä. Epävarmojen uskontoaan harjoittavien osuus oli 16 prosenttia. Uskontoaan harjoittamattomat olivat yksimielisesti Suomen lain noudattamisen kannalla. Naisista 77 prosenttia oli Suomen lain mukaisten oikeuksien ja velvollisuuksien kannalla, miehistä 54 prosenttia. Vastakkaisella kannalla oli naisista vain neljä prosenttia, miehistä 21 prosenttia. Miehistä epävarmoja oli neljännes, naisista 19 prosenttia. 31 vuotta vanhemmat vastaajat olivat miltei yksimielisesti Suomen lain mukaisten oikeuksien ja velvollisuuksien kannalla.

III TAPAUSTUTKIMUS: SHARI'A-TUOMIOISTUIN TORONTOON?

Islam on Kanadan nopeimmin kasvava uskonto, ja noin 61 prosenttia Kanadan 580 000 muslimista asuu Ontarion provinssissa.³⁶ Vuoden 2003 syksyllä kanadalaiset pelästyivät saadessaan tietää, että Torontoon oli suunnitteilla shari'a-tuomioistuin. Uutinen levisi pian ympäri maailmaa. Syyskuun 11. päivän tapahtumien ja nigerialaisen Amina Lawalin³⁷ kivitystuomion jälkimainingeissa ajatus islamilaisen lain soveltamisesta länsimaisessa yhteiskunnassa tuntui vähintäänkin arveluttavalta.

Media antoi monimutkaisesta asiasta hyvin epätarkan ja yksinkertaistetun kuvan. Osittain tämä johtui väärinkäsityksistä ja joistakin sitkeistä myyteistä, jotka koskivat sovitteluprosessia Ontariossa. Ontarion hallitus oli hyväksynyt uskontoon pohjautuvan sovittelun vuonna 1991 voimaan tullessa välimiesmenettelylaissa (*Arbitration Act*) lievittääkseen oikeusjärjestelmän ruuhkautuneisuutta. Lain mukaan sovittelu oli mahdollista uskonnollisen sovittelijan välityksellä ja käytännössä tällaista sovittelua tarjosivat muun muassa kristilliset ja juutalaiset yhteisöt. Käytäntöön ei ollut juurikaan kiinnitetty huomiota ennen kuin muslimijohtajat esittivät aikovansa soveltaa lain suomaa mahdollisuutta ja perustaa oman islamilaisen sovitteluelimen. Shari'a-tuomioistuimesta puhuminen ”sovittelulautakunnan” sijaan antoi asiasta julkisuuteen yksinkertaistetun ja vääristyneen kuvan.

Shari'aan perustuvaa sovittelua koskeva väittely saatiin ainakin väliaikaisesti päätökseen lokakuun 11. päivänä vuonna 2005 Ontarion pääministerin Dalton McGuintyn julistaessa, että ”Ontariossa ei tule olemaan shari'a-lakia. Ontariossa ei tule olemaan uskonnollista sovittelua. Kaikkia ontariolaisia koskevat samat lait”.³⁸

Koska muslimien ja lännen väliset suhteet ovat yhä ja tulevat jatkossakin olemaan ajankohtainen aihe, on perusteltua palata ajassa taaksepäin ja tarkastella lähemmin, mitä Ontariossa ja laajemmin Kanadassa, itse asiassa tapahtui vuosien 2003–2005.

1. SHARI'A-TUOMIOISTUIMEN PERUSTAMINEN ONTARIOON

Vuonna 2003 Syez Mumtaz Ali, lakimiesuralta eläkkeelle jäänyt harras muslimi, ilmoitti perustaneensa uuden yhdistyksen nimeltä *Islamic Institute of Civil Justice* (IICJ) [Islami-

³⁶ Kanadan tilastokeskus (Statistics Canada), vuoden 2001 väestötiedot: www40.statcan.ca/l01/cst01/demo30b.htm

³⁷ Syksyllä 2002 tuolloin 32-vuotias Amina Lawal -niminen nainen tuomittiin kuolemaan kivittämällä Katsinan maakunnassa Nigeriassa. Bakorin shari'a-tuomioistuin langetti tämän tuomion aviorikoksesta (Zina) kaksi vuotta sen jälkeen, kun Lawal oli eronnut miehestään. Hän olisi ollut ensimmäinen kuoliaaksi kivitetty nainen sen jälkeen, kun 12 valtaosin islaminuskoista Pohjois-Nigerian maakuntaa alkoivat soveltaa shari'a-lakia tiukasti vuonna 1999. Shari'a-tuomioistuin, joka piti alemman oikeusasteen tuomion voimassa, päätti myös, että tuomiota ei pantaisi täytäntöön ennen Lawalin kahdeksankuisen vauvan vieroittamista (kaksi vuotta). Tapaus vietiin korkeimpaan oikeuteen, joka hylkäsi kivitystuomion.

³⁸ Kanadan kansallinen tietotoimisto CANADIAN PRESS: www.cp.org

lainen siviilioikeuden instituutti]. Instituutin tarkoituksena oli harjoittaa islamilaisen yksityisoikeuden mukaista sovittelua välimiesmenettelylain (*Arbitration Act*, 1991) puitteissa. Mumtaz Alin mukaan tätä sovittelumahdollisuutta tarjottaisiin Ontarion muslimiyhteisölle shari'a-tuomioistuimen muodossa.

Ontarion välimiesmenettelylaki (*Arbitration Act*) antoi osapuolille mahdollisuuden selvittää riita-asiansa perinteisen oikeusjärjestelmän ulkopuolella. Hallitus ei ollut tehnyt mitään lakimuutoksia tai toimeenpannut uusia lakeja, jotka olisivat antaneet IICJ:lle nimenomaisen oikeuden harjoittaa islamilaisen yksityisoikeuden mukaista sovittelua. Hallituksen näkökulmasta IICJ aikoi yksinkertaisesti soveltaa jo olemassa olevaa välimiesmenettelylakia lukuisten muiden ontariolaisten yritysten ja organisaatioiden tapaan. Myös useat uskonnolliset yhdistykset (ainakin kristilliset ja juutalaiset) olivat harjoittaneet uskontoon perustuvaa sovittelua jo lähes kahdenkymmenen vuoden ajan.³⁹

IICJ:n aloite ei myöskään ollut mikään uusi asia. Jo vuonna 1986 M. Qadeer Baig⁴⁰ oli esittänyt, että islamilainen yksityisoikeus huomioitaisiin Ontarion oikeusjärjestelmässä. IICJ:n puheenjohtaja Syed Mumtaz Ali ja muut muslimijohtajat jatkoivat keskustelua ”islamilaisen yksityisoikeuden kampanjasta Kanadassa” läpi koko 1990-luvun. Kun kysymys nousi julkisen huomion kohteeksi vuonna 2003, asiasta oli siis käyty keskustelua Toronton muslimien piirissä jo yli 15 vuoden ajan.⁴¹ Yksi ei-muslimeita ja myös osaa muslimeista järkyttänyt seikka Syed Mumtaz Alin ehdotuksessa oli kuitenkin ajatus siitä, että shari'a-tuomioistuimen perustamisen jälkeen Kanadan muslimien edellytettäisiin selvittävän riita-asiansa nimenomaan tässä elimessä eikä Kanadan ja Ontarion valtiollisissa oikeusistuimissa, jotta heitä voitaisiin pitää ”kunnon muslimeina”.⁴²

Mumtaz Alin omin sanoin:

*”Kanadan muslimeina teillä on selvä valinnan mahdollisuus. Haluatteko, että teitä ohjaa oman uskontonne yksityisoikeus vai haluatteko mieluummin, että hallinnasta vastaa Kanadan maallinen perheoikeus? Jos valitsette jälkimmäisen, ette voi väittää, että uskotte islamiin uskontona ja kaikkien armona pitämänne profetan toteuttamana kattavana elämänmallina. Jos valitsette ensimmäisen (eli oman uskontonne ohjauksen), teidän tulee hyväksyä sen välttämättömänä seurauksena, että teidän tulee noudattaa sellaista toimintatapaa, joka auttaa teitä pääsemään tuohon tavoitteeseen. Ette voi kaihtaa uskonnollista ja moraalista vastuutanne kokeillaksenne mitä Kanadan demokraattisen järjestelmän ja perustuslaillisten oikeuksien puitteissa on mahdollista saavuttaa.”*⁴³

³⁹ Juutalaisyhteisö oli esimerkiksi perustanut *Beis Din* -sovitteluelimet. Lynne Cohenin mukaan osa näistä elimistä on toiminut joissain Kanadan osissa jo vuodesta 1982 lähtien.

⁴⁰ M. Qadeer Baig (1931-1988) oli sufi-mestari, joka opetti Toronton yliopiston Lähi-idän ja islamin tutkimuksen laitoksella useita islamia ja sufin mukaista elämäntapaa käsitteleviä kursseja. Toronton ensimmäinen moskeija on omistettu hänelle.

⁴¹ MUMTAZ, ALI, 'Family Law (Our Campaign for Recognition of Muslim Personal Law)', sarja lyhyitä artikkeleita, www.muslim-canada.org.

⁴² VAN RHIJN, JUDY, 'First steps taken for Islamic arbitration board,' *The Toronto Star*, 25.11.2004.

⁴³ MUMTAZ, ALI, 'Family Law (Our Campaign for Recognition of Muslim Personal Law)', sarja lyhyitä artikkeleita, www.muslim-canada.org.

Toisessa yhteydessä:

”Riita-asiat vietäisiin ensin maalliseen oikeuteen. Jos kumpikin osapuoli hyväksyi islamilaisen yksityis-/perheoikeuden määräysvallan ennen puolustuspuheen-vuoroaan, oikeus siirtäisi jutun sovittelulautakuntaan lopullista ja sitovaa ratkaisua varten. Tuo ratkaisu olisi lopullinen eikä vaatisi vahvistusta maalliselta oikeusistuimelta niin kuin tavallisessa välimiesmenettelyssä.”⁴⁴

Hän on lisäksi todennut seuraavaa:

”Kun osapuolet ovat myöntyneet islamilaisen yksityis-/perheoikeuden määräysvaltaan, he ovat sitoutuneet siihen etukäteishyväksyntänsä perusteella. Tämän seurauksena muslimi, joka tässä vaiheessa haluaisikin mukavuussyistä muuttaa kantaansa, ei uskonnon näkökulmasta syyllisty ainoastaan sopimusrikkomukseen, vaan paljon suurempaan rikokseen, joka saattaisi käytännössä merkitä jumalan-pilkkaa ja uskosta luopumista.”⁴⁵

Näiden lausuntojen vuoksi kaikki eivät olleet vakuuttuneita siitä, että Mumtaz Ali oli toisissaan puhuessaan islamilaisen yksityisoikeuden soveltamisen vapaaehtoisuudesta. Hänen mukaansa islamilaista yksityisoikeutta soveltava järjestelmä ulottuisi vain niihin muslimeihin, jotka sitä itse haluaisivat.⁴⁶ Erityisesti monet naiset kuitenkin pelkäsivät, että vahva sosiaalinen paine ajaisi muslimit uskontoon perustuvaan sovitteluun, ja he jäisivät näin ilman Kanadan lain tarjoamaa oikeusturvaa.

Kanadan lain asemaan liittyen Mumtaz Ali totesi, että shari’a-tuomioistuin ”olisi sidottu Kanadan lakeihin”. Toisessa lausunnossa hän puhui shari’an toteuttamisesta ”yhteistyössä olemassa olevan oikeusjärjestelmän kanssa”. Hänen mukaansa islamilainen laki edellyttää tällaista lähestymistapaa. Hän vakuutti, että ”sisäänrakennetut suojatoimenpiteet takaisivat, että maallisen oikeuden kanssa ei synny ristiriitoja”⁴⁷. Kun häneltä kysyttiin mielipidettä moniavioisuudesta, hän viittasi Kanadan lakiin ja totesi sen sitovan Kanadasa asuvia muslimeita. Mumtaz Ali on puhunut myös ”lievennetystä shari’asta”, joka huomioisi vain ne säännökset, jotka ovat sopusoinnussa Kanadan lain kanssa ja joka ristiriitatilanteessa antaisi etusijan Kanadan laeille. Tässä suhteessa hänen omat lausuntonsa kuitenkin vaikuttavat olevan keskenään ristiriidassa, koska hän oli aiemmin todennut, että shari’aa ”... ei voida muokata tiettyjen maiden tarpeisiin. Nämä yleismaailmalliset, jumallalliset lait koskevat kaikkien maiden kaikkia ihmisiä kaikkina aikoina”. Toisessa lausunnossa hän on sanonut, että ”uskonnon kaikenkattavan luonteen vuoksi ristiriidan mahdollisuus on olemassa, kun tietyt käytännöt kohtaavat vastustusta toisten käytäntöjen taholta”.⁴⁸ Shari’a tuomioistuimen vastustajat eivät siten luottaneet Mumtaz Alin vakuuttelui-

⁴⁴ MUMTAZ, ALI, ‘Family Law (Our Campaign for Recognition of Muslim Personal Law)’, sarja lyhyitä artikkeleita, www.muslim-canada.org.

⁴⁵ MUMTAZ, ALI, ‘Family Law (Our Campaign for Recognition of Muslim Personal Law)’, sarja lyhyitä artikkeleita, www.muslim-canada.org.

⁴⁶ MUMTAZ, ALI, haastattelu, www.muslim-canada.org

⁴⁷ MUMTAZ, ALI, haastattelu, www.muslim-canada.org

⁴⁸ HURST, LYNDA, ‘Ontario Shari’a Tribunals Assailed’, *The Toronto Star*, 22.5. 2004

hin. Sekä muslimi- että muut naisjärjestöt alkoivat kampanjoida shari'an soveltamista vastaan. Joidenkin vastustajien mielestä islamilainen laki ei soveltunut Kanadaan, kun taas toiset vastustivat uskontoon pohjautuvaa sovittelua kokonaan. Eri osapuolten pääargumentit on esitetty luvussa "Islamilaisen sovittelulautakunnan perustamista puoltavia ja vastustavia näkökohtia".⁴⁹

IICJ ei kuitenkaan ollut ainoa uskontoon pohjautuvaa sovittelua puoltanut taho. Muslimijärjestöistä myös *Canadian Council on American-Islamic Relation* (CAIR-CAN) [Amerikkalais-islamilaisten suhteiden neuvosto Kanadassa] kannatti aloitetta muslimien oikeudesta käyttää Ontarion välimiesmenettelylain mahdollistamia vaihtoehtoisia ratkaisumenetelmiä eli ratkaista siviilioikeudelliset riidat islamilaisen yksityis-/perheoikeuden mukaisesti. Kirjallisessa lausunnossaan CAIR-CAN toi esille vallalla olevan järjestelmän haasteet ja suositteli useita suojatoimenpiteitä, jotka takaisivat, että menettely on läpinäkyvä, vapaaehtoinen ja oikeudenmukainen kaikkia Kanadan muslimeita kohtaan⁵⁰. Samoin varauksin myös muut uskonnolliset ryhmät, pääasiassa kristilliset ja juutalaiset, tukivat ajatusta uskontoon pohjautuvasta sovittelusta Ontariossa.

Mumtaz Alin lausuntojen herättämän keskustelun selventämiseksi Ontarion oikeusministeri Michael Bryant päätti teettää selvityksen sovittelumenettelyn käytöstä perheoikeus- ja perintöasioissa sekä sen vaikutuksesta haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin. Toimeksiannon toteuttajaksi valittiin Marion Boyd, Ontarion entinen oikeusministeri. Hän sai yli neljäkymmentä esitystä ja hän haastatteli yli kahtasataa eri järjestöjen ja uskonnollisten yhteisöjen edustajaa, joista osa puolsi ja osa vastusti ajatusta uskontoon pohjautuvasta sovittelusta. Boyd luovutti raporttinsa Ontarion oikeusministerille sekä naisasioista vastanneelle ministerille joulukuussa 2004⁵¹.

2. USKONTOON POHJAUTUVAN SOVITTELUN OIKEUDELLINEN VIITEKEHYS TORONTOSSA

Ontariossa vuonna 1991 voimaantullut välimiesmenettelylaki (*Arbitration Act*) antaa ontariolaisille mahdollisuuden vaihtoehtoiseen menettelytapaan siviilioikeudellisten riitojen ratkaisemisessa. Sen sijaan, että asia vietäisiin oikeuteen, sovitteluosapuolet myöntyvät siihen, että kolmas osapuoli ratkaisee heidän kiistansa oikeuden tuomarin tapaan. Lain perusteella useimmat siviilioikeudelliset asiat on mahdollista ratkaista sovittelemalla; tarkkoja rajoituksia ei ole asetettu. Tavallisimmin sovittelumenettelyn avulla ratkaistaan kauppa-, rakennus- ja vuokrakiistoja. Perheoikeudellisissa kiistoissa sovittelua voidaan

⁴⁹ BOYD, MARION, 'Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion', 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf>

⁵⁰ CAIR-CAN, Review of Ontario's Arbitration Process and Arbitration Act: Written Submission to Marion Boyd', 11.8. 2004, www.caircan.ca/downloads/sst-10082004.pdf.

⁵¹ BOYD, MARION, 'Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion', 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf> (haettu syyskuussa 2006)

käyttää esimerkiksi huoltajuus-, tapaamisoikeus- ja elatusasioissa sekä lasten moraalista ja uskonnollista opetusta koskevilla kiistoilla.⁵²

Tässä luvussa välimiesmenettelylakia käsitellään sellaisena kuin sitä sovellettiin ennen vuoden 2006 muutoksia, jotka koskivat joitakin perheoikeudellisen sovittelun kohtia. Näitä lakimuutoksia käsitellään luvussa ”Uskontoon pohjautuvan sovittelun loppu?”.

Sovittelu perustuu sopimukseen. Laissa siihen viitataan välimiesmenettelysopimuksena (*arbitration agreement*). Välimiesmenettelysopimuksessa kiistaosapuolet suostuvat hyväksymään kolmannen osapuolen ehdottoman ratkaisun, joka vahvistetaan oikeudessa, tai vaihtoehtoisesti he voivat valita neuvoa-antavan sovittelun (*advisory arbitration*), jossa ei ole muutoksenhakumahdollisuutta. Vaikka sopimus itsessään ei myöntäisi oikeutta muutoksenhakuun, osapuolten on silti mahdollista valittaa lain soveltamiseen liittyvistä seikoista oikeuden suostumuksella. Välimiesmenettelysopimuksen pätevyys voidaan riitauttaa kohtuuttomuuteen vedoten tai sillä perusteella, että sopimus on allekirjoitettu painostuksen tai pakon alaisena tai harhaanjohtamisen seurauksena. Kuten muidenkin sopimusten kohdalla, myös välimiesmenettelysopimusta voidaan muuttaa tai se voidaan jättää huomiotta tai mitätöidä, mikäli molemmat osapuolet sitä haluavat. Laki antaa mahdollisuuden valita joko perinteinen oikeuskäsittely tai sovittelumenettely, kunhan molemmat osapuolet hyväksyvät valinnan eikä sovittelijan ratkaisu riko Kanadan lakia tai kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia.⁵³

Laki ei aseta sovittelijalle mitään pätevyysvaatimuksia: osapuolet voivat valita sovittelijaksi kenet tahansa. Ainoa lain asettama vaatimus on, että sovittelija on neutraali osapuolten suhteen. Jos on perusteltua epäillä sovittelijan olevan puolueellinen, hänen ratkaisunsa voidaan hylätä. Jos osapuolet eivät kykene päättämään sopivasta henkilöstä, oikeus voi määrätä heille sovittelijan.⁵⁴ Sovittelijan päätöstä kutsutaan välitystuomioksi (*arbitral award*). Se on annettava kirjallisena, ja siinä pitää kertoa ratkaisun perustelut. Kun sovittelija on tehnyt ratkaisunsa, se voidaan vahvistaa oikeudessa.⁵⁵

Päärajoitus, jonka laki sovittelulle määrittelee, on sovittelun vapaaehtoisuus. Sovittelijan toimivalta ja hänen ratkaisunsa pätevyys perustuvat osapuolten suostumukseen. Sovittelija ei voi määrätä osapuolia tekemään mitään, mihin he eivät ole suostuneet eikä myöskään määrätä heitä rikkomaan lakia, koska lain mukaan he eivät voi suostua sellaiseen toimintaan.

⁵² Parties may not arbitrate matters prohibited by jurisdiction or statute, such as federal jurisdiction over criminal offences or civil divorce.

⁵³ Arbitration Act 1991, S.O., luvut 2, 3, 17, § 32 (1), § 37:121,
http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_91a17_e.htm

⁵⁴ Arbitration Act 1991, S.O., s. 11(1) s. 46(1),
http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_91a17_e.htm

⁵⁵ Arbitration Act 1991, S.O., s. 38, http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_91a17_e.htm

Välimiesmenettelylain laatijoiden alkuperäinen ajatus oli, että osapuolet voisivat valita sovittelun perustaksi minkä tahansa provinssin lain.⁵⁶ Välimiesmenettelylaissa kuitenkin sanotaan, että kiistan ratkaisussa sovittelijataho soveltaa ”osapuolten määrittämää lakia”. Sanamuoto mahdollistaa sen, että uskonnollisten yhteisöjen jäsenet voivat ratkaista siviilioikeudelliset kiistansa uskonnollisten sääntöjen mukaisesti. Tätä tulkintaa vahvistaa myös se, että Ontarion hallitus ei ollut puuttunut kristittyjen ja juutalaisten siviilioikeudellisissa asioissa harjoittamaan uskontoon pohjautuvaan sovitteluun.⁵⁷

Ongelmia liittyy myös sovittelumenettelysopimuksen laatimisen ajankohtaan ja sopimuksen ajalliseen pätevyYTEEN. Jos osapuolet allekirjoittavat välimiesmenettelysopimuksen häpäivänään, saattaa kulua vuosia ennen kuin sovittelu tulee ajankohtaiseksi (jos lainkaan). Tänä aikana jompikumpi osapuolista on saattanut muuttaa mieltään sovittelun suhteen. Erityisen ongelmalliseksi tämä kysymys voi nousta, mikäli jommankumman osapuolen uskonnollinen vakaumus on ajan kuluessa muuttunut, mutta hän on aikoinaan valinnut välimiesmenettelysopimuksen, johon ei kuulu muutoksenhakuoikeutta.⁵⁸

Sovittelua pidetään Kanadassa yleisesti oikeudenkäyntiä suositeltavampana menettelytapana, koska se on näistä kahdesta yksityisempi ja usein myös edullisempi vaihtoehto. Kun kerran välitystuomio voidaan viedä oikeuden vahvistettavaksi, on se myös tehokas toimeenpanoa ajatellen. Sovittelua pidetään myös ”turvallisena”, ja sitä se todennäköisesti useimmissa tapauksissa onkin, myös silloin, kun sovittelussa sovelletaan ”uskontojen säännöksiä”, sillä välitystuomioita valvotaan kahden oikeudellisen mekanismin avulla. Kuten edellä on mainittu, muutoksenhakumahdollisuus on vahva suojakeino Kanadan lakien vastaisia välitystuomioita vastaan silloin, kun osapuolet eivät ole välimiesmenettelysopimuksessa luopuneet tästä oikeudesta. Universaalisuusperiaatteen mukaan vetoomustuomioistuimen on varmistuttava siitä, että samankaltaisissa tapauksissa sovelletaan samoja lakisäännöksiä, mikä johtaisi erittäin todennäköisesti Kanadan lakien soveltamiseen tapauksessa, johon muutosta ollaan hakemassa. Toinen suojakeino on välitystuomion oikeudellinen uudelleenarviointi (*judicial review*). Yleensä oikeusistuimet pitävät voimassa alkuperäisen ratkaisun, ellei se ole selkeästi kohtuuton tai perusteeton. Koska yhtään islamilaisen lain mukaista välitystuomiota ei ole uudelleenarvioitu oikeusistumisissa, on mahdotonta tietää, minkälaista tuomiota voitaisiin pitää kohtuuttomana tai perusteettomana.

Jotta välimiesmenettelylaki voitaisiin suhteuttaa asianmukaisesti Kanadan muuhun lainsäädäntöön, on hyvä huomioida, että Kanadan hallitus on yleisesti pyrkinyt suosimaan vaihtoehtoisia ratkaisutapoja riita-asioissa. Ontariossa toteutettiin 1990-luvun puolivälissä siviilioikeudellisia käytäntöjä kartoittanut selvitys (*Civil Justice Review*), jonka perusteella päädyttiin siihen, että useimmat siviilioikeudelliset riita-asiat käyvät läpi pakollisen

⁵⁶ BOYD, MARION, ‘Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion’, 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf> (haettu syyskuussa 2006)

⁵⁷ BOYD, MARION, ‘Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion’, 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf> (haettu syyskuussa 2006)

⁵⁸ BAKHT, NATASCHA, ‘Family Arbitration Using Shari’a Law: Examining Ontario’s Arbitration Act and its Impact on Women’, *Muslim World Journal of Human Rights*, 1:1, 2004.

sovittelun (*mediation*) ennen oikeuskäsittelyä. Poikkeuksena ovat perheoikeudelliset asiat, joissa sovittelun käyttämistä suositellaan, mutta se ei ole pakollista.⁵⁹

Kanadan perusoikeuskirjan (*Canadian Charter of Rights and Freedoms*) asema sovittelumenettelyssä on syytä nostaa esiin. Perusoikeuskirja hyväksyttiin osaksi Kanadan perustuslakia vuonna 1982. Se suojaa kanadalaisia julkishallinnon mahdollisilta syrjiviltä toimenpiteiltä takaamalla heille tietyt oikeudet. Perusoikeuskirja takaa kaikille omantunnon, uskonnon, ajattelun, vakaumuksen, mielipiteen ja ilmaisun vapauden, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden sekä sukupuolten välisen tasa-arvon.⁶⁰

Peruskirjaa ei sovelleta yksityishenkilöiden välisissä riita-asioissa, joten se ei sinällään sido sovittelijoita suoraan. Toisaalta perustuslaissa todetaan, että mikä tahansa laki, joka on ristiriidassa perusoikeuskirjan kanssa ”on ristiriitaisen kohdan osalta pätemätön”.⁶¹ On kuitenkin vaikea arvioida, miten tämä säännös saattaisi vaikuttaa lainsäädäntöön, joka mahdollistaa ”minkä tahansa lain säännösten” mukaisen sovittelun osapuolten välillä silloin, kun he ovat antaneet siihen tietoisesti suostumuksensa.⁶²

Mitä tulee kansainvälisiin ihmisoikeusvelvoitteisiin sukupuolten tasa-arvon suhteen, Kanadalla sitovat YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) säännökset Kanada valtion ratifioinnin nojalla. Sopimuksen 2 artiklassa määritellään valtioiden velvollisuus saada naisten syrjintä loppumaan, ja artiklassa 16 valtiot sitoutuvat erikseen avioliitto- ja perhesuhdeasioissa tapahtuvan naisten syrjinnän lakkauttamiseen. Naisille taataan sopimuksessa yhtäläiset oikeudet avioliiton solmimiseen ja purkamiseen, vanhemmuuteen, lasten kasvattamiseen, ammatin valintaan sekä lisäksi tasavertainen omistusoikeus.

Velvoitteen sukupuolten tasa-arvoiseen kohteluun sovittelumenettelyssä voidaan katsoa perustuvan myös Kanadan sopimusoikeuden periaatteisiin. Natasha Bakhtin mukaan ”sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta syrjiviä säännöksiä tai lausekkeitä ei voida soveltaa osana välitystuomiota, koska sopimusoikeuden puitteissa tätä pidettäisiin todennäköisesti kohtuuttomana”.⁶³

Uskonnonvapaus on yksi perusoikeuksista, joka taataan useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen tunnetun määritelmän mukaan:

Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omatunnon ja uskonnon vapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.

⁵⁹ BOYD, MARION, ‘Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion’, 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf> (haettu syyskuu 2006)

⁶⁰ The Constitutional Act, 1982, osa. I http://laws.justice.gc.ca/en/const/annex_e.html

⁶¹ The Constitutional Act, 1982, s.11, s.52(1), http://laws.justice.gc.ca/en/const/annex_e.html

⁶² BAKHT, NATASCHA, ‘Family Arbitration Using Shari’a Law: Examining Ontario’s Arbitration Act and its Impact on Women’, *Muslim World Journal of Human Rights*, 1:1, 2004

⁶³ BAKHT, NATASCHA, ‘Family Arbitration Using Shari’a Law: Examining Ontario’s Arbitration Act and its Impact on Women’, *Muslim World Journal of Human Rights*, 1:1, 2004

Suhtautuminen uskonnonvapauden käytännön soveltamiseen vaihtelee suuresti eri maiden välillä. Jotkut valtiot tukevat eri uskontokuntia, kun taas toiset perustavat valtionuskonnon tai vaihtoehtoisesti pitävät valtion ja kirkon tiukasti erillään. Kanadassa kirkko ja valtio on pidetty erillään, ja edellä mainittu perusoikeuskirja takaa uskonnonvapauden. Uskonnonvapauteen kuuluu oikeus uskonnon harjoittamiseen yhdessä toisten kanssa ilman rajoituksia tai ulkopuolisten tahojen puuttumista asiaan. Uskonnollisten ryhmittymien ei Kanadassa tarvitse rekisteröityä, ja uskonnolliset yksityiskoulut ovat sallittuja, kunhan niissä annettava opetus täyttää tietyt laadulliset vaatimukset.

3. OIKEUSISTUINTEN PUUTTUMINEN VÄLIMIESMENETTELYSOPIMUKSIIN JA VÄLITYSTUOMIOIHIN

Sovittelumenettelyn oikeudelliseen valvontaan liittyy kaksi keskeistä näkökohtaa. Ensinnäkin sovittelumenettelyn yksityisen luonteen vuoksi on hyvin epätodennäköistä, että oikeusistuimet ovat tietoisia mahdollisista epäoikeudenmukaisuuksista välimiesmenettelysopimuksissa tai välitystuomioissa. Toinen tärkeä tekijä on Kanadan oikeusistuinten kautta lisääntyvään juridiikan yksityistämiseen. Bakhtin mukaan Kanadan korkein oikeus on monissa perheoikeuden piiriin kuuluvissa tapauksissa painottanut osapuolten keskinäisten sopimusten kunnioittamisen mielekkyyttä:

*”Siinä viitekehyksessä, jonka puitteissa yksityishenkilöiden on mahdollista ottaa vastuu omasta taloudellisesta hyvinvoinnistaan avioliiton purkautumisen yhteydessä, oikeusistuinten tulisi välttää puuttumista osapuolten keskinäisiin järjestelyihin, joiden toteutumiseen heillä on syytä uskoa. Ihmiset voivat järjestää asiansa hyvinkin erilaisin tavoin, ja heillä on oikeus tehdä niin.”*⁶⁴

Kanadan oikeusistuimet ovat asettaneet korkean kynnyksen välimiesmenettelysopimuksen solmimisen vastentahtoisuuden osoittamiselle. Oikeustapauksessa *Hartshorne* mies oli antanut välimiesmenettelysopimuksen allekirjoitettavaksi vaimolleen heidän häätään. Pariskunnalla oli entuudestaan yksi lapsi, ja vaimo suunnitteli toisen lapsen hankkimista. Näissä olosuhteissa vaimo koki, että hänellä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin allekirjoittaa sopimus. Hän pyysi ystäväänsä todistamaan, että sopimuksen allekirjoittaminen tapahtui ”painostuksen alaisena”. Oikeuden tuomari kuitenkin päätti, että ”huolimatta vastaajan tunteiden myllerryksestä allekirjoittamisen aikaan”, ei ollut riittävästi näyttöä siitä, että sopimus oli kohtuuton tai että se oli solmittu painostuksen tai pakon alaisena.⁶⁵

Perheoikeusasioissa on usein huomioitava myös alaikäisten lasten asema. Kun juttuun liittyy lapsia, korkeimman oikeuden painottama osapuolten keskinäisten sopimusten kunnioittaminen näyttäytyy hieman eri valossa. Oikeustapauksissa *Duguay vs. Thompson-Duguay* ja *Hercus vs. Hercus* Ontarion korkein oikeus erikseen totesi säilyttävänsä pa-

⁶⁴ *Hartshorne v. Hartshorne*, [2004] S.C.R. 550

⁶⁵ *Hartshorne v. Hartshorne*, [2004] S.C.R. 550

rens patriae -periaatteen mukaisen toimivallan puuttua tarvittaessa välitystuomioihin ”lasten edun varmistamiseksi”.⁶⁶

Toistaiseksi ei ole olemassa ennakkotapauksia, joissa välimiesmenettelysopimus tai välitystuomio olisi laadittu muslimisovittelijan toimesta shari’a-tuomioistuimessa. On mahdollista, että oikeudellinen tulkinta islamilaisen lain mukaan ratkaistavissa tapauksissa olisi erilainen kuin ”tavallisissa” Kanadan oikeusjärjestelmään piiriin kuuluvissa tapauksissa. Todennäköisesti se olisi ainakin haastavampaa. Kaksi hyvin samantyylistä tapausta, joissa kummassakin kyseessä oli morsiusrahan maksaminen kirjallisen etukäteissopimuksen mukaisesti, ovat jo johtaneet ristiriitaiseen oikeuskäytäntöön kahdessa eri provinssissa.

Oikeustapauksessa *Kaddoura vs. Hammond* ontariolainen oikeusistuin päätti olla vaatimatta morsiusrahan maksamista sillä perusteella, että sopimus pohjautui uskontoon, eikä sitä näin ollen voitu pitää sitoumuksena, jonka noudattamisesta päätettäisiin siviilioikeudessa.⁶⁷ Tuomarin päätöksen mukaan näin oli siitakin huolimatta, että sopimus oli sopusoinnussa Ontarion perheoikeuden kanssa siinä suhteessa, että se ei ollut epätarkka eikä löytynyt viitteitä siitä, että se olisi allekirjoitettu epätasa-arvoisten olosuhteiden tai painostuksen seurauksena. Perusluonteeltaan lähes identtisessä oikeustapauksessa *N.M.M vs. N.S.M Brittiläisen Kolumbian* korkein oikeus ratkaisi asian kantajan hyväksi, kuten se oli tehnyt myös kahdessa muussa oikeustapauksessa. Oikeustapauksen *Nathoo vs. Nathoo*⁶⁸ loppulausunnossa tuomari Dorgan J. totesi, että:

”Lakimme muuttuu jatkuvasti tavalla, joka ottaa huomioon kulttuurisen monimuotoisuuden. Pyrkimyksenä on kunnioittaa perinteitä, jotka määrittävät monikulttuurisessa yhteiskunnassa eläviä eri ryhmittymiä. Mikään esitetyistä todisteista ei vakuuta minua siitä, että olisi epäoikeudenmukaista pysyttää voimassa sopimus, johon osapuolet ovat sitoutuneet avioliittoa suunnitellessaan – sopimus, jossa nimenomaisesti ilmaistaan, että se ei syrjäytä asianmukaisten lakisäännösten soveltamista.”

4. ISLAMILAISEN SOVITTELULAUTAKUNNAN PERUSTAMISTA PUOLTAVIA JA VASTUSTAVIA NÄKÖKOHTIA

Muslimien mielipiteet islamilaiseen lakiin pohjautuvan sovittelulautakunnan perustamisesta jakaantuivat. Faisal ja Ahmad Kuttyn⁶⁹ mukaan ”Kanadan nykyinen oikeusjärjes-

⁶⁶ *Duguay v. Thompson-Duguay*, [2000] O.J. No. 1541, *Hercus v. Hercus*, [2001] O.J. No 534.

⁶⁷ *Kaddoura v. Hammond*, [1998] O.J. No. 5054

⁶⁸ *Nathoo v. Nathoo*, [1996], B.C.J. No. 2720.

⁶⁹ Ahmad Kutty on vanhempi lehtori Toronton islamilaisessa instituutissa (*The Islamic Institute of Toronto* - IIT). Vuonna 1996 perustettu IIT on yleishyödyllinen, liittovaltion tasolla rekisteröitynyt koulutusinstituutti, jonka tavoitteena on parantaa islamin opetuksen saatavuutta, tukea tutkimusta ja helpottaa yhteistyötä muiden uskonnollisten organisaatioiden ja ryhmien kanssa. IIT tarjoaa opetusta islamin uskossa ja lakitiedossa, *fiqhissa*, Koraanin tutkimuksessa, islamin historiassa sekä arabian kielessä. Faisal Kutty on osakkaana Baksh & Kutty -asianajotoimistossa Torontossa. Hän on myös oikeustieteen jatko-opiskelija Yorkin yliopistossa ja kirjoittaa lisäksi kolumneja *Washington Report on Middle East Affairs* -julkaisuun.

telmä antaa siviili-, perhe- ja uskonnollisten kiistojen osapuolille mahdollisuuden valita vaihtoehtoinen ratkaisumenetelmä, jolloin he voivat ratkaista kiistansa itse valitsemansa uskonnollisen tai muunlaisen viitekehyksen puitteissa järkevämällä ja kulttuurin kannalta hyväksyttävämällä tavalla. Vaihtoehtoisten ratkaisumenetelmien yleistyminen hyödyttää suuresti myös suurta yleisöä, koska se vähentää oikeuslaitoksen kuormitusta ja säästää verovaroja”.⁷⁰

IICJ:n aloitetta puolsi tavallaan myös se, että islamilaiseen lakiin pohjautuvaa sovittelua tosiasiallisesti jo harjoitettiin Kanadassa, joskin ratkaisuja oli moitittu epäoikeudenmukaisiksi. Menettelyn virallistamisen uskottiin parantavan toiminnan vastuunalaisuutta ja läpinäkyvyyttä. Tämän näkemyksen mukaan ei ollut mitään syytä, miksei jokin yhteisö voisi hyödyntää perinteistä oikeusjärjestelmää dynaamisempia, vaihtoehtoisia kiistanratkaisumenetelmiä, kunhan menettelyssä noudatettaisiin asianmukaisia sääntöjä ja toimintatapoja.⁷¹

Ontarion oikeusministerille sekä naisasioista vastaavalle ministerille laatimassaan selvityksessä Marion Boyd toi esille yksityisen sovittelun yleiset hyötynäkökohdat. Boydin raportin mukaan yksityisen sovittelun avulla saavutetut ratkaisut ovat kiistaosapuolten näkökulmasta yleensä oikeuden määräyksiä tyydyttävämpiä ja siten myös kestävämpiä, koska osapuolet ovat olleet tiiviisti mukana sovittelumenettelyssä ja ratkaisu on laadittu nimenomaan heidän tarpeitaan vastaavaksi. Myös välttymistä yksityisen riita-asian julkiselta puinnilta voidaan pitää yksityisen sovittelumenettelyn selkeänä etuna, samoin kuin menettelyn joustavuutta. Tärkeä tekijä on myös se, että vaihtoehtoiset kiistanratkaisumenetelmät ovat yleensä huomattavasti oikeuskäsittelyä edullisempi ja nopeampi menettelytapa.⁷² Esille tuli sekin seikka, että morsiusrahasopimusten toimeenpanon suhteen islamilaisen lain mukainen sovittelumenettely saattoi jopa edistää naisten oikeuksia, ainakin silloin kun siviilituomioistuimien ei tue naisten oikeutta morsiusrahaan (tapaukset *Kaddoura vs. Hammond*, sekä *Nathoo vs. Nathoo* ja *N.M.M vs N.S.M*).

Edellä esitetyt näkökohdat eivät kuitenkaan saaneet shari’a-tuomioistuimen perustamista vastustaneita tahoja vakuuttumaan. Useat naisjärjestöt ilmaisivat huolensa siitä, että erityisesti maahanmuuttajanaiset saattaisivat sosiaalisen paineen alaisina pitää islamilaisen perheoikeuden mukaiseen, sitovaan sovittelumenettelyyn suostumista ainoana vaihtoehtonaan. Erityisen haavoittuviksi tässä suhteessa miellettiin vasta vähän aikaa Kanadassa asuneet maahanmuuttajanaiset, joiden side yhteiskuntaan oli rajallinen ja joilla oli heikot tiedot Kanadan lain heille suomista oikeuksista.

Useiden ihmisten näkökulmasta jo islamilaisen lain luonne (tai kuviteltu luonne) sinänsä oli riittävä syy vastustaa sen soveltamista Kanadan maaperällä. Kysymyksiä herätti oikeutetusti myös se, mitä islamilaisen lain tulkintaa sovittelumenettelyssä sovellettaisiin.

⁷⁰ KUTTY, FAISAL & KUTTY, AHMAD, ‘Shari’ah courts in Canada, Myth and Reality’, www.muslim-canada.org

⁷¹ KUTTY, FAISAL & KUTTY, AHMAD, ‘Shari’ah courts in Canada, Myth and Reality’, www.muslim-canada.org

⁷² BOYD, MARION, ‘Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion’, 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf>

Muslimin näkökulmasta shari'a on kattava oikeudellinen, eettinen ja henkinen ohjenuora, jonka avulla pyritään jumalan tahtoon alistumiseen⁷³. Epäselvyyttä aiheutuu muun muassa siitä, että on olemassa neljä sunnalaista ja kolme shiialaista lain koulukuntaa. Lähtösiin liittyvä tulkinnanvaraisuus poikkeaa huomattavasti länsimaisesta oikeusperinteestä.

IICJ:n ehdotuksen mukaan sovittelumenettelyssä voitaisiin käyttää mitä tahansa osapuolten noudattamaa lain tulkintaa. Mumtaz Alin mielestä asia oli ”näin yksinkertainen”⁷⁴. Muiden mielestä asia oli kuitenkin monimutkaisempi, koska käytännössä ei ole olemassa mitään muodollista tapaa osoittaa, kuka on pätevä tulkitsemaan islamilaista lakia.⁷⁵ Kutty on ilmaissut asian suorasukaisesti: ”kuka tahansa voi tehdä päätöksiä seuraamuksitta niin kauan kuin hän antaa itsestään ulkoisesti hartaan kuvan ja hänellä on riittävästi seuraajia”⁷⁶. Vielä huolestuttavammaksi asian tekee tässä suhteessa se, että asianmukaisen koulutuksen saaneita islamin lain oppineita on länsimaissa vain vähän.⁷⁷

Kun kysymys islamilaisen lain soveltamisesta sovittelumenettelyssä nousi ajankohtaiseksi Kanadassa, se toi mukanaan myös syvän huolen islamilaisen lain sisällöstä – sovellettiinpa sitten mitä tulkintaa hyvänsä. Länsimaissa islamiin liitetään yleensä mielikuvia naisten ja vähemmistöjen sorrosta ja näin tekivät myös monet sovittelun vastustajat. Monien muslimien näkökulmasta näin yksioikoinen tulkinta kuitenkin lähentelee jumalanpilkkaa ja sotii islamin henkeä vastaan. He pitävät tällaista tulkintaa jäykkänä ja vanhakantaisena ajatteluna, joka perustuu pikemminkin heimo- ja kulttuurinormeihin kuin oikeusopilliseen tietoon, eivätkä siksi henkilökohtaisesti noudata sitä. He myös korostavat, että monien muslimimaiden nykykäytännöt eivät välttämättä vastaa islamin opetuksia yhdenvertaisuudesta, oikeudesta ja vapaudesta. Vaikka islamista on siis olemassa monia näkemyksiä, Toronton shari'a-tuomioistuimen vastustajien kannalta oli tarkoituksenmukaista jättää maltilliset ja/tai edistykselliset näkemykset huomiotta.

Jotta sovittelijoiden pätevyys voitaisiin taata, IICJ ehdotti, että sovittelusta vastaisi asiantuntijapaneeli. Mumtaz Alin mukaan ”sellainen kokoonpano edustaisi pätevyyden ja asiantuntemuksen kermää. Paneelit koostuisivat a) asianajajakunnan piiristä valituista henkilöistä (lakimiehet tai eläkkeellä olevat tuomarit), b) muslimiyhteisön uskonnollisista lainoppineista, joilla on asianmukainen pätevyys ja c) hallinnoivan organisaation valtuuttamista yksityisistä sovittelijoista – tai vain yhdestä sovittelijasta, jos tällä olisi kaikkien kolmen kategorian edellyttämä pätevyys”.⁷⁸

IICJ:n pyrkimykset hälventää kansalaisten pelkoja eivät kuitenkaan tyydyttäneet kaikkia. Pian IICJ:n aloitteen jälkeen lanseerattiin Kanadan shari'a-tuomioistuimen vastainen kan-

⁷³ Islamilaisen oikeuden luonteesta kts. tämän selvityksen I osa.

⁷⁴ MUMTAZ, ALI, haastattelu, www.muslim-canada.org

⁷⁵ Tämä ei koske shiia-muslimeita.

⁷⁶ KUTTY, FAISAL & KUTTY, AHMAD, 'Shari'ah courts in Canada, Myth and Reality', www.muslim-canada.org

⁷⁷ Suomessa on vain kourallinen imaameja (enimmäkseen pienissä moskeijoissa). Suomen viranomaiset eivät ole perillä imaamien pätevyydestä, koska muslimiyhteisön uskonnollisella toiminnalla ei suurimmaksi ole mitään yhteyttä valtioon.

⁷⁸ MUMTAZ, ALI, haastattelu, www.muslim-canada.org

sainvälinen kampanja (*The International Campaign Against Sharia Court in Canada*), jonka koordinaattorin Homa Arjomandin⁷⁹ mukaan shari’assa ”naisia pidetään toisen luokan kansalaisina – heillä ei ole mitään oikeuksia”⁸⁰. Kampanjan aikana hän ilmaisi selvästi, että shari’a-tuomioistuimen vastustajat kamppailivat itse asiassa ”poliittista islamia” vastaan. Hän myös korosti, että IICJ:n puhemiehet eivät edustaneet kaikkia Ontarion muslimeita. Hänen mielestään he olivat pikemminkin ääri-islamilaisuuden edustajia. Kampanjan tavoitteena oli maallistaminen, uskonnon ja valtion erottaminen.

Noin sadan naisjärjestön, kattojärjestön ja unionin yhteenliittymä ”Koalitio uskonnollista sovittelua vastaan” (*No Religious Arbitration Coalition*) puolestaan vastusti uskontoon pohjautuvaa sovittelua riippumatta siitä, mikä uskontokunta oli kyseessä. He olivat huolissaan siitä, että uskontoon pohjautuva sovittelu sivuuttaisi naisten tasa-arvoisen aseman takaavan julkisen perheoikeusjärjestelmän Ontariossa. He korostivat, että ihmiset voivat vapaasti kääntyä uskonnollisten johtajien puoleen ohjausta saadakseen, mutta heidän mielestään maalliset lait oli pidettävä uskonnosta erillään, jotta kirkon ja valtion erillisyyks ei pääsisi hämärtymään.⁸¹

5. USKONTOON POHJAUTUVAN SOVITTELUN LOPPU?

Lokakuun 11. päivänä vuonna 2005 Ontarion pääministeri Dalton McGuinty yllätti monet julistamalla, että ”Ontariossa ei tule olemaan shari’a lakia. Ontariossa ei tule olemaan uskonnollista sovittelua. Kaikkia ontariolaisia koskevat samat lait”.

Naisjärjestöt, jotka pitivät uskontoon pohjautuvaa sovittelua naisia syrjivänä, ottivat uutisen tyytyväisinä vastaan. Kanadan shari’a-tuomioistuimen vastaisen kansainvälisen kampanjan koordinaattori Homa Arjomand kiitti McGuintyä siitä, että tämä ”oli kuunnellut ihmisiä ja oli riittävän rohkea tekemään tämän historiallisen päätöksen”⁸². Hänen mukaansa uskontoon pohjautuvan sovittelun kieltäminen vahvistaisi kaikkien ontariolaisten ihmisoikeuksia.

IICJ ei luonnollisesti ilahtunut McGuintyn lausunnosta, kuten eivät muutkaan uskonnollista sovittelua tarjonneet uskonnolliset yhteisöt. Kanadan juutalaiskongressin (*Canadian Jewish Congress*) aluejohtajan Steve Shulmannin mukaan kyseessä oli itse asiassa ”isku vasten naisten kasvoja, koska se antaa ymmärtää, että naiset eivät ole kykeneviä suostumaan uskontoon pohjautuvaan sovitteluun vapaaehtoisesti, ilman pakottamista”⁸³.

⁷⁹ Homa Arjomand pakeni Iranista vuonna 1989 häneen kohdistuneen poliittisen painostuksen vuoksi.

⁸⁰ DELANEY, JOAN, ‘Ontario Puts a Check on Religious Arbitration’, *Epoch Times*, 23.02.2006, www.theepochtimes.com/news/6-2-23/38578.html

⁸¹ No Religious Arbitration Coalition, ‘No Religious Arbitration Coalition Congratulates Dalton McGuinty’, lehdistötiedote, 12.09.2005.

⁸² DELANEY, JOAN, ‘Ontario Puts a Check on Religious Arbitration’, *Epoch Times*, 23.02.2006, www.theepochtimes.com/news/6-2-23/38578.html

⁸³ DELANEY, JOAN, ‘Ontario Puts a Check on Religious Arbitration’, *Epoch Times*, 23.02.2006, www.theepochtimes.com/news/6-2-23/38578.html

Vain joitakin päiviä ennen McGuintyn yllättävää päätöstä kolme Kanadan levikiltään suurinta sanomalehteä olivat todenneet, että Ontarion hallituksen tulisi toimeenpanna Boydin raportissa esitetyt suositukset. Raportissa oli tuotu esille 46 yksityiskohtaista suositusta⁸⁴, joihin kuuluivat esimerkiksi hallinnollisen lainsäädännön muokkaaminen, julkishallinnollisen valvonnan lisääminen sekä haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten yhteiskunnallinen tukeminen. Boydin yleissuositus oli, että sovittelu tulisi säilyttää vaihtoehtoisena ratkaisumenetelmänä perhe- ja perintöasioissa. Hänen mukaansa välimiesmenettelylain mukainen uskontoon pohjautuva sovittelu tulisi myös pysyttää voimassa, kunhan raportissa esitetyt suojaimekanismit otettaisiin huomioon.

Helmikuussa 2006, muutamia kuukausia McGuintyn lausunnon jälkeen, provinssissa toteutettiin McGuintyn lupauksen mukaisesti lakiuudistus, joka kielsi sitovan uskontoon pohjautuvan sovittelun käytön perheoikeudellisten kiistojen ratkaisemisessa tai ainakin huomattavasti rajoitti sitä. Muutosten jälkeen uskontoon pohjautuvaa perheoikeudellista sovittelua voidaan harjoittaa tietyin ehdoin, esimerkiksi:

- 1) molempien osapuolten tulee saada oikeudellista neuvontaa ennen välimiesmenettelysopimuksen solmimista
- 2) sovittelua toteutetaan yksinomaan Ontarion tai jonkun muun provinssin lakien mukaisesti
- 3) sovittelijoiden tulee kuulua ammattimaiseen sovittelijoita välittävään organisaatioon ja heidän tulee olla koulutettuja tunnistamaan perheväkivallan merkit
- 4) hallitus pitää kirjaa kaikista sovittelumenettelyistä

Boydin raportissa oli suositeltu, että uskontoon pohjautuvaa sovittelua voitaisiin harjoittaa tietyin edellytyksin, esimerkiksi:

- 1) käytetyn uskonnollisen lain muodosta sovittaisiin kirjallisesti
- 2) osapuolet tutustuisivat uskontoon pohjautuvan sovittelun periaatteisiin ennen välimiesmenettelysopimuksen solmimista
- 3) tarvittaessa yksityiskohtainen selostus välimiesmenettelylain alaisista oikeuksista tai muutoksenhakukeinoista luopumisesta
- 4) erillinen maininta siitä, että välimiesmenettelylain 19 pykälässä säädetty oikeudelliset muutoksenhakukeinot ovat luovuttamattomia

Kanadan juutalaiskongressin puheenjohtaja Joel Richler kommentoi lakimuutoksia seuraavasti: ”sen sijaan, että paineen alaisina kieltävät uskontoon pohjautuvan sovittelun kokonaan, hallituksen tulisi varmistua siitä, että uskontoon pohjautuva menettely perustuu molempien osapuolten vapaaehtoisuuteen ja he voivat valita kenet tahansa päätöksentekijän, kunhan lopullinen ratkaisu on sopusoinnussa lain kanssa. Kanadan juutalaiskongressi toivoo voivansa vaikuttaa uusiin säännöksiin ennen kuin muutokset astuvat voimaan, mihin saattaa mennä vuosi aikaa”⁸⁵.

⁸⁴ BOYD, MARION, ‘Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion’, 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf>

⁸⁵ RICHLER, JOEL, ‘CJC Canadian Jewish Congress statement Sep 12, 2005’, www.cjc.ca/template.php?action=ioi&item=63

Kanadassa uskonnollisena sovittelijana 35 vuoden ajan toimineen Mohamed Elmasryn mielestä McGuintyn päätös oli poliittisesti latautunut. Hänen mukaansa se ”jätti huomiotta mahdollisuudet pyrkiä muokkaamaan säännöksiä niin, että niissä toteutuisivat vastuuvelvollisuuden, läpinäkyvyyden ja suojelemanismien periaatteet, jotka tuotiin selkeästi esille Boydin raportissa, joka laadittiin hänen oman hallituksensa toimeksiannosta. Hänen yksipuolinen kieltopäätöksensä rikkoo lisäksi räikeästi kaikille kanadalaisille oikeuksien ja vapauksien peruskirjassamme annettuja perustavanlaatuisia takeita eli omantunnon ja uskonnon harjoittamisen vapautta”⁸⁶.

Yksi tulevaisuudennäkymä on, että uskontoon pohjautuva sovittelu jatkuu virallisten areenoiden ulkopuolella. Myös IICJ:n vastustajat toivat tämän näkökohdan esille McGuintyn ilmoittaessa uskontoon perustuvan sovittelun loppumisesta.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kanadan tapausesimerkistä voidaan oppia paljon. Yksi tärkeimmistä ja samalla vaikeimmista kysymyksistä on paternalismin ja heikkojen suojelemisen välinen jännite. Kysymys islamilaisen perheoikeuden soveltamisesta länsimaisessa yhteiskunnassa on tiiviisti kieltoutunut tähän jännitteeseen – yhteys on todennäköisesti syvempi ja monimutkaisempi kuin mitä uskonnollisen sovittelun puoltajat tai vastustajat itsekään ymmärsivät ainakaan kysymyksen ensi kertaa noustessa ajankohtaiseksi. Muodostaessaan mielipiteensä joko shari’an mukaisen sovittelun puolesta tai sitä vastaan useimmat ihmiset tuskin tulivat edes ajatelleeksi kysymystä siitä, onko suositeltavampaa se, että ihmiset pakotetaan ratkaisemaan yksityiset kiistansa oikeusistuimissa vai se, että he voivat valita sovittelun kaltaisen yksityisen menettelyn?

Toinen tärkeä kysymys koskee tiedon ja virheellisen tiedon suhdetta. Ontarion uskonnollisen sovittelun tapauksessa monet tahot sortuivat harhaanjohtavan tiedon levittämiseen. Ottamatta kantaa siihen, oliko tämä tarkoituksellista vai ei, on selvää, että asian ympärille rakennettu draama jätti ajoittain tosiasiat varjoonsa.

Toronton yliopiston oikeustieteen professori Anver Emon on kritisoinut tapaa, jolla uskontoon pohjautuvan sovittelun vastustajat väläyttelivät kauhukuvia kivityksistä ja amputoinneista pelkästään shari’aan ja muslimeihin liittyvinä asioina. Vaikka Ontarion hallituksen aikomuksena ei koskaan ollut rikosoikeudellisen määräys- ja tuomiovallan luovuttaminen yksityisille tahoille, kuva perustavanlaatuisen jäykästä, julmasta ja muuttumattomasta islamilaisesta laista sai suuren yleisön kuitenkin hätäntymään. Emon on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että monet shari’aan perustuvan sovittelun kovaäänisimmistä vastustajista olivat maahanmuuttajia, jotka olivat kotoisin ”sellaisista paikoista kuin pai-

⁸⁶ ELMASRY, MOHAMED, ‘McGuinty Does Not Have the LAST WORD ON FAITH BASED ARBITRATION’, syyskuu 2005, www.muslim-canada.org/elmasry_2005.html

koista Iran, Pakistan ja arabimaailma. Niinpä heidän kuvaamansa shari'a heijasteli näiden maiden vallitsevaa muslimikulttuuria".⁸⁷

Monet väittivät, että islamilaisen perheoikeuden käyttö muualla oli ennenkuulumaton asia, vaikka uskonnollisten lakien tai perinnelakien soveltaminen perheoikeudellisissa kysymyksissä oli menneinä vuosisatoina pikemminkin sääntö kuin poikkeus ja on nykyäänkin eri muodoissa yleistä useissa maailman kolkissa.⁸⁸

Ison-Britannian muslimiyhteisö on pyrkinyt soveltamaan islamilaista perheoikeutta 1970-luvulta lähtien. Hallituksen hylättyä esityksen erillisestä oikeusjärjestelmästä muslimiyhteisön piirissä kehitettiin vaihtoehtoinen menettely muslimien perheoikeudellisten kiistojen ratkaisemiseen: *Islamic Shari'a Council* (ISC) [Islamilainen sharia-neuvosto] on tarjonnut ammattimaista sovittelua muslimipariskunnille vuodesta 1982 lähtien. ISC soveltaa islamin sääntöjä, mitä useimmat muslimit vuonna 1989 toteutetun tutkimuksen mukaan myös toivovat.⁸⁹

Ranskan kansallinen maallinen lainsäädäntö koskee kaikkia Ranskan kansalaisia. Ranskan neljästä miljoonasta muslimista vain noin miljoonalla on Ranskan kansalaisuus, mikä tarkoittaa sitä, että Ranskan perheoikeus ei sido kolmea miljoonaa Ranskassa asuvaa muslimia. Heistä monien kohdalla Ranska soveltaa alkuperämaan lakia kahdenvälisten sopimusten nojalla, mutta voi vain arvailla, kuinka suuri osa muslimista käytännössä elää sharia-lain alaisuudessa. Tilanne on samansuuntainen myös Saksassa.⁹⁰

On ilmeistä, että islamilaista lakia sovelletaan muodollisesti tai epämuodollisesti miljooniin ei-muslimimaissa asuviin muslimeihin heidän omasta tahdostaan. Todennäköistä on myös se, että joihinkin ei-muslimimaissa asuviin muslimeihin kohdistuu tässä suhteessa hyvinkin suuri paine. Mahdolliset toimenpiteet tämän asian ratkaisemiseksi ovat poliittinen kysymys. Jos mitään ei tehdä, on todennäköistä, että osa muslimista tulee jatkossakin soveltamaan epämuodollisia uskontoon pohjautuvia menettelytapoja kiistojensa ratkaisemisessa. Tällöin myös Homa Arjomandin ja muiden Toronton IICJ:n vastustajien pelko on aiheellinen: heidän huolensa kohteena olleiden musliminaisten asema ei tulevaisuudessa ole yhtään sen parempi kuin nytkään. Islamilaisen lain soveltamisen mahdollisuus länsimaaisessa yhteiskunnassa on tärkeä kysymys, johon tulee paneutua huolellisesti ja joka tulee nostaa asiantuntevan poliittisen ja julkisen keskustelun kohteeksi. Tässä keskustelussa ei ole varaa turvautua perusteettomiin äärimmäisiin mielipiteisiin.

⁸⁷ EMON, ANVER, 'Understanding Shari'a Law. Further education about Islamic history and Islamic law necessary', 31.10.2005, Toronton yliopisto

⁸⁸ BOYD, MARION, 'Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion', 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf>

⁸⁹ BOYD, MARION, 'Dispute resolution in family law: protecting choice, promoting inclusion', 2004, <http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/boyd/fullreport.pdf>

⁹⁰ FOURNIER, PASCAL, 'The Reception of Muslim Family Law in Western Liberal States', 2004, Canadian Council of Muslim Women

IV YHTEENVETO

Suomessa asuvien muslimien suhtautumista perhearvoihin ja perhelainsäädäntöön kartoitettiin haastattelemalla 75 Suomessa asuvaa muslimia syksyn ja talven 2006–2007 aikana. Kysymysten asettelun lähtökohtana oli suomalaisen perheoikeuden (lapsioikeus, avioliitto-oikeus ja perintöoikeus) ja islamilaisen perhelainsäädännön suhde. Avainkysymyksenä oli, kumpaa lakia Suomessa asuvan muslimin mielestä hänen pitäisi noudattaa, mikäli lait ovat ristiriidassa keskenään. Tämä, suoraankin esitetty kysymys, toistui ennalta ristiriitaisiksi tiedetyissä asiakysymyksissä toisin aseteltuna. Lisäksi joukossa oli ”asennekysymyksiksi” luonnehdittavia kysymyksiä, joilla pyrittiin kartoittamaan yleistä mielialmastoa ennen kaikkea parisuhteen muodostamista ja siinä elämistä kohtaan. Kysymykset jakautuvat siten lähtökohtaisesti kahteenategoriaan: niihin, joissa pyrittiin pureutumaan ennalta lainsäädännön näkökulmasta ristiriitaiseksi tiedettyihin aiheisiin, ja toisaalta puhtaasti asennekysymyksiin, joissa välttämättä kumpikaan lainsäädäntö, islamilainen tai suomalainen, ei suoranaisesti säätele asiaa.

Kyselyiden lisäksi selvitykseen sisältyy Suomen perheoikeudellisen lainsäädännön ja islamilaisen perheoikeuden sekä laajemmin islamilaisen lain esittelyä. Rakenteellisesti islamilaisen lain yleisesittelyä seuraa asiakokonaisuuksittain Suomen lain ja islamilaisen lain esittelyä. Tämän jälkeen esitellään kyselyyn vastanneiden muslimien mielipiteitä kysymysryppäiden osalta ensin kootusti ja sitten yksityiskohtaisesti tai yksittäisten kysymysten osalta yhdistettynä.

Selvityksen perusteella voidaan todeta, että Suomen lain ja islamilaisen perhelainsäädännön (perinteisen ja yleisen tulkinnan) välillä vallitsee ristiriitoja. Ristiriitoja on seuraavissa asioissa: avioliittoikä, avioliitto muslimin ja ei-muslimin välillä, avioliiton vapaaehtoisuus/pakottaminen, elatusvelvollisuus, vaimon ”kurittaminen”, moniavioisuus, avioero-oikeus, lasten fyysinen kurittaminen, lasten perintöoikeus ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeudet. Ristiriidat eivät kuitenkaan välttämättä ole käytännössä merkityksellisiä, sillä niitä lieventävät ainakin seuraavat seikat:

1. Islamilaisen lain tulkinta vaihtelee ja erityisesti reformistiset tulkinnat ovat lähempänä Suomen lain mukaisia säännöksiä.
2. Merkittävä osa ristiriidoista liittyy asioihin, joita muslimin ei ole velvollisuus tehdä, vaan joihin islamilainen laki antaa hänelle mahdollisuuden, mutta joissa hän voi siten valita Suomen lain mukaisen ratkaisun.
3. Osa muslimista pitää itsestään selvänä sitä, että he noudattavat asuinmaansa lakeja, vaikka ne olisivat ristiriidassa islamilaisen lain kanssa.

Kyselyyn vastanneista muslimista suurin osa kannatti Suomen lain mukaisia vaihtoehtoja edellä mainittujen ristiriitaisten teemojen osalta. Se, että noin puolet vastaajista oli kuitenkin sitä mieltä, että Suomessa asuvan muslimin pitää perheoikeudellisissa kysymyksissä noudattaa islamilaista lakia, mikäli Suomen laki ja islamilainen laki ovat ristiriidassa,

sa, kertonee ennen kaikkea siitä, että uskonnolla on merkitystä. Uskonnon merkitys ei ehkä kuitenkaan ole siihen sisältyvien tarkkojen juridisten säännösten noudattamisessa vaan jossain laajemmassa, ehkä identiteettiin ja arvoihin liittyvässä merkityksessä.

Islamilaisen lain valitseminen ristiriitatilanteessa saattoi johtua joko islamilaisen lain sisällön tai Suomen lain sisällön heikosta tuntemuksesta. Ensimmäistä vaihtoehtoa tukee se, että sisältökysymyksissä samaiset vastaajat valitsivat Suomen lain mukaisen ja selkeästi islamilaisen lain vastaisen vaihtoehdon. Toinen vaihtoehto on varteen otettava sikäli, että on todennäköistä, ettei Suomen perheoikeuden sisältö ole välttämättä tuttu Suomessa asuville muslimille. Suomeen muuttajille ei systemaattisesti opeteta suomalaisen yhteiskunnan sääntöjä edes yleisellä tasolla, saati sitten lainsäädännön yksityiskohtia, jotka ovat usein vieraita kantaväestöllekin. Tällöin saattoi vastaajan olla ”turvallisempaa” puoltaa tuntemansa vaihtoehtoa kuin kannattaa jotain vierasta ja tuntematonta. Eräiden vastaajien osalta valinta joko islamilaisen lain tai Suomen lain ”puolesta” oli erittäin tietoinen. Tämä kävi ilmi kommentteista, joissa tuotiin esille lakien tuntemusta ja omaa valintaa ja päätösvaltaa. Näissä vastauksissa voi nähdä myös viitteitä eräänlaisesta euroislamilaisestä ajattelutavasta: halutaan olla muslimeita, mutta ollaan valmiita hyväksymään asuinmaan arvoja ja tapoja. Joissain kysymyksissä ristiriitaa voi selittää islamilaisen lain sisällön ymmärtäminen sen kautta, miten lakia sovelletaan vastaajan kotimaasta. Erot johtuvat paitsi islamin eri suuntauksista (sunni/shiia), myös eri lakikoulukuntien välisistä eroista. Joissain maissa tai tietyillä alueilla islamilaiseen lakiin sekoittuvat vielä paikalliset heimotavat, jotka nekin asukkaiden mielessä yhdistyvät helposti ”islamilaiseksi laiksi”.

Vastaajien profiloitumista voisi kuvata siten, että pienet vähemmistöt vastaajista vastasivat kaikissa kohdissa valitseman linjan mukaisesti. Toisin sanoen vain pieni vähemmistö niistä, jotka olivat sitä mieltä, että lakien ollessa ristiriidassa Suomessa asuvien muslimien pitäisi noudattaa islamilaista lakia, valitsivat sisältökysymyksissä islamilaisen lain mukaisen vaihtoehdon. Taustaltaan heitä yhdisti ”uskonnon harjoittaminen”. Ne, joita taustatiedoissa yhdisti valinta ”ei harjoita uskontoa”, valitsivat kysymyksissä puolestaan systemaattisesti Suomen lain mukaisen vaihtoehdon. Ehdottomasti suurin enemmistö vastaajista kuitenkin oli huomattavan heterogeeninen. Vaikka heitä yhdisti ”uskonnon harjoittaminen”, valitsivat he kysymyksissä milloin Suomen lain, milloin islamilaisen lain mukaisen vaihtoehdon.

Monet vastaajat kokivat kysymykset vaikeiksi. Tämä kävi ilmi joistain kirjoitetuista kommentteista, vastaamatta jääneistä kysymyksistä, vastauksista, joissa oli valittu useampi ristiriitainen vastausvaihtoehto ja selvityksen tekijälle annetusta suullisesta palautteesta. Vastaajat olivat kuitenkin pääsääntöisesti tyytyväisiä, että heidän mielipiteitään tiedusteltiin. Eräs kommentoi ”kerrankin meiltä itseltämme kysytään sen sijaan, että meidän puolestamme puhutaan”. Tietoa Suomen lainsäädännöstä myös kaivattiin.

Vastaajien mielipiteitä kysytyistä teemoista:

Vaikka suurin osa vastaajista piti seurustelua ja avioliittoa henkilökohtaisena asiana, oli **vanhempien mielipide** nuorille kuitenkin tärkeä. Avioliittoa edeltävän seurustelun ei

välttämättä odotettu olevan kovin intensiivistä. Nuoret vaikuttivat seurusteluun ja puolison valintaan liittyvissä kysymyksissä melko epävarmoilta. Joissain kommenteissa tuotiin esille ajatus siitä, että muslimeille avioliitto tärkeämpi asia kuin suomalaisille. Vahvimmin tämä näkemys kiteytyi erään pitkään Suomessa asuneen miehen kommenttiin: ”Koska täällä ei avioliitto ja perhe merkitse mitään.” **Avioliiton vahvistajaksi** silloin, kun muslimit solmivat avioliiton Suomessa, toivottiin ennen kaikkea imaamia tai sekä (suomalaista) tuomaria että imaamia yhdessä.

Suhtautuminen **järjestettyihin avioliittoihin** vaihteli. Vanhemmat ja erityisesti uskontoaan harjoittamattomat vastaajat suhtautuivat järjestettyihin avioliittoihin selvästi kielteisemmin kuin nuoret uskonnolliset miehet. **Avioliittoon pakottamista** ei juurikaan hyväksytty. Kyselyn mukaan Suomesta löytyy niin järjestetyissä kuin pakotetuissakin avioliitossa eläviä.

Sopivana avioitumisikänä vastaajat pitivät yleisesti yli 18 vuoden ikää. Kolmasosa uskontoaan harjoittavista vastaajista oli sitä mieltä, että Suomessa pitäisi hyväksyä 18 vuotta alempi avioliittoikäraja täällä asuville muslimeille, vaikkeivät he sinänsä pitäneet alle 18-vuotiaana avioitumista hyvänä asiana. **Avioituminen ei-muslimin kanssa** hyväksyttiin miehille selvästi useammin kuin naisille.

Vastaajista merkittävä osa, erityisesti nuoret muslimit, halusivat sisällyttää avioliittosopimukseensa **morsiusrahan**. Kaikki ne, jotka pitivät morsiusrahasta sopimista tärkeänä, eivät välttämättä suhtautuneet siihen juridisesti velvoittavana sopimuksena. Huomattava osa oli kuitenkin sitä mieltä, että morsiusrahaa koskeva kanne pitäisi voida ratkaista suomalaisessa tuomioistuimessa.

Puolisoiden välinen **uskollisuus** oli vastaajille tärkeää; naisille jonkin verran tärkeämpää kuin miehille. Osalle vastaajista puolisoiden välinen **sukupuoliyhteys** on asia, johon puolisoilla on oikeus – samoin **lasten hankkiminen**. Merkittävä osa vastaajista oli sitä mieltä, että avioliitossa **vaimolla on velvollisuus totella miestä**. Näin ajattelivat ennen kaikkea uskonnolliset muslimit ja jonkin verran useammin naiset kuin miehet. Tottelemisen vaatiminen **väkivaltaisesti** ei kuitenkaan saanut kannatusta yhtä vastaajaa lukuun ottamatta. Yleisesti ottaen avioliitto nähtiin instituutiona, joka luo **velvollisuuksia kummallekin puolisolle**. Huomattava osa vastaajista oli sitä mieltä, että näitä velvollisuuksia olisi syytä arvioida niin Suomen kuin islamilaisenkin lain kannalta.

Avoliittoa ei vastaajien selvä enemmistö hyväksynyt. **Yksinasuminen** ennen avioliittoa hyväksyttiin nuorille miehille useammin kuin nuorille naisille. Monet vastaajat olivat myös epävarmoja kannastaan.

Kyselyyn vastanneiden mielipiteet **moniavioisuudesta** jakaantuivat selkeästi. Vähemmistö, vajaa kolmasosa vastaajista, piti moniavioisuutta hyväksyttävänä, yli puolet ei sitä hyväksynyt. Ottaen huomioon, että moniavioisuus ei saanut laajempaa kannatusta, oli yllättävää, että yli puolet vastaajista ilmoitti tuntevansa jonkun Suomessa asuvan muslimin, joka elää moniavioisessa suhteessa.

Vastaajista huomattava osa piti miestä **elatusvelvollisena**, mutta miltei kolmasosa vastaajista oli aivan päinvastaista mieltä. Samaan aikaan kuitenkin toisin aseteltuna eniten kannatusta sai Suomen lain mukainen ajatus siitä, että mies ja vaimo maksavat perheen kulut mahdollisuuksiensa mukaan yhdessä.

Omaisuuksien omistuksen suhteen puolet vastaajista oli sillä kannalla, ettei avioliiton pitäisi vaikuttaa asiaan. Puolet vastaajista oli sillä kannalla, että avioliitossa kaiken omaisuuden täytyisi olla yhteistä. Edelleen puolet vastaajista oli sitä mieltä, että avioerotilanteessa omaisuus on jaettava kahtia puolisoitten kesken. Avioerotilanteessa vaimolle maksettavaa **elatusapua** kannatti yli puolet vastaajista.

Avioeroon vastaajat suhtautuivat vakavasti, ja enemmistön mielestä sille on oltava hyväksyttävä syy. Selkeä enemmistö vastaajista, sekä miehistä että naisista, oli kuitenkin sukupuolten välisen tasa-arvon kannalla. Myös uskonnolliset vastaajat olivat vahvasti tätä mieltä.

Avioerotilanteessa **lapsen/lasten huoltajuus** pitää vastaajien mukaan määrätä mieluiten joko sille vanhemmalle, joka kykenee paremmin huolehtimaan lapsesta, tai vanhemmat on määrättävä lapsen/lasten yhteishuoltajiksi. Käytännössä kaikki vastaajat olivat yhtä mieltä siitä, että toisella vanhemmalla olla oikeus tavata lapsia säännöllisesti. Enemmistö kannatti myös sitä, että se vanhemmista, jonka luona lapsi/lapset eivät asu, pitäisi velvoittaa maksamaan toiselle vanhemmalle lasten kuluja. Lasten **fyysistä kuritusta** (esimerkiksi lyöminen niin, että se sattuu) vastusti enemmistö. Epävarmoja oli miltei joka kymmenes, ja yksi vastaaja hyväksyi fyysisen kurittamisen. **Säilötyn ihmismaidon** antaminen vauvalle jakoi mielipiteitä, ja epävarmoja oli peräti neljännes vastaajista.

Kyselyn viimeinen väite liittyi **avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen asemaan**. Enemmistö oli sitä mieltä, että isällä pitäisi olla lailliset oikeudet ja velvollisuudet lapseen Suomen lakien mukaan, mutta epävarmojen osuus oli suuri ja vastakkaisia mielipiteitäkin oli.

Lopuksi esitän vielä joitain huomioita siitä, miltä selvityksen taustalla olleet oletukset ja väitteet näyttäytyvät kyselyn valossa. Taustalla ollut väite siitä, että islamilainen perhelainsäädäntö muodostaa muslimien identiteetin kovan ytimen ei saanut yksiselitteistä tukea. Suurin osa vastaajista tuki islamilaisen lain vastaisia vastausvaihtoehtoja ainakin joissain keskeisissä kysymyksissä ja merkittävä osa varsin monissa, jopa kaikissa sisältökysymyksissä. Perheen erittäin suuri arvostus sen sijaan tuli vahvasti esille esimerkiksi sitä kautta, että avioeroon suhtauduttiin erittäin vakavasti. Islamilaisen lain vastaiset mielipiteet eivät kuitenkaan johtaneet siihen, että kukaan vastaajista olisi kyseenalaistanut identiteettiään muslimina. Hekin, jotka ilmoittivat, etteivät harjoita uskontoaan ja jotka olivat kaikissa sisältökysymyksissä islamilaisen lain vastaisella kannalla, vastasivat kyselyyn joka oli ”tarkoitettu muslimille”. Mielestäni tämä huomio on varteenotettava, vaikkei selvityksellä pyrittykään tutkimaan Suomessa asuvien muslimien identiteetin rakentumista.

Selvityksen taustalla ollut käsitys siitä, että perhesuhteet ja erityisesti lastenkasvatus ovat teemoja, joihin Suomessa asuvien muslimien mielestä liittyy ongelmia ja ristiriitoja sai vahvistusta sikäli, että mielipiteet selvityksessä esitettyihin kysymyksiin jakautuivat niin vahvasti ja että epävarmuutta monista kysymyksistä oli paljon. Arvelut moniavioisuuden ja pakotettujen avioliittojen olemassaolosta saivat myös vahvistusta, vaikkei selvityksen perusteella voidakaan esittää mitään numeerisia arvioita näiden suhteen.

Selvityksen perusteella voidaan yleistykseenä esittää, että perhe-elämän toivottiin vastaajien keskuudessa olevan ennen kaikkea rauhanomaista, tasapainoista ja toista kunnioittavaa. Nämä arvot ovat yhteisiä suomalaiselle ja islamilaiselle kulttuurille. Yhteinen arvopohja voi myös luoda sillan Suomen lain ja islamilaisen lain välille.

Toimenpidesuosituksia en selvityksen pohjalta rohkene tässä vaiheessa vihkimisen esteellisyyden selvittämistä koskevan kappaleessa esitettyjen detaljien lisäksi tuoda julki. Orastavat ajatukset keinoista, joilla voitaisiin toisaalta edistää uskonnonvapauden ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja jotka toisaalta takaisivat perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen myös haavoittuvien yksilöiden osalta, vaativat vielä lisäpohdintaa, johon toivon jatkossa voivani syventyä. Yleisenä suosituksena nostan esiin kuitenkin toiveen siitä, että uskonnon merkitystä maahanmuuttajien kotouttamisessa ei sivuutettaisi. Uskontoon ja sen harjoittamiseen liittyvistä toiveista, odotuksista, käsityksistä ja ristiriidoista on keskusteltava avoimesti. Keskustelun lähtökohtana ei pidä olla vaatimus uskonnon hylkäämisestä. Valitettavasti näin kuitenkin usein on. Pitkälti maallistuneessa Suomessa näyttää olevan vaikea hyväksyä sitä, että joku haluaa uskonnon olevan merkityksellisessä roolissa jokapäiväisessä elämässään. Erityisen käsittämättömältä tämä tuntuu islamin osalta. Jaksan kuitenkin uskoa, että jos ja kun keskustelu pohjautuu tietoon ja toisen kunnioittamiseen, kaikkia osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja on mahdollista myös löytää.

Lopuksi haluan vielä esille muutaman ajatuksen islamilaisen lain ja naisten oikeuksien suhteesta. Se, että naisten heikko asema muslimimaissa ja muslimikulttuurissa yhdistetään länsimaisessa retoriikassa yksioikoisesti islamiin uskontona, ei islamilaisen lain tärkeimmän oikeuslähteen Koraanin näkökulmasta ole perusteltua. Toisekseen se ei mielestäni millään muotoa edistä naisten oikeuksien kehittymistä. Riffat Hassan on todennut, että keskiverto musliminaista maailmassa yhdistää kolme asiaa: hän on köyhä, hän on lukutaidoton ja hän asuu maaseudulla. Jos ihmisoikeuspuolustaja haluan ”vapauttaa” tämän musliminaisen, se ei onnistu kertomalla hänelle YK:n yleismaailmallisesta ihmis-oikeusjulistuksesta, sillä se ei merkitse naiselle mitään. Jos hänelle sen sijaan kerrotaan Jumalan oikeudenmukaisuudesta ja armosta, ja niistä mahdollisuuksista, joita hänen oma uskonnollinen viitekehyksensä sisältää, toivo syttyy hänen silmissään. Samalla ne ovat kansainvälisten ihmisoikeuksien turvaamia asioita, kuten Abdullahi An-Na’im on huomauttanut.

Uskon vilpittömästi, että voimme kohentaa musliminaisten asemaa niin muslimimaissa kuin Suomessakin ilman islamin uskonnon kieltämistä. Nostamalla esiin erityisesti Koraaniin sisältyviä, sukupuolten välistä tasa-arvoa korostavia sääntöjä ja ohjeita murenamme naisten oikeuksia loukkaavien tapojen perustaa ja oikeutusta. Samalla on hyvä

katsoa peiliin. Onko muslimikulttuurissa kenties jotain sellaista, jota arvostamme, mutta joka ei omassa kulttuurissamme toteudu? Onko esimerkiksi sitoutuminen avioliittoon ja perheeseen arvo, jonka toivoisimme liittyvän vahvemmin omaan kulttuuriimme?